

ჭ ფი ლ ი ს ი ს უ ნ ი ვ ე რ ს ი ტ ე ტ ი ს

ბოეაბბე

BULLETIN

DE L' UNIVERSITÉ DE TIFLIS

VII

ჭ ფი ლ ი ს ი 1927 TIFLIS

ხანმეტი მრავალთავი¹

ჩვენი წარსულის ისტორიისათვის უეჭველია დიდმნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ აღმოჩენილია ახალი ძეგლი, რომელიც არსებითად ცვლის ჩვენს წარმოდგენასა და შეხედულებას ქართული ლიტერატურის შინაარსისა და მოცულობის შესახებ უძველეს პერიოდში.

ეს ძეგლი გახლავს მრავალთავი ანუ ქრესტომათია, რომელსაც ენობრივად ხანმეტობა ახასიათებს და რომელსაც მოუღწევია წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მუზეუმის 3902 ნომერ ხელნაწერში, რომელიც თავიდან ბოლომდე პალიმფსესტია, მაგრამ არა მთლიანი, არამედ შემდგარი ორი სხვადასხვა მასალისაგან, რომელთაგანაც მხოლოდ ერთი ნაწილი შეიცავს ხანმეტ ტექსტს².

I.

აღნიშნული ხელნაწერი წარმოადგენს პატარა ტანის 128-გვერდიან უყდო წიგნს, რომელსაც აკლია თავშიც, შუაშიც და ბოლოშიც. იგი ერთ დროს ტყავისავე ყდაში ყოფილა, მაგრამ ამ ყდისა ახლა მხოლოდ ნაშთიღაა დარჩენილი ზურგში და ნაწილობრივ უკან. თუ რამდენი აკლია ხელნაწერს ბოლოში, არ ვიცით, მაგრამ თუ რამდენი აკლია თავსა და შუაში, ამას შენახული რვეულების რიცხვიდან ვტყობილობთ. როდესაც ხელნაწერისათვის ახალი პაგინაცია დაუსვამთ, მასში რვა რვეული-და ყოფილა, რომლებშიაც ეტრატის ფურცლები ზოგი შუაზეა გაკეცილი და ოთხ გვერდს შეიცავს, ზოგიც კი მხოლოდ ორ-გვერდიანია. ზოგი ორ-გვერდიანი ფურცლის სიგანე ოდნავ მეტია, ვიდრე ოთხ-გვერდიანის ერთი ნახევრისა, რადგანაც რვეულში ჩასაკერებლად მათ ერთი სანტიმეტრის ოდნად შემოკეცილი აქვს ხოლმე. გაკეცის წყალობით ეტრატის მთლიანი ფურცელი ახალ წიგნში ორფურცელადაა წარმოდგენილი, შუაზე გაჭრილები კი ცალფურცელად. ხელნაწერი უსწორ-მასწორადაა ჩამოჭრილი, მისი საშუალო ზომაა: ოთხ-გვერდიანებისა 20.5X16 სანტ., ზოგი ორ-გვერდიანისა კი 20.5X17 სანტ.

შენახულია შემდეგი რვეულები: ბ~, დ~, ე~, ვ~, ზ~, ც~, თ~ და ი~. მაშასადამე, გვაკლია ორი რვეული: ა~ და გ~, და ბოლოში კიდევ გაურკვეველი რიცხვი რვეულებისა. რვეულების შედგენილობა სხვადასხვანაირია. ზოგში მხოლოდ მთლიანი ეტრატის ფურცლებია, შუაზედ გაკეცილი და ოთხ-ოთხ გვერდად გაკეთებული, ზოგში კი მთლიანების ნაცვლად ნახევარ-ნახევარი ფურცლებია ერთი მეორეზე ძაფით გადაკერებული, შემდეგ გაკეცილი და ისევ ოთხ

¹ მოხსენებულია „საქ. საისტ. და საეთნოგრ. საზოგადოების“ სხდომაზე 5 ნოემბერს 1926 წ.

² აღნიშნული ხელნაწერი 1904 წ. წადებული ჰქონია განსვ. აღ. ხ ა ხ ა ნ ა შ ვ ი ლ ს წ.-კითხვის საზოგადოების მუზეუმიდან. როდესაც იგი გარდაიცვალა (1912 წ.), ეს ხელნაწერი, მის მიერ ნაანდერძევ ბიბლიოთეკასთან ერთად, გადასცემია ლაზარაანთ ინსტიტუტს აღმოსავლ. ენებისა და მოსკოვში. ეს ინსტიტუტი რევოლუციის შემდეგ გადაკეთდა და ნაწილი მისი ქონებისა დაჰრჩა სომხური კულტურის სახლს, და ჩვენი პალიმფსესტიც იქ მოჰყვა. იგი დაუბრუნდა კუთვნილებისამებრ წ.-კითხვის საზოგადოების მუზეუმს მხოლოდ 1923 წელს.

არ ვიცით, რა აინტერესებდა აღ. ხახანაშვილს ამ ხელნაწერში – ძველი თუ ახალი ტექსტი, – არც ის ვიცით, თუ რამდენად გამოიყენა მან თავისი მიზნებისათვის ერთი ან მეორე.

გვერდად გამოყვანილი. ერთიმეორეზე გადაკერილ ფურცელთაგან ერთი ჩვეულებრივ მეტია სიგანით. ეს ზედმეტი განი გადაკეცილია და ამ ნაკეცზე მიკერებულია ის ფურცელი, რომელიც ნაკლებია. ამიტომ ნაკერი ყოველთვის ნაკლები ფურცლის მხრიდან ჩანს. წიგნში საზოგადოდ ორ-ფურცლიანები სჭარბობს ცალ-ფურცლიანებს; სულ მთლად ორ-ფურცლიანებია სამს რვეულში: ბ~ (გვ. 1–16), დ~ (გვ. 17–32) და წ~ (გვ. 81–96). დანარჩენებში ყველგან ცალფურცელები ურევია, სახელდობრ: ე~ (გვ. 33–48), ამ რვეულში ორი ცალფურცელაა: 33/34 და 47/48; ვ~ (გვ. 49–64), ამაში ოთხი ცალფურცელაა, წყვილ-წყვილად გადაკერებული: 49/50 (ნაკლები) – 63/64 (მეტი) და 51/52 (მეტი)– 61/62 (ნაკლები); ზ~ (გვ. 65–80), ამაში გადაკერებულია ერთი მეორეზე 69/70 (მეტი) და 75/76 (ნაკლები); თ~ (გვ. 97–112), აქ გადაკერებულია ერთი მეორეზე 97/98 (ნაკლები) და 111/112 (მეტი) და აგრეთვე 99/100 (მეტი) და 109/110 (ნაკლები); ი~ (გვ. 113–128), აქ გადაკერებულია: 115/116 (მეტი) და 125/126 (ნაკლები) და აგრეთვე 119/120 (მეტი) და 121/122 (ნაკლები).

რვეულები ერთიმეორეზე მსხვილი ძაფით არის გადაკინძული.

ხელნაწერი წარმოშობით სვანური უნდა იყოს, რადგანაც ერთს ახალ მინაწერში, რომელიც წარსული საუკუნის ორმოცდაათიან წლებზე ადრინდელი არ უნდა იყოს და რომელიც ფანქრით არის შესრულებული, ქრისტეს ნაცვლად ქრისტე იკითხება, რაცა სვანური ფორმაა¹. სახელდობრ 47 გვერდის ქვეშ ამაზე სწერია: „ქრისტე იესომ შეიწყალოს ამ სახარების დამწერი ამინ“.

II.

ახალი ტექსტი ამ პალიმფსესტისა დაწერილია ლამაზი გაკრული მე-14 საუკუნის ნუსხურით, შავი მელნით. წითურები მხოლოდ სათაურებშია ნახმარი. შინაარსით იგი წარმოადგენს გამოკრებილ სახარებას ერგასეული (პენტაკოსტარიული) მსგეფსებისა და მომდევნო შვიდეულებისას. იწყება მეორე მსგეფსის პარასკევის საკითხავით („სხ~რბჲ ი~ესი, თავი მა. ჰქ~ა ო~ნ მოსრულთა მათ მისა მიმართ ჰურიათა: უკუეთუ მე ვწამებდე თავისა ჩემისათჳს, წამებაჲ ჩემი არა არს ჰქმმარიტ“ და შემდგომი ამისი². მარტვილიის შემდეგ რვა შვიდეულის საკითხავებია მოთავსებული და ამის შემდეგ კიდევ სამი შვიდეულის საკითხავებია სრულად. ხოლო მეოთხე შვიდეულიდან არის საკითხავები კვირისა, ორშაბათისა და სამშაბათისა, სამშაბათისაც ნაწილია მხოლოდ. იგი იწყება ასე: „სახარებაჲ მარკოზისი, თავი: ა~გ: მას ჟამსა შინა გამოვიდა ი~ჴ და იხილა ერი მრავალი და შეეწყაღნეს იგინი რ~ იყვნეს ვ~ა ცხოვარნი, რ~ლთა არა აქუნ მწყემსი და იწყო სწავლად მათდა ფ~დ“.

III.

ძველი ტექსტის მიხედვით ხელნაწერი ორ ნაწილად იყოფა. სამი რვეული (ბ~, დ~, ე~) ხანმეტ ძეგლს უჭირავს, ხოლო დანარჩენი ხუთი რვეული (ვ~, ზ~, წ~, თ~, ი~) ასიმილაციის დროინდელ ტექსტებს შეიცავს. რომ ჩვენამდე მოედწია პირველსა (ა~) და მესამე (გ~) რვეულს ხელნაწერისას, მაშინ ხანმეტი ტექსტი მეტი გვექნებოდა, რადგანაც ამ ორ დაკარგულ რვეულთა პირვანდელი ტექსტი უეჭველია ხანმეტი იყო, ახლა კი ხანმეტი ტექსტი მხოლოდ სამი რვეულითაა წარმოდგენილი, რომელთაგანაც ორი (ბ~ და დ~) გაცხოველებულია

¹) ასეთი ფორმა სამი კილოს კუთვნილებაა: ბალს-ზემოურისა, ბალს-ქვემოურისა და ლაშხურისა. მხოლოდ ლენტეხურში შეიძლება იყოს ტ'არიანი ფორმა: ქ რ ი ს ტ ე.

²) ამაზე წინ მხოლოდ სამი უკანასკნელი სტრიქონია დარჩენილი წინა დღის საკითხავისა.

ქიმიური საშუალებით უნივერსიტეტის ფარმაციისა და ფარმაკოგნოზის ლაბორატორიაში¹, ხოლო მესამე რვეული (ე) ქიმიურად ხელუხლებელია, რადგანაც ეს ნაწილი გაუცხოველებლადაც რიგიანად იკითხება.

გაცხოველების მიზნით და აგრეთვე იმისთვისაც, რომ ყველა სტრიქონის ამოკითხვის საშუალება მქონოდა, ხანმეტი ნაწილი გამოვყავ ხელნაწერის დანარჩენი ნაწილიდან და ცალკ-ცალკე ფურცლებად დავშალე, ხოლო დანარჩენი ხელუხლებელი დავტოვე. ხანმეტი ნაწილზე სპეციალურად ქვემოთ იქნება საუბარი, ჯერ კი მეორე ნაწილის ტექსტზე შევჩერდეთ ორიოდ სიტყვით.

IV.

მეორე ნაწილი ძველი ტექსტისა დაწერილია როგორც მრგვლოვანი, ისე კუთხოვანი ასოებით, მაგრამ ისე, რომ მრგვლოვანი სჭარბობს. სჭარბობს კი არა, შეიძლება ითქვას, რომ იგი თითქმის მთლად მრგვლოვანი ხელითაა დაწერილი, ვინაიდან კუთხოვანი აქა-იქ არის გარეული, სხვათა შორის. სათაურებში წითელი მელანია ნახმარი, ისე კი მთელი წიგნი ჩვეულებრივი შავი მელნითაა დაწერილი.

პალეოგრაფიული თვალსაზრისით ეს ძეგლი შეიძლება დაახლოვებით მეათე საუკუნის პირველი ნახევრით განვსაზღვროთ, რაზედაც უმთავრესად კუთხოვანი ასოების მოყვანილობა მიგვითითებს.

ხელნაწერი, სანამ ის დაიხეოდა და შემდეგში მეორედ იქნებოდა გამოყენებული, საკმაოდ დიდი ზომისა ყოფილა. თვითეულ გვერდზე ოროლი სვეტი ყოფილა მოთავსებული. მთელი გვერდის სიგანე დაახლოვებით 27 სანტიმეტრი უნდა ყოფილიყო, სიმაღლე კი 35 მაინც იქნებოდა, რადგანაც ზემო და ქვემო აშიების ნაწილის ჩამოჭრის შემდეგ ახლა 32 სანტიმეტრია დარჩენილი. გვერდზე ოროლი სვეტია მოთავსებული. თვითეული სვეტის სიგანე საშუალოდ 9.5 სანტიმეტრია. ისეთი მთლიანი გვერდი, რომ სიმაღლის მიმართულებით სტრიქონები არ იყოს ჩამოჭრილი და ამით სტრიქონთა რიცხვის რაოდენობის გამორკვევა შესაძლებელი იყოს, მხოლოდ ოთხია მოღწეული (53/54 – 59/60, 67/68 – 77/78, 71/72 – 73/74, 113/114 – 127/128), ამათგან სამზე თვითეულ სვეტში 25 სტრიქონია, ერთზე კი 24. ამ ოთხ ფურცელზე ახალი ტექსტი ძველის გარდი-გარდმოა დაწერილი². ამ ფურცლებზე ძველ ტექსტს ჩამოჭრილი აქვს ერთ-ერთი სვეტი, მარჯვენა ან მარცხენა, მაგრამ სტრიქონი ყველაა შენახული. რაიცა შეეხება დანარჩენ ფურცლებს, მათ ჩამოჭრილი აქვს სამი მხრიდან და ძველი ხელნაწერის ფურცლები, ჩამოჭრის საშუალებით, დაყვანილია ახალი წიგნის საჭირო ზომაზე და დაწერილია ზედ ახალი სტრიქონები არა ძველის გარდი-გარდმო, არამედ იმავე მიმართულებით, როგორც ძველი ტექსტისა, ოღონდ უმეტეს შემთხვევებში მობრუნებით, მაგრამ აქ რამოდენიმე სტრიქონი ჩამოჭრილია (ზემოთ ან ქვემოთ, ან კიდევ ორივე მხრიდან) და, ამასთანავე ერთად, ჩამოჭრის წყალობით დაზიანებულია აგრეთვე ერთ-ერთი სვეტი.

შინაარსის მხრივ ძველი ტექსტი ამ ნაწილისა არის „კანონი წელიწადისაჲ წესისაებრ წ~დისა ქალაქისა იერუსალჴმისა“, ანუ იერუსალიმის ტიბიკონი (საკითხავებითურთ). აქ გვხვდება განგება ნოემბერ-დეკემბერ-იანვრისა. სხვათა შორის იანვრის ერთ-ერთ დღეს (ალბათ მერვეს) დადებულია ხსენება არჩილ მ(ეფისა).

¹ პროფ. იოველ ქუთათელაძეს კვლავ დიდი მადლობა დახმარებისათვის.

²) გარდი-გარდმოა აგრეთვე რამოდენსამე ჩამონაჭერ და ერთმანეთზე გადაკერებულ ფურცელზე.

ენა ამ ძეგლისა დაწერილია იმ ნორმების მიხედვით, რომლებიც არსებობდა მეცხრე საუკუნის მოყოლებიდან და მეათე საუკუნეში: სხვათა შორის სუბიექტის მაჩვენებელი მეორე პირისა და ობიექტის ნიშანი მესამე პირისა დაკარგულია ხმოვნების წინ, ხოლო ცვლილია დედის ბგერების წინ.

ორთოგრაფიულ თავისებურებათაგან შეიძლება დავასახელოთ ორი რამ: ორი თანაბარი ხმოვნის ნაცვლად ერთის დაწერა (ჰპო გვ. 99 = ჰპოო; ეკლესისა გვ. 100 = ეკლესიისა) და უბრჯგუს გამოსახატავად ვ'ინის ხმარება (თქვა გვ. 100; უკვე გვ. 62; უკვეთუმცა გვ. 98). უკანასკნელი გარემოება იმდენად არაჩვეულებრივია ძველი დროისათვის, რომ, სხვა ნიშნები რომ არა, შეიძლებოდა ძეგლის გადაწერის დრო ძალიან წამოგვეწია ჩვენი დროისაკენ.

V.

ხანმეტი ტექსტი, როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, სამ რვეულზეა მოქცეული (გვ. 1–48). ამათგან პირველი და მეორე რვეული (ბ~ და დ~) ეტრატის მთლიანი ფურცლებისაგან არის შემდგარი, ხოლო მესამე (ე~) რვეულის გარეთა ფურცელი შემდგარია ორის შუა-შუაზე გაჭრილი ფურცლისაგან, რომლებიც ერთი მეორეზე იყო გადაკერებული.

ეს სამი რვეული დავშალე, გაკეცილი ფურცლები გავმართე და თვითეულ ფურცელს თავ-თავისი ნომერი დავუსვი. პირველმა რვეულმა, ამგვარად, ხანმეტი ტექსტისათვის ოთხი ფურცელი მოგვცა, სახელდობრ, ფურცლები I, II, III და IV (გვ. 1/2 – 15/16, 3/4 – 13/14, 5/6 – 11/12 და 7/8 – 9/10). მეორე რვეულმაც ოთხი ფურცელი მოგვცა: V, VI, VII და VIII (გვ. 17/18 – 31/32, 19/20 – 29/30, 21/22 – 27/28 და 23/24 – 25/26). მესამე რვეულში კი ხუთი ფურცელი აღმოჩნდა, რომელთაგანაც ორი ნახევარ-ნახევარია ძველი ტექსტისთვის და სამი მთლიანი, სახელდობრ: IXa (33/34), რომელიც გადაკერებული იყო IXb-ზე (47/48), X (35/36 – 45/46), XI (37/38 – 43/44) და XII (39/40 – 41/42). გადაკერებული ფურცლები (IXa და IXb) სხვადასხვანაირადაა გადაჭრილი: ერთს წაჭრილი აქვს ზემო ნაწილი და დარჩენილია ქვემო, ხოლო მეორეს ჩამოჭრილი აქვს ქვემო ნაწილი და დატოვებულია ზემო. ეს ორი ფურცელი ცალი გვერდითაც არის ჩამოჭრილი და ბოლო ასოები აკლია.

გვერდით ჩამოჭრილი სხვა ფურცლებიცაა, მაგრამ ჩვენდა საბედნიეროდ გვერდით მხარეს თვითეული მათგანი ცოტაა ჩამოჭრილი, სამ-ოთხ ასოზე მეტი არ არის ჩამონაჭერზე გატანებული, ისე რომ დაკარგული ტექსტის აღდგენა არც ისე ძნელი საქმეა. გვერდზე ფურცლების ჩამოჭრა იმით არის გამოწვეული, რომ ძველი ხელნაწერის ფურცლებს, გაკეცის გამო, განი სიმაღლედ მოუვიდა ახალ ხელნაწერში, მაგრამ იგი მაინც დიდი გამოსულა და იძულებულნი გამხდარან, გვერდები ჩამოეჭრათ. ჩამოჭრილია ფურცლის ორივე მხარე, მარჯვენაც და მარცხენაც, მაგრამ სჭარბობს ან ერთი, ან მეორე. ასეთი ჩამოჭრის დროს ჩვეულებრივია პირველი სვეტის ინიციალების გადაკვეთა ან თითქმის სრულებით მოკვეთა მათი. გვერდით ჩამოჭრილ ფურცელთაგან განსაკუთრებით უნდა დავასახელოთ: VI, IX (a და b), X, XII. რა თქმა უნდა, ზემო და ქვემო აშიები ნაწილობრივ ყველას აქვს ჩამოჭრილი, მაგრამ ამას ჩვენთვის მაგდენი მნიშვნელობა არა აქვს, რადგანაც ამ მხრივ ტექსტი არაა დაზიანებული.

ახალი ტექსტი ყველა ფურცელზე ძველი ტექსტის გარდი-გარდმოა დაწერილი, გარდა მერვე ფურცლისა (VIII), რომელზედაც ძველი და ახალი ტექსტის სტრიქონები ერთი მიმართულებით არის. ეს კია ოღონდ, რომ ახალი ტექსტისათვის ეს ფურცელი მაინც შებრუნებულია და ძველი ტექსტი რომ წაიკითხოთ, ახალი უკუღმა უნდა დაიჭიროთ. ეს ერთი ფურცელი გამონაკლისს წარმოადგენს იმ მხრივაც, რომ იგი ერთად-ერთია, რომელიც

შეიცავს არა ორ გვერდს ხანმეტი ტექსტისას, როგორც დანარჩენი ფურცლები, არამედ ოთხს, რადგანაც იგი ძველი ხელნაწერის ორფურცელაა, რომლისთვისაც ჩამოუჭრიათ როგორც სიმაღლე (ზემოდან და ქვემოდანაც), ისე აგრეთვე სიგანეც (გარეთა აშიებისაკენ) და ძველი ხელნაწერის დიდი ფურცელი ასეთი ირგვლივი შემოჭრით დაუპატარავებიათ და დაუყვანიათ ახალი ხელნაწერის ზომამდე. ამის წყალობით მას ზემოდან სრულებით გარდაკვეთილი აქვს პირველი სტრიქონი, ხოლო მეორე სტრიქონისა ზოგიერთი ასოს ბოლოებიღა გადარჩენილა. ქვემოთ კი სრულებით ჩამოჭრილია ორი სტრიქონი, ასე რომ 22 სტრიქონიდან უვნებლად გადარჩენილა თვრამეტი სტრიქონი (3–20). სიმაღლის მხრივ ჩამოჭრილია ორივე სვეტი, მაგრამ ამ ფურცელს კიდევ განზედაც აქვს კარგა ბლომად ჩამოჭრილი, დაახლოვებით ორი მესამედი სვეტისა, რის გამოც ძალზე დაზიანებულია recto-ს მარჯვენა და verso-ს მარცხენა სვეტი.

რადგანაც მერვე (VIII) ფურცელი არსებითად ძველი ხელნაწერისათვის ორი ფურცელია, და რადგანაც მეცხრე ფურცელი (IX) ორი სხვადასხვა ფურცლისაგანაა შედგენილი, ამიტომ ახალი ხელნაწერის სამს რვეულში მოგვეპოვება სულ არა თორმეტი, არამედ თოთხმეტი ფურცელი ხანმეტი ხელნაწერისა: I, II, III, IV, V, VI, VII, VIIIa, VIIIb, IXa, IXb, X, XI, XII.

ზომა მრავალთავის ფურცლებისა¹ დღეს არის საშუალოდ 31.5X20 სანტ.; თავის დროზე კი იგი უნდა ყოფილიყო დაახლოვებით 33X26. თვითეულ გვერდზე ოროლი სვეტია, სვეტში კი 22 სტრიქონი. ქვემო აშიები ხელნაწერს ფართე ჰქონებია დატოვებული: ამ ჟამად ზოგიერთი ქვემო აშიის ზომა 6 სანტიმეტრია. მარტო ტექსტს უჭირავს სიმაღლით 23 სანტ. და სიგანით 19 სანტ. (საშუალოდ).

ორს ფურცელზე შენახულია ძველი რვეულის აღმნიშვნელი ნიშნები, საიდანაც ვტყობილობთ, რომ ერთი მათგანი (ფურც. IV) მეათე რვეულისა ყოფილა, მეორე კი (ფურც. V) მეოცისა, რადგანაც ერთს თავში უზის ი~, მეორეს კი კ~. ამას გარდა ერთ ფურცელს (I) რაღაც ნიშნები აქვს თავზე, რომლებიც რვეულის აღმნიშვნელი თითქო არ უნდა იყოს, რადგანაც გამოყვანილია წყვილ-წყვილი ასოები ქარაგმებით: კ~დ ი~ე (ან ი~გ, ან კიდევ ი~ვ), რომლებიც ერთურთისაგან ერთ-ნახევარი სანტიმეტრითაა დაშორებული.

შენახული ფურცლები ამოგლეჯილია ხელნაწერიდან უფრო აქა-იქ, ვიდრე ერთი-მეორის მიყოლებით, როგორც ამას შინაარსის განხილვა გვიჩვენებს. ერთიმეორის მიყოლებით მხოლოდ რამოდენიმე მოიპოვება, სახელდობრ შინაარსი ამტკიცებს, რომ ძველ ხელნაწერში X-ს უშუალოდ XII მოსდევდა და III-ს კი II და ამას VIII. ეს უკანასკნელი ფურცელი ახალ ხელნაწერში რვეულის შუაშია მოხვედრილი, მაგრამ ძველადაც მას შუა ადგილი უნდა სჭეროდა რვეულში, რადგანაც ზედ გაბმული ხანმეტი ტექსტია მოთავსებული.

VI.

შინაარსით ჩვენი ძეგლი წარმოადგენს მრავალთავს, რომელშიაც მოთავსებულია ნაწყვეტები შემდეგ თხზულებათაგან:

1. **იოანე ოქროპირის** შობისათვის (გვ. 1–4, ფ. X, XII)
2. **მისივე** ნათლისღებისათვის (გვ. 5–7, ფ. VII, IVr)
3. **ივლიანე ეპისკოპოსის** ნათლისღებისათვის (გვ. 8, ფ. IVv)

¹ ნახევრად გაჭრილისა (IXa, IXb) და სანახევროდ შემოჭრილი (VIIIa და VIIIb) ფურცლების გამოკლებით.

4. **იოანე ოქროპირის** ბზობისათვის (გვ. 9, 10, ფ. IXb)
5. **ევსუქი ხუცის** მკვდართა აღდგომისა და საშჯელისათვის (გვ. 11, ფ. IIIr)
6. **იოანე ოქროპირის** ფარისეველთა შურისათვის (საკითხავი დიდ ოთხშაბათს?) (გვ. 11–17, ფფ. III, II, VIIIa, VIIIb r)
7. **მისივე** სხვა სიტყვა დიდი ოთხშაბათისათვის (გვ. 18, ფ. VIII b v)
8. **მისივე** საკითხავნი დიდისა ხუთშაბათისანი (გვ. 19, 20, ფ. XI)

მთლიანად არც ერთი დასახელებული შრომა არ შენახულა, არამედ ყველა ფრაგმენტარული სახით არის მოღწეული. სახელდობრ:

1. იოანე ოქროპირის საშობაო სიტყვისა მოღწეულია მხოლოდ ბოლო, სადაც ზიარების შესახებაა საუბარი. ამ ნაწყვეტს სრული ორი ფურცელი (X, XII, გვ. 1–4) უჭირავს, რომელთაგანაც პირველს მეორე უშუალოდ მოსდევდა ძველს ხელნაწერში და სადაც ახლა თითქმის ყველაფერი კარგად იკითხება, რის გამოც კარგა მოზრდილ გაბმულ ტექსტს გვაძლევს. აღვნიშნოთ უნდა ოღონდ ისიც, რომ ეს ტექსტი თავდება მეოთხე გვერდის მეორე სვეტის მეჩვიდმეტე სტრიქონზე და შემდეგ ხუთი სტრიქონი ამ სვეტისა (18–22) თავისუფალია. ყოველ შემთხვევაში ახლა აღარაფერი ჩანს და, თუ ოდესმე რამე ეწერა, ეწერა ალბათ ახალი თხზულების სათაური სინგურით, რომელიც შემდეგ გადარეცხის დროს სრულებით გადასულა.

2. იოანე ოქროპირისავე სანათლისღებო სიტყვისა შენახულია აგრეთვე ბოლო. ამ ნაწყვეტს უჭირავს ერთი ფურცელი სრულად (ფ. VII, გვ. 5,6) და მეორე (IV) ფურცელზე პირველი (7) გვერდის მარცხენა სვეტი სრულად და მარჯვენისა თხუთმეტი სტრიქონი. მაგრამ ამ ორ ფურცელს შორის ხარვეზია: უნდა გვაკლდეს აქ ერთი ფურცელი. ასე რომ ამ სიტყვისა ორი ნაწყვეტია მოღწეული.

3. ივლიანე ტაბია ქალაქის ეპისკოპოსის სიტყვისა დასაწყისია შენახული¹. ამ ნაწყვეტს სრული ერთი გვერდი უჭირავს (ფ. IVv, გვ. 8), ხოლო სათაური მას მთლად წინა გვერდზე უნდა ჰქონებოდა, იოანე ოქროპირის სიტყვის შემდეგ. მაგრამ ის ადგილი, სადაც სათაური უნდა წერებულყო (მე-7 გვერდის მეორე სვეტის უკანასკნელი 7 სტრიქონი: 16–22) ამ ჟამად სულ ცარიელია. ალბათ სათაური სინგურით იყო დაწერილი და გადარეცხის დროს სულ მთლად გადავიდა.

4. იოანე ოქროპირის ბზობას წარმოთქმული სიტყვიდან ერთი ადგილია მოღწეული და ისიც არა მთლიანად, არამედ ნაწყვეტ-ნაწყვეტად, ვინაიდან ის ერთი ფურცელი, რომელიც მას უჭირავს (ფ. IXb, გვ. 9, 10) ჩამოჭრილია უსწორ-მასწორად მეცამეტე სტრიქონს ქვემოთ. ჩამოჭრის გამო მეცამეტე სტრიქონი დაზიანებულია ნაწილობრივ.

5. ევსუქი იერუსალიმელი ხუცის სიტყვისა შენახულია მხოლოდ მცირეოდენი ნაწყვეტი ბოლოს. მას უჭირავს სრული ერთი სვეტი და მეორე სვეტისა სამი სტრიქონი (ფ. IIIr, გვ. 11).

6. ყველაზე უფრო ვრცლად მოღწეულია იოანე ოქროპირის სიტყვა „ფარისეველთა შურისათვის“, რომლისაგანაც შენახულია თავი და ბოლო და აკლია შუა ნაწილი. მისი სათაური იწყება III ფურცლის პირველი (11) გვერდის მეორე სვეტის მეოთხე სტრიქონზე. აქ დღეს აღარ იკითხება დასაწყისი „სიტყუად“, რომელიც ალბათ სინგურით იყო დაწერილი და

¹ ეს სიტყვა ივლიანე ეპისკოპოსისა მთლად არის გამოცემული პროფ. კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ი ს მიერ პარხალის მრავალთავის მიხედვით (კიმენი. ტ. I, გვ. 10–15). გამომცემელი ფიქრობს, რომ ამ თხზულებას „დიოფიზიტური ტენდენცია აქვს: მას უნდა დაამტკიცოს, რომ იესო ქრისტე იყო არა ღმერი მარტო, არამედ კაციც, და მან «ჯორცნი შეისხნა»; დაწერილი უნდა იყოს ქალკიდონის კრების შემდეგ, მეხუთე-მეექვსე საუკუნეში“ (კიმენი. ტ. I, გვ. XL: ქართ. ლიტერატურის ისტორია. I, გვ. 602).

გადარეცხის დროს მისი კვალი გაქრა. სათაურის დანარჩენი ნაწილი ალბათ შავად იყო დაწერილი და ამიტომ მოღწეულიცაა. თვით სიტყვა იწყება იმავე სვეტის მეთხუთმეტე სტრიქონზე და გადადის მეორე (12) გვერდზე, სადაც ბევრი რამ, სამწუხაროდ, აღარ იკითხება ახლა. ამის შემდეგ სიტყვა გაწყვეტილია რამოდენიმე ფურცლის უქონლობის გამო. ბოლო კი მოთავსებულია სრულ ორ ფურცელზე (II, VIIIa, გვ. 13–16), მესამე (VIIIb) ფურცლის პირველ (17) გვერდზე კი პირველი სვეტი მთლად მას უჭირავს, ხოლო მეორე სვეტისა მხოლოდ 13 სტრიქონი. ამგვარად ამ სიტყვის ორსავე ნაწყვეტს უჭირავს საერთოდ ექვს გვერდზე ცოტა მეტი. მაგრამ ბევრ ადგილას იგი აღარ იკითხება კარგად და ისეთ მთლიან ტექსტს არ გვაძლევს, როგორც ამავე ავტორის სამოხაო სიტყვა. სწორედ ამ თხზულების ნაწილია მოთავსებული იმ ძველ ორფურცელაზე (VIIIa და VIIIb, გვ. 15–17), რომელიც ირგვლივ ჩამოუჭრიათ და საშინლად დაუზიანებიათ ტექსტი, რადგანაც მთელი სტრიქონებია ჩამოჭრილი ან სვეტები გადაკვეთილი.

ამ ორი ფურცლის ტექსტის წაკითხვის საქმე ყველაზე უფრო მაღონებდა თავდაპირველად, მაგრამ ჩამოჭრილი ადგილების აღდგენა ადვილი საქმე შეიქმნა იმის წყალობით, რომ იგივე ტექსტი აღმოჩნდა უდაბნოს მრავალთავში, რომელმაც, გიორგი მთაწმიდლის თქმისა არ იყოს, „დღიად კელი აღმიპყრა“.

7. იოანე ოქროპირის სადიდოთხშაბათო სიტყვისა (იოანეს სახარების XI, 47–48 მუხლების შესახებ) მხოლოდ დასაწყისია შენახული, რომელსაც მხოლოდ ერთი გვერდი უჭირავს (VII b verso, გვ. 18), ოღონდ მისი სათაური წინა გვერდზე უნდა იწყებოდეს, სახელდობრ, VIII b recto-ს (გვ. 17) მეორე სვეტის მეთოთხმეტე სტრიქონზე და გადადიოდა verso-ზე (გვ. 18), სადაც კიდევ პირველი სამი სტრიქონი უნდა ეჭიროს პირველ სვეტში. მაგრამ პირველ (17) გვერდზე ჩამოჭრისაგან გადარჩენილ ნაწილზე აღარაფერი ჩანს იმ საერთო მოვლენის გამო, რომ სინგურით დაწერილი საზოგადოდ აღარსად შენახულა, ხოლო მეორე (18) გვერდზე გადმოსული სათაურის ნაწილი სულ მთლად ჩამონაჭერს გაჰყოლია. ამ გვერდის დაზიანებული ადგილების აღდგენა იმავე უდაბნოს მრავალთავის დახმარებით მოხერხდა.

8. იოანე ოქროპირის დიდი ხუთშაბათის საკითხავიდან, რომელიც სერობაზე ფერხთა ბანის ამბავს შეეხება, მოღწეულია ნაწყვეტი შუა ადგილიდან. მას უჭირავს სრული ერთი ფურცელი (ფ. XI, გვ. 19, 20).

უნდა აღვნიშნოთ, რომ იოანე ოქროპირი, კონსტანტინეპოლის მთავარეპისკოპოსი, ჩვენს ძეგლში მხოლოდ ეპისკოპოსად იწოდება (11b 5). საკითხი იმის შესახებ, ნამდვილად მისია ყველა ეს თხზულებანი, თუ არა, ეს ისტორიულ-ლიტერატურული კვლევის საგანია. ჩვენთვის კი აქ საკმარისია აღვნიშნოთ, რომ ისინი ოქროპირს მიეწერება, ოქროპირის სახელითაა ცნობილი ხელნაწერთა ტრადიციით. ეგევე ითქმის იერუსალიმელი ევსუქი ხუცისა და ივლიანე ტაბია ქალაქის ეპისკოპოსის თხზულებათა შესახებაც. უკანასკნელი საქრისტიანო მწერლობაში ცნობილი არც კი ყოფილა სრულებით¹.

მაგრამ ზემოთ ჩამოთვლილთ გარდა ხანმეტ მრავალთავში კიდევ მოიპოვება ოთხი ნაწყვეტი, რომელთა შესახებაც ჯერჯერობით ვერ გამოძივდება, თუ ვის ეკუთვნის.

9. ერთ მათგანში (ფ. I, გვ. 21, 22) საუბარია უბიწოებისა და სამების განუყოფლობის შესახებ.

¹) კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე , კიმენი. ტ. I, გვ. XL: ქართ. ლიტერატურის ისტორია. I, გვ. 602.

10. მეორე (ფ. V, გვ. 23, 24) უნდა იყოს ნაწყვეტი ხარების სიტყვიდან, სადაც ელისაბედის მიერ მარიამის მოკითხვისა და ზაქარიას დადუმებაზეა საუბარი. ან შეიძლება იგი იყოს სიტყვა იოანე ნათლისმცემლის შესახებ, ვინაიდან ბოლოს იკითხება: „და ვერ გამოჰდა უდაბნოსაგან“.

11. ერთიც (ფ. VI, გვ. 25, 26) ნაწყვეტი უნდა იყოს ბზობის სიტყვიდან.

12. უკანასკნელის შესახებ (ფ. IXa, გვ. 27, 28) ჯერჯერობით არ შემიძლია დანამდვილებით ვთქვა, თუ რომელი გვერდია recto და რომელი verso. შეიძლება იგი იყოს სიტყვა „მეძავისა და ფარისევლისათვის“, რადგანაც შიგ ნათქვამია: „ამბოვრს ხუყოფდა ფერტა და თმითა თვსითა წარხვოცდა“ (ლუკა 7, 38).

ამ ოთხ ფურცელთაგან (ფ. I, V, VI, IXa, გვ. 21–28) ორის ტექსტი (ფ. I, VI, გვ. 21, 22, 25, 26) თითქო ერთი და იმავე თხზულების ნაწყვეტებიაო.

დავანებოთ თავი გამოურკვეველ თხზულებათ და მიუბრუნდეთ გამორკვეულებს. აქ ჩვენს ყურადღებას უპირველეს ყოვლისა ის გარემოება იპყრობს, რომ რვა ნაწარმოებთაგან ექვსი იოანე ოქროპირისაა, ხოლო თითო-თითო ივლიანე ეპისკოპოსისა და ევსუქი ხუცისა. აქედან ცხადია, თუ რამდენად სჭარბობს იოანე ოქროპირის თხზულებანი სხვებისას. მაგრამ ეს შეეხება მხოლოდ მოღწეულ ფრაგმენტებს. ხანმეტი მრავალთავი რომ თავისი პირვანდელი სახით შენახულიყო, ვინ იცის, თუ როგორი შეფარდება იქნებოდა სხვადასხვა ავტორის თხზულებათა შორის. იმის თქმა ახლაც შეიძლება, რომ იოანე ოქროპირი სხვებზე უფრო მეტად იქნებოდა წარმოდგენილი, მაგრამ ალბათ არა ისეთი სიჭარბით, როგორც ჩვენამდე მოღწეულ ფურცლებშია. საფიქრებელია, რომ დასახელებულ მწერლებს გარდა, ჩვენს ძეგლში მოთავსებული იქნებოდა აგრეთვე თხზულებანი ათანასე ალექსანდრიელისა, ბასილი დიდისა, გრიგოლ ღვთისმეტყველისა, გრიგოლ ნოსელისა, ეფრემ ასურისა, მელეტი ანტიოქელისა, კირილე ალექსანდრიელისა, კირილე იერუსალიმელისა და სხვებისა.

VII.

მაგრამ ჩვენთვის უფრო საყურადღებო აი რა გარემოებაა: ზოგი ზემორე ჩამოთვლილ თხზულებათაგანი მერმინდელ ხელნაწერებშია შენახული და სწორედ იმავე რედაქციით, როგორც ჩვენამდე მოღწეულ ხანმეტ ძეგლში. განსხვავება, რა თქმა უნდა, მოიპოვება, მაგრამ იგი ერთი რედაქციის სხვადასხვა კოპიოებს შორის არსებულ ვარიანტებზე შორს არ მიდის. უმთავრესი განსხვავება იმაში მდგომარეობს, რომ ხანმეტობის ნიშნები ჩამოშორებულია მერმინდელ ხელნაწერებში. ეს ხელნაწერებია ცნობილი მრავალთავები: გურიის იოანე ნათლისმცემლის უდაბნოსი (= B, ტფ. უნივ. სიძველეთა მუზეუმის № 1109), სვანური (= C, სიძვ. მუზ. № 19) და პარხალისა (= D, სიძვ. მუზ. № 95). კიდევ მეტი: ორი თხზულება ერთსა და იმავე საგანზე, სახელდობრ იოანე ოქროპირისა და ივლიანე ეპისკოპოსის „ნათლისმცემლისათვის“ მოიპოვება ერთს მეცამეტე საუკუნის მეტაფრასშიც კი (= E, სიძვ. მუზ. № 90). მერმინდელ მრავალთავებში დაცული ტექსტის განხილვა და ხანმეტთან შედარება გვარწმუნებს, რომ ისინი ყველანი ხანმეტი (A) ტექსტიდან მომდინარეობენ.

თუ რამდენად ახლო დგას მერმინდელ ხელნაწერებში დაცული კოპიოები ჩვენს ხანმეტ ტექსტთან, ამას მკითხველი დაინახავს ამ ნაშრომის ბოლოს დამატებად დართული შესადარებელი მასალებიდან. აქ კი საკმარისია შევნიშნოთ, რომ თუ მერვე (VIII a და VIII b) ფურცლის (გვ. 15–18) ჩამოჭრილი ადგილების აღდგენა მოხერხდა, მოხერხდა მხოლოდ იმის წყალობით, რომ უდაბნოს მრავალთავმა შემოგვინახა იგივე ადგილი დაუზიანებლად, თუ დაზიანებად არ ჩავთვლით მარტოოდენ ხანმეტობის ნიშნების განდევნას. პირდაპირ

სასიამოვნო იყო დაზიანებული ტექსტის აღდგენის პროცესი, როდესაც გარდაკვეთილი სვეტებისა და სტრიქონებიდან დამრჩალ სიტყვებსა და ასოებს ამ მერმინდელი გადანაწერის მეოხებით დანაკლისი აღუდგებოდა, წინადადება წინადადებაზე თანდათანობით გაიმართებოდა და ბნელით მოცული ნაწყვეტები განათდებოდა და გააზრიანდებოდა ხოლმე.

კიდევ ერთი გარემოება. სანათლისღებო სიტყვები იოანე ოქროპირისა და ივლიანე ეპისკოპოსისა ხანმეტ მრავალთავში ისეა მოთავსებული, რომ თავდება ოქროპირისა და უშუალოდ მოსდევს ივლიანესი. საყურადღებო აქ ის არის, რომ სწორედ ასეა მათი თანმიმდევრობა ორ მერმინდელ მრავალთავში (C, D) და, ასე გაშინჯეთ, მეტაფრასშიაც კი (E)! თუ ამას დაუმატებთ იმ გარემოებას, რომ ხანმეტ მრავალთავში იოანე ოქროპირის სადიდოთხშაბათო საკითხავს („ფარისეველთა შურისათვის“) უშუალოდ მოსდევს მისივე მეორე საკითხავი დიდ ოთხშაბათსავე, და რომ სწორედ ამ გვარადვეა უდაბნოს (B) მრავალთავშიც, მაშინ ჩვენთვის ცხადი გახდება ერთი დიდი ამბავი, სახელდობრ ისა, რომ მერმინდელ ხელნაწერებში ჩვენ შენახული გვექონია ბევრი ძველი მასალა და, თუ რომ წიგნი კრებულია, ხშირად თხზულებათა ისეთივე თანმიმდევრობით, როგორიც ძველად უნდა ყოფილიყო¹.

ხანმეტ ძეგლთაგან აქამომდე მხოლოდ ბიბლიის ნაწყვეტები იყო ცნობილი და აგრეთვე ერთი აპოკრიფული ნაწყვეტი, რომლებიც გამოქვეყნებულია პროფ. ივ. ჯავახიშვილის მიერ². ეხლა კი მოგვეპოვება სხვა ხასიათის ძეგლიც, სახელდობრ მრავალთავი, რაიცა მომასწავებელია იმისა, რომ ხანმეტი ლიტერატურა თავის დროზე საკმაოდ მრავალფეროვანი და თანაც დიდი მოცულობისა უნდა ყოფილიყო. მართლაც და თვით ფაქტი ხანმეტი მრავალთავის არსებობისა თავის თავად გულისხმობს მრავალ ჰომილეტიკურ და აგიოგრაფიულ თხზულებათა არსებობას იმ დროს. ისიც უნდა ვიფიქროთ, რომ საქრესტომათიო მასალა უნდა არსებულიყო მრავალთავის გარეშეც, მისგან დამოუკიდებ-ლიც. ეს კი ბევრ რასმე გვეუბნება, უპირველეს ყოვლისა იმას, რომ მეცხრე საუკუნემდე არსებული ლიტერატურის ზოგიერთი დარგი (ბიბლიოლოგია, აპოკრიფები, ჰომილეტიკა, აგიოგრაფია და სხვ.) უკვე საკმაოდ განვითარებული ყოფილა ქართულ ენაზე.

VIII.

რას გვეუბნება პალეოგრაფიული შესწავლა ხანმეტი მრავალთავისა?

უპირველეს ყოვლისა უნდა აღინიშნოს, რომ ამ ძეგლის ყველა მოდწეული ფურცელი ერთისა და იმავე პირის დაწერილი როდი უნდა იყოს, არამედ ორისა, ვინაიდან ერთი ფურცლის ხელი ოდნავ განსხვავებულია დანარჩენი ფურცლების ხელისაგან. ეს ის ფურცელია (V, გვ. 23, 24), რომელზედაც მარიამის მიერ ელისაბედის მოკითხვის ამბავია მოთხრობილი და რომელიც უფრო მომადლო ასოებითაა დაწერილი, ვიდრე დანარჩენები.

¹ სხვათა შორის ერთ ასეთ ძველად ნათარგმნ თხზულებად უნდა ვიცნათ „პოვნაჲ პატიოსნისა ჯუარისაჲ“, რომელსაც უდაბნოს მრავალთავში (ფ. 32 v²) ასეთი მნიშვნელოვანი ადგილი შემოუნახავს: „რ ზაქე მამის მამამან ჩემმან ამცნო მამასა ჩემსა შიმონს და ჰქა, და მამამან ჩემმან მე მამცნო და მრქუა: ეკრძაღე, შვილო, რ რჟს ძიებაჲ იყოს ძელისაჲ მის, რ ლსა ზა მშია ჯ რს ეცუა, რ ლსა ჰრქჳან ქ ე, გამოუჩინე იგი პირველ, ვ ე გუემადმდე შენდა. რ არღარა ჰებრაელთა ნაშობი მეფობდეს, ა დ მიერიტგან მათი მეფობაჲ იყოს, რ ლნი ჯუარცმულსა ქ ესა თყ ნს სცემდენ“. ამ ნაწყვეტში, მართალია, ხანმეტობისა ან ჰაემეტობის კვალი არ არის, მაგრამ სამაგიეროდ შიმონ (= სიმონ) და მშია (= მშიჰა, მესია) ასურული ფორმებია, რომელთაც სომხეთზე უნდა გამოეცვლოს და რომლებიც, უეჭველია, ძველი ლიტერატურული გზების მაჩვენებელია.

² ტფილისის უნივ. მოამბე“ ტ. II.

ორივე მწერალი კარგი კალიგრაფები ყოფილან და ხელი მეტად მოქნილი და მშვენივრად გავარჯიშებული ჰქონიათ ასოების კოხტად და თანაზომიერად გამოყვანისათვის. ლამაზი მრგვალი ასოები აქაც და იქაც მჭიდროდ არის მიწყობილი ერთმანეთზე.

ასოების საშუალო სიმაღლე ნახევარი სანტიმეტრია და განიც ამის შესაფერი. მაგრამ ზოგიერთ (ა, დ, ო) ასოს განი სიმაღლეზე მეტიც აქვს. ბოლოჩამოშვებული (ჟ, ფ, ქ, ყ, წ, ჯ) ასოების სიმაღლე 8 მილიმეტრამდე და თითქმის ცხრამდეც ადის. მაგრამ თუ ავიღებთ ინიციალებს, ანუ ასო-მთავრულებს (ე.ი. აზრაცებში წინ გამოწეულს დიდი მოყვანილობის ასოებს), მათი სიმაღლე 12 მილიმეტრიდან ორ სანტიმეტრამდე ადის, უფრო ხშირად კი 15–16 მილიმეტრია, გარდა ბოლო-ჩამოშვებული (ფ, ყ, წ) ასოებისა, რომელთა სიმაღლეც აზრაცების დასაწყისში სამიდან ოთხ სანტიმეტრ-ნახევრამდეც აღწევს.

განკვეთილობის ნიშნებად ნახმარია პატარა კავი, რომელიც ასოების ზემო დონის გასწვრივ იწერება და რომელსაც მახვილი კუთხის წვეტი მარჯვენა მხარესა აქვს, ხოლო გაშლილი თავი მარცხნივ. ამ ნიშანს გარდა ასოთა შუა წელის გასწვრივ ორი ერთმანეთთან ძალიან ახლო-ახლოს ერთ პერპენდიკულარზე დაწერილი წერტილიც არის ხმარებული. ზოგჯერ ეს წერტილები ხაზებად არის წაგრძელებული და გრძელ ვიწრო კუთხედ შეერთებული.

მელანი ყველგან შავია ნახმარი, გარდა სათაურებისა, რომლებიც სინგურით ყოფილა დაწერილი, მაგრამ სინგური ყველგან გადასულა გადარეცხის გამო ეტრატის ფურცლების მეორედ გამოყენების დროს, ასე რომ სინგურის ნალაგევზე დღეს აღარსად აღარაფერი იკითხება.

იმ ასოთაგან, რომელნიც ხელნაწერების დასათარიღებლად თუმცა მტკიცესა და ურყევს არა, მაგრამ მაინც ასე თუ ისე ერთგვარ დასაყრდენს გვაძლევს იმის მიხედვით, შეკრული აქვთ თავი თუ გახსნილი, ჩვენს ძეგლში მხოლოდ ორია მოსატანი. პირველ მწერალს თავშეკრული მხოლოდ **ჟ** ასო მოეპოვება (ნახე განსაკუთრებით „ჟამსა“, გვ. 2a, 14, 15, 21), მეორეს კი, რომლის კალამსაც, როგორც ზემოთ აღვნიშნე, ერთი ფურცელი ეკუთვნის, თავშეკრული აქვს **ჯ** ასო (ნახე განსაკუთრებით „თვსისა“ 23b 3, „სუ“ 23b 4, „რთხელ“ 23b 10). დანარჩენი ასოები ყველა თავგახსნილია¹.

უნდა აღინიშნოს აუცილებლად, რომ „ყ“ და „ჯ“ ასოებს ჩვენს ძეგლში მომცრო თავები აქვს, რომელთაც მთელი ხაზს-ზემოთი არე კი არ უჭირავს, არამედ შუამდე ან ცოტა მეტი. ეს თვისება ჩვენი ძეგლის ასოებს ბოლნისისა და მცხეთის ჯვრის წარწერების ასოებთან აახლოვებს და მეცხრე-მეათე საუკუნის ხელნაწერების შესაფერ ასოთა მოყვანილობისაგან აშორებს, რადგანაც ამ ხელნაწერებში აღნიშნულ ასოებს თავი უკვე იმდენად დამსხვილებული აქვს, რომ მთელი არე აქვს მოკავებული ხაზს ქვემოთ. ნაწილობრივ ასეთსავე ჩვენებას იძლევა „ფ“ ასოს მოყვანილობაც: მასაც მომცრო თავი აქვს, მაშინ როდესაც მერმინდელ ხელნაწერებში, მაგ. ადიშის სახარებაში, უკვე თავი გადიდებული აქვს.

ამ ნიშნების საშუალებით ჩვენი უთარილო ხელნაწერის დათარიღება დაახლოვებით მაინც შეიძლება. არა გვგონია, რომ შევცდეთ, თუ ვიტყვით, რომ ხანმეტი მრავალთავი მერვე საუკუნეში გადაწერილი ძეგლიაო.

მაგრამ ერთი საუკუნე დიდი მანძილია მაინც და ეგებ უფრო დაახლოვებით განვსაზღვროთ ჩვენი ძეგლის გადაწერის დრო. აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ეს მრავალთავი თავიდან

¹ V ფურცელზე ყარები კარგად და გარკვევით არ ჩანს, რომ მის თავ-შეკრულობაზე თამამად ვილაპარაკოთ. ბ'ანს კი ოდნავ ემჩნევა მიდრეკილება თავ-შეკრულობისაკენ, – იგი უკვე გახსნილია, თუმცა ძალიან კი არა.

ბოლომდე მრგვლოვანი ასოებით არის დაწერილი და არსად არც ერთი ასო არ გვხვდება, რომ ეგრეთ-წოდებული ნუსხური, ანუ, უფრო სწორად რომ ვთქვათ, კუთხოვანი იყოს. მაგრამ ამასთანავე ერთად ამ მრგვლოვან ხელს არ ეტყობა, ოდნავ მაინც, რომ სადმე გადახრილი იყოს ნუსხურისაკენ, რომ შიგ ისეთი მოყვანილობა გვქონდეს ასოებისა, რომლისაგანაც წარმოშობა და განვითარება კუთხოვანისა, მისი საზედაო და საქვედაო ასოებით, ადვილი გამოსაყვანი იყოს, როგორც მაგ. ჰაემეტ ძეგლსა და ჭილ-ეტრატის თვენში. ამიტომ ჩვენი ძეგლის გადაწერის დრო შეიძლება უფრო ვიწროდაც შემოიფარგლოს: მე მგონია, რომ იგი მერვე საუკუნის პირველ ნახევარშია გადაწერილი.

IX.

როგორია ენა ხანმეტი მრავალთავისა?

A. ფონეტიკიდან შეიძლება შემდეგი მოვლენები აღვსახოთ ¹:

1) **ა** არსად გვხვდება დიფთონგის პირველ შემადგენელ ნაწილად²: იეზაბელს **14b 5**, იწმისა **22a 16** (და სხვ.), იოჰანე **6b 11**, -ფსი **11b 5**, -ფსგანცა **5a 13**, იუდაისნი **19a 3**, არამედ მხოლოდ მეორე ნაწილად და ისიც სამი ხმოვნის შემდეგ, რომლებიცაა: **ა, ო, უ**. მაგალითად: ლოცვა **შემწირველისა 2a 1**, მოგვა თხოვა **გულისა 2a 1**, არა **ხ** ამის ცხოვრებისა **ა** და საუკუნოდსა **2a 6-9**, საწუთროდსა **1a 8**, წყაროდ იგი მოწყალებისა **8a 19-20**, უბიწოდ და უმანკოდ **22a 11-12**, უდაბნოდსაგან **24b 22**, გემოდ **18b 19**, ხუფროდსა **25b 15**, ძუძუდ **18a 20**, (იწ)დისა **11b 8**, იწჳს **19b 3**. **სა**- პრეფიქსის გავლენას თავკიდური ფუძისეული **ი** არ ემორჩილება: საიდუმლოდ **8b 1**.

როცა **ა** მოსდევს **ე**ნს, მაშინ **ეა** ჯგუფის ნაცვლად მისი შერწყმული სახე გვაქვს **ჲ** ასოში. მართლაც:

2) **ჲ** გვხვდება **ე** ბოლოკიდურიან სახელთა სახელობითი ბრუნვის ფორმაში, როგორც „ეა“ ჯგუფის გამომხატველი: სიმდაბლჲ **2a 3**, სიმდიდრჲ **2b 22**, საქმჲ **4a 16**, სიმართლჲ **6a 11**, **b 5**, მარჯუენჲ **6b 12**, მეუფჲ **14a 6**, **22a 16**, **18**, **b 2**, სძჲ **18b 15**, ძჲ **22b 7**, **8** და სხვ. და აგრეთვე **ე** ბოლოკიდურიან საკუთარ სახელთა ნათესაობითი ბრუნვის ფორმაში იმავე „ეა“ ჯგუფის ბადად: ქწისა **2b 11**, მოსწს მიერ **5a 10**, იოჰანწსგანცა **5a 13**, ნაბუთწსი **14b 8**. სიტყვის ფუძეში **ჲ** მხოლოდ იერუსალემის უკანასკნელ მარცვალში იხმარება. ოღონდ ეს სიტყვა ჩვენს ძეგლში მუდამ ქარაგმიანია: იწმისა **22a 16**, (იწ)მსა **22a 20**, იწმისასა **22b 21**. აღსანიშნავია უთუოდ ის გარემოება, რომ **ჲ** არ მოიპოვება ზედსართავ სახელთა შედარებით-აღმატებითი ხარისხის სუფიქსში: ხუპატიოსნეს **2a 1**, ხუმეტესსა **25a 3**, უხუცესთა **19a 14** და არც ესრეთში: **2b 15**, **3a 13**, **5b 1**.

გამონაკლისს შეადგენს ერთი შემთხვევა, როცა „ეა“ ჯგუფი მოიპოვება, და არა „ჲ“: პავლე **19a 22**.

¹ ენის მიმოხილვის დროს, რა თქმა უნდა, მხოლოდ ის ადგილებია მოყვანილი, რომლებიც დაუზიანებელია და უეჭველად იკითხება.

² ციტატებში შავი ციფრი აღნიშნავს ხანმეტი მრავალთავის გვერდს, **a** და **b** პირველს და მეორე სვეტს, ხოლო შემდგომი ციფრი – სტრიქონს.

მაგალითების მოყვანის დროს ის ასოები, რომლებიც ხელნაწერში არ ჩანს, მაგრამ რომელთაც სიტყვის ამა თუ იმ ფორმის დასამოწმებლად არსებითი მნიშვნელობა არა აქვს, არ არის ფრჩხილებში ჩასმული.

3) **ჯ** ასო გვხვდება ორი ფუნქციით, 1) დამოუკიდებლად, როგორც განსაკუთრებული ბგერის აღმნიშვნელი, და 2) როგორც უნის მეორე შემადგენელი ნაწილი. უკანასკნელი მნიშვნელობა მხოლოდ გრაფიკას განეკუთვნება, ხოლო ფონეტიკისათვის პირველს აქვს ძალა და მნიშვნელობა. თუ **ჭ** ასოთი ჩვენს ძეგლში გადმოცემულია „ე“ ჯგუფი, სამაგიეროდ **ჯ** ნიშნით გადმოცემულია „უი“ ჯგუფი, ე.ი. უბრჯგუ და სრული **ი**, ანუ უმარცვლო უნი და უშუალოდ მომდევნო **ი**. ამიტომ იგი გვხვდება უბრჯგუიანი სიტყვების იმ ფორმებში, სადაც სუფიქსი **ი** არის, ან **ი**-ით იწყება. ასეთებია ბრუნვებში: სახელობითი (**ი**), ნათესაობითი (**-ის**) და მოქმედებითი (**-ით**), ზმნებში კი, თავში, როცა დამატებად პირველი პირი მრავლობ. რიცხვისა **გუ** ნაწილაკით არის წარმოდგენილი და სათავისო ან სასხვისო ქცევაშია დაყენებული, ბოლოში კი **ი**-ნიან აწმყოში, როცა მოქმედ. თუ ვნებითში უბრჯგუიანი ზმნების ფორმები გვაქვს, და აგრეთვე კაუზატიურ **ინ** ინფიქსთან. ამ ძეგლში **ს ა ხ ე ლ ო ბ ი თ შ ი ჯ**ს ხმარების შემთხვევა არ გვაქვს. სამაგიეროდ სხვებისა ყველა გვაქვს: **ნ ა თ ე ს ა ო ბ ი თ შ ი** : თვს¹ (შენთვს **1b 6**, მოღებისათვს **2b 10** და სხვ. აქედან: თვსი **2b 15**), სიტყვს **26b 1**; მოქმედებითში: თვთ **9a 13**, სიტყვთა **28b 15**; **ს ა თ ა ვ ი ს ო ქ ც ე ვ ა შ ი** (დამატება პირგ. პირისა მრ.რ.): მოგვყვანნა **8b 16**. **ს ა ს ხ ვ ი ს ო ქ ც ე ვ ა შ ი** : გვღირს **1a 21**, გამოგვჩნდა **8a 8 12**, გამოგვბრწყინდა **8b 22**, გვთხარ **9b 4**. **ა წ მ ყ ო ს** წარმოების დროს: ხიტყვ **19a 10**, ხიტყვს **2b 13**, **4a 9**, **9b 7**, კაუზატიურ -ინ ინფიქსთან: შევამთხვნეთ **3a 18**, მივემთხვნეთ **4b 8**, შეირცხვნეს **25b 11**.

ამას გარდა იგი გვხვდება რამოდენსამე ფუძეში: მშვდობითა **2a 11**, განვიღვძოთ **3b 21**, საკვრველი **6b 9**, გიტვრთავს **23b 14**, აღვრნი **24b 15** და ერთ ბერძნულ სიტყვაში, სადაც იგი ბერძნ. **უ**ს შეესაბამება: მარტვრთა **1b 13**.

უნდა გავარჩიოთ უმარცვლო უნისა და და მარცვლიანი უნის შეერთება მომდევნო **ი**-თან. პირველ შემთხვევაში **ჯ** გვაქვს შედეგად, როგორც ვნახეთ, მეორეში კი **უა** (ძუძუა **18a 20**, **ი**-ჯას **19b 3**).

4) უბრჯგუ, ე.ი. უმარცვლო **უ**, ჩვენს ძეგლში მუდამ უნიტაა გადმოცემული. **უ** კი ყველგან ორი ასოთია დაწერილი (**ო** და **ჯ**): მაგალითები:

თ ა ნ ხ მ ო ვ ნ ი ს წინ: სასუმელისა **2b 17**, თქუმული **11b 4**, გამოუთქუმელთა **7b 2**, მოგუაქუს **2b 21**, გუნებავენ **1a 7**, განხეხუნეს **6b 17**, ხუმადლობდეთ **3a 6**, შეხუწირვიდეთ **3a 12**, ქურივისა **11b 17**, კულად **19a 15**, მკუდარნი **17a 3**, სიკუდილისა **17b 12** და სხვ.

ა ' ნ ი ს წ ი ნ (**უა**): საყუარელნო **2b 6**, **3b 14**, თუალნი **3a 18**, ჯუარად **3a 21**, სიტყუასა **3b 13**, ვთქუათ **7a 22**, გუასწავა **7a 21**, გუაწრაფებდა **2b 3** და სხვ.

ე ' ნ ი ს წ ი ნ (**უე**): უკუეთუ **1a 4**, **18b 19**, **19b 19**, ქუეყანასა **10b 7**, წინაწარმეტყუელთა **1b 12**, ვაჩუენოთ **4a 1**, გუექმნეს **4b 6**, აღნათქუმესა **4b 10**, ძლუენი **5a 6**, შუენის **6b 4**. მარჯუენჭ **6b 12** და სხვ. **ბ ო ლ ო შ ი** : უტყუ **24b 17**.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ ჩვენს ძეგლში **ჯ** არც ერთხელ არ იხმარება უბრჯგუს გადმოსაცემად, როგორც ეს ზოგიერთ IX-X საუკ. ხელნაწერშია.

5) **ჭ** ორჯერ გვხვდება: **ჭ** უმჯულონო ჰურიანო **15a 5** და აგრეთვე მსანნაში ერთხელ (**25b 18**), თუმცა იგივე სიტყვა მეორეჯერ ოსანა'დ იწერება (**14a 1**).

6) **ჰ** მხოლოდ სამ სიტყვაში გვაქვს: აჰა **22a 18**, იოჰანე (**6b 11** და სხვაგანაც), ჰურიანო (**15a 5**, ჰურიათად **14b 20**).

7) **ვ**-ინის ამბებთაგან საყურადღებოა შემდეგი:

¹ ამ სიტყვაში უბრჯგუ ვ-ინისაგანაა მიღებული („თავ-ი“).

თავ-ყანის ცემაში (7b 8) იგი ჯერ კიდევ თავის ადგილზეა, როგორც მცხეთის ჯვრის თემესტიას წარწერაში და არ არის ჯ'ედ ცვლილი, როგორც ბოლნისის დავით ეპისკოპოსის წარწერაში, ან კიდევ გადასმული ყ'არის შემდეგ და უბრჯგუდ ქცეული, როგორც მერმინდელ ხელნაწერებში. იჭვების გასაფანტავად უნდა აღვნიშნოთ, რომ თუმცა გამოცემაში ამ სიტყვის ვ ისეა ნაჩვენები, თითქო იგი ჩამოჭრილი იყოს, მაგრამ უნდა ვთქვათ, რომ ჩამოჭრილია მთავარი ნაწილი ასოსი, მისი ტანი, ხოლო თავის ნაწილი მაინც იმდენია დამრჩალი, რომ არავითარი ეჭვია, რომ იქ ვ იკითხებოდა თავის დროზე.

ო'ნის შემდეგ იგი დაკარგულია პოაში 23a 4, მაგრამ ხიპოვაში 24a 6 (pass.) არის. იგი მოიპოვება აგრეთვე „ცხოვრ“ ფუძეში: ცხოვრებისა 1b 7, 5a 21, მაცხოვრისა 25a 20, მაცხოვრად 8a 9, მაგრამ დაკარგულია გაქსოსმცაში 3b 9. ამას გარდაჩვეულებრივ „შოვრ“ გვაქვს: შოვრის 23b 9, 24a 10, განხეშოვრენით 11a 3, განშოვრებული 22a 13, მაგრამ ერთხელ აქაც დაკარგულია ვ'ინი: ნუ განხაშოვრებ 22b 10.

ო'ნის წინ იგი დაკარგულია: გასწაო 20b 21, ხასწაოს 20b 2 (შდრ. სწავლასა 25b 9, სწავლულ 25a 15, უსწავლელთა 25a 1, ხასწავებდა 5b 1, 13b 14, 20a 22).

უ'ნის წინაც დაკარგულია ვ: წინა დაუდვით (?) 18b 9-10, უგალობდეთ 22a 4.

ვბ ჯგუფი, რომელიც SiO₃ პირშია მოსალოდნელი, მუდამ გადასმული სახით არის წარმოდგენილი (ხვ), მაგრამ გუტურალის გავლენით ეს გადასმული ვ უბრჯგუდ არის ქცეული და უ'ნით გამოხატული: ხუმადლობდეთ 3a 6, შეხუწირვიდეთ 3a 12, თავყანის ხუცემდეთ 7b 9.

8) რ არა გვაქვს ძწოლაში (ძწოლით 1a 15, 1b 20, 3a 4, 6b 13), არც მწემში (19a 14) და არც აჩდილში (17a 20).

9) ს არ არის განვითარებული წილის წინ „წრაფ“ ფუძეში: წრაფად 3b 22, წრაფითა 28a 15, იწრაფა 23a 1, მოწრაფე 5a 12, მოწრაფებად 3b 18, გუაწრაფებდა 2b 3.

იგი არ მოიპოვება არც წინაწარმეტყუელში: წინაწარმეტყუელო 9b 3, -ლისაგან 25a 4, -ლისასა 14a 20-21, 21a 12, -ელნი 21a 15, 22b 18-19, -ელთა 25a 17.

10) დ დაკარგულია დდ'ის ნათესაობითის ფორმაში, როცა იგი ზმნისზედის ნაწილს შეადგენს: მარადის 7b 13, 19a 5, ვ'ემდის 1b 22.

11) ხმოვანი არ არის ამოღებული რედუქციის გზით: სასუმელისა 2b 17, მახლობელად 1b 22, მაგრამ ამოღებულია: საყოფლისა 11a 21, კულად 8a 15, 19a 15, შენდობლად 8a 21.

უკანასკნელი ფორმა კიდევ იმით არის საყურადღებო, რომ აქ მიმღეობის მ'ანია დაკარგული ნდ ჯგუფის წინ: შ ე მ ნ დ ო ბ ლ ა დ. სამაგიეროდ

12) ორივე თანხმოვანია შენახული: ჩჩვლნი 21a 2, ჩჩვლთა 14b 2.

13) ნაწილობრივი ასიმილაციის შემთხვევებია:

სჯ ჯგუფის შჯ'დ ცვალება: შჯული 5a 3, შჯულისა 25a 15, უშჯულონო 15a 5, უშჯულოებათა 3a 10, დაშჯისა 24b 19, დაშჯილთა 8a 8.

ჯ'არის ხ'ანად ცვალება წინამავალი ს'ანის გავლენით: გულის ხმა (გულის ჯმ'ის ნაცვლად) 10a 10, 16b 6, 22b 11.

B. მორფოლოგიიდან უპირველეს ყოვლისა უნდა შევხებით ხანმეტობას, როგორც ყველაზე უფრო დამახასიათებელ ნიშანს ჩვენი ძეგლის ენისას. ხანმეტობა, როგორც გარკვეულ გრამატიკულ მოვლენათა გამოხატულება, გვაქვს შემდეგ შემთხვევებში: 1) შედარებით-აღმატებითი ხარისხის პრეფიქსის თავკიდურად, 2) მეორე პირის სუბიექტურ პრეფიქსად და 3) მესამე პირის ობიექტურ ნაწილაკად. განვიხილოთ ცალკე-ცალკე.

1) შედარებით-ალმატებითი ხარისხის წარმოება: ხუპატიოსნეს **2b 1**, ხუფროს **24b 7**, **25a 6**, ხუფროსად **25b 15**, ხუმეტესა **25a 2**. ამას გარდა მოიპოვება მრჩობლი წარმოება: უხუცესთა **19a 13**, სადაც ძველი (**ხ'ანიანი**) და ახალი (**უხანო**) წარმოებაა შეერთებული. პირველადი მარტივი წარმოება შენახულია მოხუცებულში (**21a 5**).

2) მეორე სუბიექტური პირის ფორმების წარმოება: ხარ **14a 2 (?)**, **23b 8, 21**, **24a 9**, ხართ **11b 15**, ხდეგ **1b 20**, შეხიწყნარეთ **14b 11**, ხთქუა (კონიუნქტ.), **22b 3, 8**, ხთქუთ **15a 12**, გულის ხმა ჰყავ **22b 12**, ხცან **22b 6**, გამოხჩნდი **24a 3**, ვერ შეხვდეთ **21b 21**, ხზუაოზ **19a 10**.

მოყვანილ მაგალითებში **ხ** უდაოდ მაჩვენებელია მეორე პირის სუბიექტისა. სამაგიეროდ გვაქვს ისეთი ფორმები მოქმედებითში, სადაც **ხ** პრეფიქსის მხოლოდ და მხოლოდ მეორე პირის სუბიექტურ ნიშნად გაგებას ის გარემოება აბრკოლებს, რომ აქ დამატებაც არის მიცემითს ბრუნვაში, ხოლო ვნებითში საზოგადოდ ის საერთო მიზეზი, რომელიც დანარჩენ პირობებშიც გვიჩვენებს იმავე **ხ** პრეფიქსის ხმარებას. მაგალითები: ა) მოქმედებითში: ნუ ხაოტებ **6a 4**, ხაყენებთ **14b 17**, **15a 19**, და-თუმცა -ხაყენებდით **15a 7**, ნუ დახწერ **14b 19**, ნუ გამოხაჩინებ **14b 21**, ნუ განხყოფ **22a 22**, ნუ განხაშორებ **22b 10**, (ნ)უ ხცნობ **20b 22**; ბ) ვნებითში: ხიყვნეთ **19b 3**, უკუეთუ არა ხიქ(ცეოდით?) **21b 18**.

3) მესამე ობიექტურ პირს **ხ'ანი** პრეფიქსად ჩვეულებრივ ირიბი დამატების ქცევებში მოეპოვება (სათანაოსა, საზედაოსა და სასხვისოში, აგრეთვე „საზიარო“-ში), ხოლო ხანდახან აგრეთვე პირდაპირი დამატების ქცევაში, უფრო მაშინ, როცა ეს დამატება მიცემითი ბრუნვით არის გამოხატული. განცალკევებით დგას საკითხი ი'ნიანი ვნებითის შესახებ.

ა) სათანაო ქცევა მაგალითები: დახდვა **6b 13**, შეხდვეს **27b 18**, შეხზავა **8b 3**, მიხმადლა **9a 1**, ხრცხუენიან **13b 1**, შეხგვანდა **17a 2**, შე-(ესე)-ვითარი-ხგვანდა **22a 9**, წარხვოცდა **28a 19**, დახბანა **19a 3**, ხქა **23b 6**, **26a 2**, ხძლოს **24a 16**, ხმსახურეს **27b 21**.

მოყვანილ მაგალითებში ქვემდებარედ ყველგან მესამე პირია. მაგრამ, თუ რომ ქვემდებარედ პირველი პირი იქნება, მაშინ სუბიექტური ნიშანი პირველი პირისა ვ ადგილს იცვლის, მესამე პირის ობიექტური **ხ** ნაწილაკის შემდეგ გადავა და ამ უკანასკნელის ზეგავლენით უბრჯგუდ გადაიქცევა, რომელიც ჩვეულებრივ უ'ნის ნიშნით არის ხოლმე გამოხატული. მაგალითები: ხუმადლობდეთ **3a 6**, თავყანის ხუცემდეთ **7b 9**.

ბ) საზედაო ქცევა. აქ ქცევის ფორმებში მერყეობაა: თუ რომ ქვემდებარედ მეორე ან მესამე პირია, მაშინ მოიპოვება ხოლმე მესამე პირის ობიექტური ნიშანი, და თუ პირველი პირია, – მაშინ კი არა. მაგალითები:

S_2O_3 : ხაცადე **5b 5**, **6b 3**, დახადგერით **11b 21** (უნდა გვახსოვდეს, რომ ბრძანებითში მეორე პირს სუბ. ნიშანი არ აქვს, და მაშასადამე ამ მაგალითებში, სადაც ბრძანებითის ფორმები გვაქვს, **ხ** უნდა ობიექტს მივაკუთვნოთ).

S_3O_3 : ხასწავებდა **5b 1**, **13b 13(?)**, **20a 22 (?)**, ხასწაოს **20b 2**, ხასწავებდეს (?) **21a 16**, მოხასწავებდა **25b 12** (ეს უკანასკნელი მაგალითი ცოტა საეჭვოა იმ მხრივ, რომ აქ შეიძლება მხოლოდ პირდაპირი დამატება ვიგულისხმოთ), (მო)ხანიჭოს **13a 1**, მოხაკლდის **18a 13**, ხა(უწყებდა?) **23a 20**.

S_1O_3 : არა დავაცადო **3b 13**, შევამთხვნეთ **3a 17**, ვაჩუენებდეთ **3b 5**, ვაჩუენოთ **4a 1**, **b 4**.

გ) სასხვისო ქცევა. მაგალითები: ვინ შეხუძლოს **7a 13**, სათნო ხუჩნდა **10b 8–9**, მიხუგებდა **23a 7**, **b1**, შეხუძნდა **25a 8**, აღხუხუნეს **25b 13**, ამბოვრს ხუყოფდა **28a 17**, ხუგალობდეს **25b 16**.

მოყვანილ მაგალითებში სუბიექტი ყველგან მესამე პირია. მაგრამ თუ იგი პირველი პირია, ობიექტური პრეფიქსი შეიძლება იყოს, შეიძლება არაც. მართლაც და, ერთის მხრით

გვაქვს: შეხუვრდეთ **3a 6**, მოხუცდეთ **4a 6**, მეორეს მხრით კი: წინა დაუდვით (?) **18b 9–10**, უგალობდეთ **22a 4–5**.

დ) ა ბ ს ო ლ უ ტ უ რ ი ფ ო რ მ ე ბ ი პ ი რ ვ ე ლ ი უ ღ ვ ლ ი ლ ე ბ ი ს ზ მ ნ ე ბ ი ს ვ ნ ე ბ ი თ ი ს ა (იწიანი ვნებითი). აქ ჩვენს ძეგლში მერყეობაა: ხან მოიპოვება **ხ** პრეფიქსი, ხან კი არა. სახელდობრ:

მ ო ი პ ო ვ ე ბ ა : ხიყო **2a 11, 5a 12, 18, 6b 7, 19b 5, 23a 9, 14, 24b 13, 17**, ხიყოს **2a 19, 19b 5**, ხიყავნ **4a 15**, ხიყვნეს **25a 16, 27a 22**, ხიქმნებოდა **6b 21**, ხი(დიდებინ) **17b 9**, ხიდლია **7a 6**, აღხივსო **23b 5**, ხიქცეოდა **24a 1, 27b 15**, ხიპოვა **24a 6**, დახიწყლოდეს **25b 20**.

ა რ მ ო ი პ ო ვ ე ბ ა შემდეგ შემთხვევებში, სადაც სუბიექტია როგორც პირველი პირი, ისე მესამე. **ს₁**: ვიდიდო **6a 6** (აქ წაკითხვა ცოტა საეჭვოა და ამიტომ მაგალითიც მთლად საიმედო ვერ არის), ვიქცეოდი **6a 22**, ვიყვენით **8a 14, b 15**, ვიყვენით **22a 3**. **ს₃**: – შეიწირვის **1b 2**, იქცენ **10a 1** (თუ რომ მოსალოდნელი **ხ** წინ გვერდზე არ იჯდა სულ ბოლოს და ჩამონაჭერს არ გაჰყვა, რაიცა მეტად საეჭვოა), გარდაიქცეს **25b 2**.

იწიან ვნებითში ფორმის ეჭვ-მიუტანელად გამორკვევისათვის სუბიექტის პირველი და მესამე პირია ასაღები, როგორც ზემოთ მოვიყვანეთ, თორემ როცა სუბიექტად მეორე პირია, მაშინ ცოტა სხვანაირადაა საქმე, ვინაიდან **ხ** აქ შეიძლება სუბიექტურ ნაწილაკადაც იქნეს გაგებული, როგორც შემდეგი მაგალითი გვიჩვენებს: ხიყვნეთ **19b 3**.

ე) რ ე ლ ა ტ უ რ ი ფ ო რ მ ე ბ ი პ ი რ ვ ე ლ ი უ ღ ვ ლ ი ლ ე ბ ი ს ზ მ ნ ა თ ა ვ ნ ე ბ ი თ ი ს ა („საზიარო ქცევა“) აგრეთვე მერყეობას იჩენს. ობიექტურ პრეფიქსს ვ ე რ ვ პ ო უ ლ ო ბ თ მაშინ, როცა სუბიექტად პირველი პირია, დანარჩენ შემთხვევებში იგი თავის ადგილასაა.

ს₁О₃: მივეახლებით **2b 2**, მივეახლებოდით **3a 5**, შევეახლნეთ **3a 16**, ვეგლოვდეთ **3a 9**, ვევედრებოდით **1a 13**, მივემთხვნეთ **4b 8**, სახე ვექმნეთ **4a 9**.

ს₃О₃: ხევედრებინ **1b 4**, ხეზიარა **5a 15**, დახეცეს **6a 1**, განხეხუნეს **6b 16**, ხესწავა **9a 3**, განხეშოვრენით **11a 3** (აქ ბრძანებითის ფორმაა და, როგორც ზემოთაც ვთქვი, **ხ** ობიექტის მაჩვენებელია და არა სუბიექტისა), ხეგულეობდა **14b 6**, ხეთხრა **16b 5**, დახემტკიცოს **14b 3**, აღხე(სრულებინ) **17b 8**, ხელიან **18b 5**, თანაზიარ ხექმნა **19a 7**, ხექმნეს **25b 4**, ხერქუას **20b 3**, ხესმა **23a 1, 10**, ხესმოდა **25b 19**, ხესხნეს **24b 15**.

განსაკუთრებულ მდგომარეობაშია „განეზრახევდით“ (**2a, 18**, რომელიც ბრძანებითის ფორმას წარმოადგენს), ვინაიდან არ შემიძლია დაბეჯითებით ვთქვა, რომ აქ მეორე ხმოვანი ეწია-მეთქი. თუ მართლა ე არის, მაშინ, რა თქმა უნდა, ობ. პრეფ. მესამე პირისა გვაკლია.

ვ) პ ი რ დ ა პ ი რ ი დ ა მ ა ტ ე ბ ი ს ქ ც ე ვ ე ბ შ ი **ხ** ანის პრეფიქსად ხმარების შემთხვევები შემდეგია: აღხიპყრა მარჯუენჭ **6b 11**, მიხილო **24b 20**. ორსავე შემთხვევაში მოქმედებითი გვარის ზმნა წარმოდგენილია სათავისო ქცევის ფორმით ნამყო სრულის მესამე პირში, მხ. რიცხ. მსგავსი მაგალითი ამის მეტი არსად მოგვეპოვება, თუ რომ ამ უზანო ფორმას: მოვილოთ **3a 17, 4a 12**, და აღვილოთ **10b 12** არ ვიცნობთ მეორე მაგალითისებურ ფორმად იმ საერთო ტენდენციის გამო, რომელიც გატარებულია მთლად ამ ხელნაწერში და რომლის მიხედვითაც პირველ სუბიექტურ პირში ხანმეტობა ვერ ხარობს. ვიფიქროთ ვითომ, რომ ამ ორ მაგალითში **ხ** პირდაპირი ობიექტის გამომხატველიაო, როგორღაც ძნელი საქმეა, რადგანაც მას მხარს არ უჭერს მრავალი მაგალითი, სადაც იგივე სათავისო ქცევას: იხილა **2a 2, 18a 15**, ისმინა **2a 5**, მოივსენეთ **2b 12** (ბრძან.), თავს იდვა **7a 10**, შეიწყნარა **8a 18**, ნათელ იღო **8b 7**, მოიყვანნეს **11a 8**, მოიკითხა **23a 5**, დაითმინა **23b 2**. განსაკუთრებით აღსანიშნავია, რომ მესამე პირშივე ერთი ზემორე მოყვანილ ზმნათაგანი უზანოდაც იხმარება: მიიღოს **11a 13**. ამიტომ

ბ'ანის გაჩენა ამ ორ მაგალითში ალბათ ისევ ანალოგიით აიხსნება. მაგრამ, თუ რომ ეს საექვოა და ბ'ანის ამ ფორმებში გაჩენას, ანალოგიის გარდა, სხვა რაიმე საფუძველი აქვს, რა თქმა უნდა, ეს საფუძველი ისევ რაღაც მიჩქმალულ ირიბ დამატებაში უნდა ვეძიოთ, უეჭველად.

დრო-კილოთა პირველ ჯგუფში კი **ბ** პრეფიქსი გვხვდება როგორც სათავისოს, ისე საარვისო ქცევის ფორმებში. მაგრამ აქ მისი გაჩენა შეიძლება იმით ავხსნათ, რომ პირდაპირი დამატება მიცემითი ბრუნვით არის გადმოცემული. მაგალითები: ხადუმებდეს **25a** 7, უვარ ხყოფდეს **21a** 10, ჯუარსა მას ზედა დახწერს **14b** 14, დახწერს **15a** 15, ხწუნობდა **20a** 3. საინტერესოა დაპირისპირება ერთისა და იმავე ზმნის პირდაპირი დამატებიანი ფორმებისა დრო კილოთა პირველსა და მეორე ჯგუფში: მისა დიდებაჲ შევწიროთ **7a** 18 – დიდსა ლოცვასა შეხუწირვიდეთ უფლისა მიმართ **3a** 12; აღასრულა **5a** 3, **20b** 6 – აღხასრულებდა **5a** 22, აღხასრულებდეს **14a** 22 (ეს მაგალითი ცოტა საექვოა, რადგანაც ვნებითი მას ძველს ქართულში ე'ნით აქვს ნაწარმოები: აღესრულა), გულის ხმა ყავთ **22b** 18 – ესრევე თქ'ნცა ხყოფდით **19b** 22.

ყველა მოყვანილი ფორმები საარვისო ქცევისაა. სათავისოთი ბ'ანიანი ფორმა აწმყოს ჯგუფში მხოლოდ ეს ორი გვაქვს: ხიკადრებს **4a** 22, ხიხარებს **9a** 8.

უხანო ფორმების ჩამოთვლა კი შორს წაგვიყვანდა.

ზ) განკერძოებით უნდა შევხებით ი ტ ყ ჯ ს ზმნას, რომელსაც ფორმა ვნებითისა აქვს და მნიშვნელობა კი მოქმედებითისა, ვინაიდან დამატებას მოითხოვს მიცემითში, მაგ. ი ტ ყ ჯ ს ს ი ტ ყ უ ა ს ა . თუ მართალია აზრი ი'ნიანი ვნებითის მოქმედებითი ზმნის სათავისოსაგან წარმოშობის შესახებ ¹, მაშინ ეს ზმნა მშვენიერი მაგალითი იქნება მოქმედებითის ფორმის ვნებითად ქცევის პროცესის გასათვალისწინებლად, რადგანაც იგი წარმოადგენს გარდამავალ საფეხურს, როდესაც ფორმას ჯერ კიდევ შერჩენლი აქვს მოქმედებითის ძალა, – დამატებას მოითხოვს. მაგრამ ამ შემთხვევაში **ბ** პრეფიქსი, რომელიც თითქმის მუდამ იხმარება ამ ზმნაში, ასახსნელი იქნება საზოგადოდ სათავისო ქცევის ბუნებასთან ერთად. მაგალითები: ხიტყვს **2b** 13, **4b** 9, **9b** 7, **11b** 9, **19a** 22, **22a** 17, ხიტყოდა **20b** 1, **23a** 17, ხიტყოდეს **14a** 1, ხიტყვან **26a** 1.

როცა სუბიექტად მეორე პირია, მაშინ ბ'ანში შეიძლება სუბიექტური ნიშანიც დავინახოთ: ხიტყვ **19a** 10, რად ხ(იტყვთ) **15b** 13. ამიტომ უფრო საყურადღებოა პირველი სუბიექტური პირის ფორმა, სადაც ბ'ანს უკვე ვეღარ ვხედავთ: ვიტყოდით **10b** 3.

ამ მიმოხილვიდან ჩანს, რომ ხანმეტობა, როგორც გარკვეული გრამატიკული სისტემა, ჩვენს მრავალთავეში დარღვეულია: ზოგ შემთხვევაში ბ'ანს იქ ვხედავთ, სადაც საჭირო არ არის, ან და, პირიქით, იქ არ არის, სადაც მოსალოდნელია. მართლაც:

ა) როგორც თავკიდური ბგერა შედარებით-აღმატებითი ხარისხის პრეფიქსისა, იგი ყველგან მოიპოვება, გარდა ორმაგი წარმოებისა (უ-ხუ-ცესთა), სადაც ძველადი წარმოება ბ'ანს გვიჩვენებს, ნელადი კი არა. ეს იმის მომასწავებელია, რომ ძველი ისეთ დროს გადაუწერიათ, როცა ხანმეტობა საკმაოდ დრო-მოჭმული ამბავი ყოფილა.

ბ) როგორც სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა, იგი ყველგან თავის ადგილზეა და ამ მხრივ ხანმეტი მრავალთავე დახვეწილ მასალას იძლევა.

გ) რაც შეეხება მესამე პირის ობიექტურ ნაწილაკად ხმარებას, **ბ** პრეფიქსი შემთხვევათა დიდ უმეტესობაში სწორად არის ნახმარი, მაგრამ ზოგჯერ კანონ-ზომიერება დაცული არ არის. პირველ სუბიექტურ პირში მაინც ძალიან იშვიათია მისი ხმარება. ესეც ნიშანია იმისი,

¹ ა. შ ა ნ ი ძ ე , ქართული ზმნის საქცევი (ტფ. უნივ. მოამბე, VI, 332, 333).

რომ ხანმეტობა, ჩვენი ხელნაწერის მიხედვით, აღარ ყოფილა ცოცხალი ორგანიზმი, არამედ უფრო მწიგნობრულ და ლიტერატურულ ტრადიციებზე დაფუძნებული.

4) ხანმეტობასთან დაკავშირებით უნდა აღვნიშნოთ გავრცელებული, რომ უარყოფითი უნაწილაკის წინ **ხ** არც მოსალოდნელია და არც გვხვდება სადმე ჩვენს ძეგლში, თუმცა ამ უნაწილაკით ნაწარმოები ფორმები საკმაოა: უნაკლულოდ **1b 8**, უდებებით **2b 9**, უმჯულოებათა **3a 10**, შეურაცხებით **4a 16**, -ა **4a 20**, ურწმუნონი **10a 2-3**, უგუნურ **15a 20**, უბიწო **21b 11**, **22a 3**, უბიწოდ **22a 11**, უბიწოსა **18b 6**, უბიწოებითა **22a 4**, უზაკუველი **18b 15**, უმანკოდ **22a 12**, უმანკოთა **21a 20**, ურწმუნოებისათვის **24b 14**, უტყუ **24b 17**, უდაბნოდსაგან **24b 22**, უსწავლელთა **25a 1**, დაუსრულებელ **12b 2**, დაუმორჩილებელ **25b 5**. ამ გარემოებაზე იმიტომ შევჩერდი, რომ **ხურჯულო** ფორმა, რომელიც ტფ. უნივ. 737 პალიმფსესტში გვხვდება¹, კანონზომიერი ფორმა კი არაა, არამედ, როგორც უკვე აღნიშნულია², ანალოგიის გზითაა მიღებული.

5) ბრუნვათა მოვლენებიდან შემდეგია აღსანიშნავი:

ა) საკუთარ სახელებს სახელობითსა, მოთხრობითსა და წოდებითში ბრუნვათა ნიშნები არ მოეპოვება, როგორც ეს აქვს საზოგადო სახელებს, და ამიტომ ამ ბრუნვებში ისინი გარეგნულად ერთმანეთისაგან არ განსხვავდებიან. მაგალითები: ს ა ხ ე ლ ო ბ ი თ ი : დ~თ **9a 9**, პილატე **14b 13**, პავლე **22a 8**, ელისაბედ **23a 3**, ი~ჯ **4b 5**; მ ო თ ხ რ ო ბ ი თ ი : იოჰანე **6b 11**, პავლე **7a 19**, ელისაბედ **23b 2**, ი~ჯ **26a 2**; წ ო დ ე ბ ი თ ი : დ~თ **9b 4**. ეს კარგად ცნობილი წესია ძველი ქართულისა და ამიტომ მეტად საოცარია, რომ სახელობითში ერთხელ დაბოლოებაცა გვაქვს: პავლე **19a 22**, თითქო ეს საზოგადო სახელი იყოს. ქ რ ი ს ტ ე სახელობითში ისეა გაგებული, როგორც საზოგადო სახელი (ქ~ჭ **4b 5**, **22a 21**), ნათესაობითში კი, როგორც საკუთარი (**2b 11**; თუმცა შდრ. რთული: ქ~ე ი~ჯ **19b 3**).

ბ) „ეკლესია“ თითქო საკუთარი სახელიაო, ისეთს ფორმას გვამღევს ნათესაობითში: ამის ეკლესიასა ყრმანი **18b 3**. მართალია აქ „ამის“ დაზიანებულ სტრიქონშია მოყოლილი, მაგრამ გადაჭრილი ასოების ქვემო ნაწილები ჩანს და ეჭვი არ არის, რომ „ამის“ იკითხებოდა, ასე რომ არც იმის ეჭვია, რომ „ეკლესიასა“ ნათესაობითის ფორმაა და არა მიცემითისა (ვთქვათ, რომ „ამას ეკლესიასა“ გვეგულისხმება). მაგრამ ამ შემთხვევაში წესის მიხედვით ნათესაობითში „ეკლესიისა“ უნდა იყოს და არა „ეკლესიასა“. რომ ეს საკუთარი სახელი არაა, იქიდანაც ჩანს, რომ მიცემითში ჩვენ ამავე ძეგლში „ეკლესიასა“ გვაქვს (**1b 20**) და არა „ეკლესიას“, როგორც იქნებოდა, რომ იგი საკუთარ სახელად ყოფილიყო გაგებული, სხვა საკუთარი სახელების მსგავსად: ზაქარიას, მართას და მისთ.

გ) -ებ სუფიქსით წარმოება მრავლობითი რიცხვისა ერთხელ გვხვდება: რტოე(ბი) **10b 12**. მართალია აქ უკანასკნელი სამი ასო ჩამოჭრილია, მაგრამ ე~ნისა თავის ნაწილია დარჩენილი და ამიტომ ეჭვი არაა, რომ ასე იკითხებოდა.

6) სახელინაცვლებში საყურადღებოა „ერთი-ერთისა“ **3b 2**, **19a 11**, **20a 17 (?)**, „ერთი-ერთსა“ **20a 2**, რომელიც რიცხვითი სახელის ფუძის გაორკეცებით არის ნაწარმოები, ისე როგორც სომხური *միսსանց* (ნათ. ბრ.). ეს სახელინაცვალთა დღევანდელ ქართულშიც იხმარება, მაგრამ პირველი ნაწილის მოთხრობითში დაყენებით: ერთმან-ერთი (და აქედან: ერთმანეთი), ან ერთ-ერთ ნაწილში ხმოვნის შენაცვლებით: ერთ-ურთი, ურთიერთ შორის, საურთიერთო.

7) ზმნებში შეიძლება შემდეგზე შევჩერდეთ:

¹ ი. ჯ ა ვ ა ხ ი ვ ი ლ ი , ახლად აღმოჩენილი უძველესი ქართ. ხელნაწერები. ტფ. უნ. მოამბე, II., 348. 360.

² ა. შ ა ნ ი ძ ე , ლიტერატ. ცნობა ახლად აღმოჩ. ტექსტების შესახებ. ib., გვ. 410.

ა) პირველი პირის ობიექტურ პრეფიქსად მრავლ. რიცხვში ერთხელაც არ არის ნახმარი **მ**, არამედ ყველგან **გუ**: გუნებავენ **1a** 7, მოგუცა **19b** 8, მოგუაქუს **2b** 21, გუეწოდა **8a** 16, გამოგჳჩნდა **8a** 8, 12 და მისთ. მაგრამ უფრო საყურადღებო ის არის, რომ

ბ) პირველ კონიუნქტივში მაწარმოებლად ხან **ი** გვევლინება, ხან **ე**. მართალია, ამ ორი ასოს მოხაზულობა ერთი-მეორისას რამოდენადმე ჰგავს საზოგადოდ, მაგრამ რამდენადაც შეიძლებოდა, ვცდილობდი, დედნის მართლწერა დამედგინა, განსაკუთრებით **I** კონიუნქტივის ფორმებში. მაგალითები: ვევედრებოდით და ოდეს იგი შევიდის ვწრ იგი შიშით და ძწოლით ვდგეთ და გულს ვეტყოდით და ღწთისა მიმართ ვილოცვიდით (**1a** 13-18), ვწმდის მიგესმოდის **1b** 22, ჯერ არს, რწა... შიშით და ძწოლით მივეახლებოდით და შეხუვრდეთ და ხუმადლობდეთ და აღვიარნეთ ცოდვანი ჩწნი და ცრემლით ვეგლოვდეთ უშჯულოებათა ჩწთა და დიდსა ლოცვასა შეხუწირვიდეთ ოწლისა მიმართ **3a** 2-12; და რწა... ვაჩუენებდეთ **3b** 5, რწა თქწცა არა გეწყინებოდის **3b** 16 (უკანასკნელ მაგალითში დანამდვილებით არ ვიცი, რა დგას: **ი** თუ **ე**. მგონია, უფრო **ი** უნდა იყოს), რწა კაცთა თანა ვიქცეოდი **6b** 1, ამას გალობასა ღწთისა მიმართ ვიტყოდით და ვადიდებდეთ **10b** 1-4. ამ მაგალითებიდან თითქო იმ დასკვნის გამოტანა შეიძლება, რომ, თუ **ოდ** სუფიქსი გვაქვს, მაშინ კილოს მაწარმოებელი **ი** არისო.

გ) პრევერბი ზოგჯერ გამოყოფილია ზმნისაგან და მათ შორის რაიმე სიტყვაა ჩასმული: გან-ღა-იცადენ **2b** 14, და-თუმცა -ხაყენებდით **15a** 6-7, შე-ესევწრი-ხგვანდა **22a** 9.

C. სინტაქსიდან აღსანიშნავია:

1) -მცა ნაწილაკის ხშირი ხმარება: რწამცა **1b** 13-14, 19, **2a** 10, **20a** 1-2, 9, **24b** 1, თუმცა **15a** 6, 10, ნუმცა **2b** 7, **4b** 1, რწიმცა **2b** 3, გასოსმცა **3b** 9.

2) კითხვის გამოხატვა ა ნაწილაკის საშუალებით: არა გიცნობიესა **2a** 9, არა გესმისა **25b** 22.

3) დაუმთავრებელი (უზმწო) წინადადების წევრის განმარტება დამოკიდებული წინადადებით, რომელსაც მთავართან „რომელ“ სიტყვა აერთებს: შეწ კურთხეულ რწლსა გიტწრთავს **23b** 13-14, შეწ კურთხეულ რწლსა მოგაქუს ...**23b** 17-18, შეწ კურთხეულ რწი ეგე მიდგომილ ხარ **23b** 20-21, შეწ კურთხეულ რწლისა მუცელი ხიპოვა **24a** 5-6. აბა ამათ შეადარეთ: შეწ კურთხეულ ხარ რწ ტაძრად ღწთისა გამოხჩნდი **24a** 2-3.

4) ზმწა გვაკლია ამ კითხვით წინადადებაში: ვიწაფ თქწდა ესევწრი გალობაფ შუენიერი **10a** 6-8.

X.

ხანმეტ მრავალთავში შეწახული თხზულებანი, ყოველ შემთხვევაში ის ნომრები, რომლებიც გამორკვეულია, ყველა ნათარგმწია. მაგრამ უეჭველია, რომ გამოურკვევლებიც ნათარგმწი თხზულებანია და არა ორიგინალი. რაკი აგრეა, საიწტერესოა ვიცოდეთ, თუ რომელი ეწიდანაა იგინი ნათარგმწი. ამ საკითხის გამოსარკვევად ორი საშუალება მოგვეპოვება: ერთია ორიგინალებთან შედარება და მეორე ამ თარგმანთა ეწის ზოგიერთი თვისების გათვალისწინება.

იმ სამ ავტორთაგან, რომელთა თხზულებანიც მოიპოვება ჩვენს ძეგლში, დედანთან შედარების საშუალება იოანე ოქროპირის ზოგიერთი ნაწერებისათვის გვაქვს. თუ

მივპმართავთ ბერძნულ ტექსტს ოქროპირისას, რომელიც ცამეტ ტომადაა გამოცემული Bernard de Montfaucon-ის მიერ ვენეციაში მეთვრამეტე საუკუნეში¹, შემდეგ ვნახავთ:

ა) საშობაო სიტყვა იმდენად განსხვავებულია ბერძნული ტექსტის შესაფერისი ადგილიდან (II, გვ. 365–366²), რომ საეჭვოა, ძალიან საეჭვოა, რომ ქართული თარგმანი უშუალოდ ბერძნულისაგან მომდინარეობდეს.

ბ) ბზობის სიტყვის ნაწყვეტები გვარიანად უდგება ბერძნული ტექსტის შესაფერის ადგილებს (VIII, Spuria 231-232³), თუმცა ზოგიერთი განსხვავება აქაც მოიპოვება. სამწუხაროდ ამ სიტყვის ქართულში ძალიან ცოტაა შენახული და ეს გარემოება გვაძლავს თავდაჭერილად ვიყვნეთ.

გ) „ფარისევლთა შურისათვის“ თუმცა ბლომადაა მოღწეული, მაგრამ სამწუხაროდ ბევრგან აღარ ირჩევა. და რაც ირჩევა, ის თავში კარგად უდგება ბერძნულ ტექსტს (X, 758⁴), მაგრამ ბოლოში დიდი განსხვავებაა (X, 761⁵). საეჭვოა, რომ იგი უშუალოდ ბერძნულიდან მომდინარეობდეს.

დ) მეორე საკითხავი დიდი ოთხშაბათისა თუმცა ხანმეტ მრავალთავში ერთი გვერდია შენახული და ისიც ძალიან დაზიანებული, მაგრამ იგივე თხზულება უდაბნოს მრავალთავში მთლიანად არის შენახული იმავე რედაქციით და ამიტომ ბერძნულ ტექსტთან დამოკიდებულების გამოსარკვევად თამამად შეიძლება მას მივპმართოთ. შედარება კი გვიჩვენებს, რომ ქართული თარგმანი საგრძნობლად განსხვავდება ბერძნულისაგან (VIII, Spuria 43⁶). აქ ისეთი რამეები მოიპოვება, რომლებიც ბერძნულში არ არის, ან და წინაუკმო. ამიტომ აქაც საეჭვოა, რომ ქართული თარგმანი ბერძნულიდან უშუალოდ მომდინარეობდეს. თუ როგორია საზოგადოდ ის დეტალები, რომლებიც ქართულ თარგმანს ბერძნული დედნიდან განასხვავებს, ამაზე მაშინ შევჩერდები, როდესაც ამ ჩვენს ძეგლს ლიტოგრაფიულად გამოვსცემ, ახლა კი შეიძლება მოკლედ მოვსჭრათ: ქართული თარგმანი ხანმეტი მრავალთავის შემადგენელი ნაწილებისა (ყველასი თუ არა, დიდი უმრავლესობისა მანც) ბერძნულიდან უშუალოდ არ უნდა მომდინარეობდეს.

ჩვენი ძეგლის ლექსიკას თუ დავაკვირდებით, შევნიშნავთ, რომ შიგ მოიპოვება როგორც წმინდა ბერძნული და ბერძნულის საშუალებით შემოსული სიტყვები, ისე სომხური და სომხეთის გზით შემოსულებიც. წმინდა ბერძნულთაგან გვხვდება: ეპისკოპოსი (1b 2, 11b 5, მარტური 1b 13, ეკლესია 1b 20, 16a 11, 18b 3; ბერძნულის საშუალებით (?) ტაბლა (ლათინ.) 11b 18, 19a 7, ბაია (კოპტ.) 13b 21 (?).

სომხური სიტყვები გვხვდება ქართული სუფიქსებით: პატივი (ხუპატიოსნეს 2b 1), *აზნი (აზნაურება 19a 2); სომხეთის გზით შემოსულებია: ა) სპარსეთიდან: ბევრი (ბევრეული 1a 20), ჯოჯოხეთი 7a 4, ამბოვრი (ამბოვრს ხუყოფდა 28b 16-17), ჭეშმარიტი 8b 8, 19a 21, b)

¹) Sancti patris nostri Johannis Chrysostomi archiepiscopi constantinopolitani Opera omnia quae exstant. Opera et studio D. Bernardi de Montfaucon. T. II 1734. T. VIII et X 1741.

Migne-ის გამოცემა ტფილისში არ იშვება. მისი მაგივრობის გაწევა შეუძლია რუსულ თარგმანს, სადაც აშიებზე აღნიშნულია ხოლმე Migne-ის გამოცემის გვერდები: Творения св. отца нашего Иоанна Златоуста, архиепископа константинопольского, в русском переводе, т. II СПб. 1896, т. VIII 1902, т. X 1904.

²) რუს. თარგმ. II, 398-399.

³) რუს. თარგმ. VIII, 900.

⁴) რუს. თარგმ. X, 853;

⁵) რუს. თარგმ. X, 856;

⁶) რუს. თარგმ. VIII, 658.

ასურეთიდან: ქერობინნი და სერაბინნი 2a 16, ქნარი 9a 11, ჰურია 14b 20. მაგრამ ამ მხრივ ყველაზე უფრო საყურადღებოა ორი საკუთარი სახელის გადმოცემა. ერთია **დავით**, რომელიც აქ ქარაგმით არის დაწერილი (დ~თ 9a 9, b 4) და მეორე **იოჰანე** (5a 13, 6b 11, 11b 5, 23a 12). პირველში სომხურ წარმოშობილობას ბოლოკიდური **თ** ამჟღავნებს, ხოლო მეორეში **ჰ** ასო. განსაკუთრებით მაჩვენებელია **იოჰანე**, რომელიც ვერავითარს შემთხვევაში ბერძნულიდან ვერ შემოვიდოდა, რადგანაც მას იქ ამ სიტყვაში **ჰ** არ აქვს. მაგრამ თუ ამას დაურთავთ იმ გარემოებას, რომ ზემორე აღნიშნული ბერძნული სიტყვები (მარტვრი, ეპისკოპოსი და ეკლესია) სომხურშიც გვხვდება (უკანასკნელი ეკელეცის სახით), შეიძლება, რომ კიდევ უფრო გაძლიერდეს ეჭვი ჩვენი ძეგლის შემავალი ნაწილების უშუალოდ ბერძნულიდან გადმოთარგმნის შესახებ და კითხვა დაისვას, რომ, თუ კი ეგრეა, მაშასადამე, სომხურიდან ნათარგმნი ხომ არ არისო. უკანასკნელი კითხვის გადასაწყვეტად ჯერ-ჯერობით პირდაპირი და დაურღვეველი საბუთები არ არსებობს¹. მიტომ რომ სომხური ფორმით აქ გადმოცემული სიტყვები (იოჰანე, დავით, ქნარი და სხვ.) საღვთო წერილის ძველ თარგმანებშიც არის მოსალოდნელი და შეიძლება იქიდანვე მომდინარეობდეს, დამოუკიდებლად იმისა, თუ რა ენიდან ითარგმნა ჩვენი საქრესტომათიო მასალა. ამიტომ საკითხის საბოლოოდ გამორკვევისათვის საჭიროა უსათუოდ, რომ ჩვენი ძეგლის მიერ შემონახული თხზულებანი შედარებულ იქმნეს სომხურ თარგმანებთან, რომლებიც ხელნაწერებშია დაცული.

XI.

საჭიროდ მიგვაჩნია ორიოდ სიტყვა წაუმძღვართ ხანმეტი მრავალთავის წინამდებარე გამოცემას, რომელიც წინასწარი ხასიათისაა.

1. მხედრული ასოებით მერვე საუკუნის ძეგლის დაბეჭდვა სამეცნიერო გამოცემაში უხერხულადაც მიმაჩნია და შეუფერებლადაც, მაგრამ რა ვქნა, ამას მაიძულებს ტექნიკური დაბრკოლება, – შესაფერისი ნიშნების უქონლობა.

2. მხედრულად ბეჭდვამ, სხვათა შორის, გვაიძულა, რომ **უ** ბგერის გამომხატველი ორი ნიშანი, რომელთაგანაც პირველია **ო** და მეორე ბერძნული **υ**’ს შესატყვისი ქართული ასო, აქ ყველგან ერთი ნიშნით გადმოგვეცა (**უ** და არა **ოჴ**, როგორც ჰაემეტი ძეგლის გამოცემის დროს მქონდა), რადგანაც დღევანდელი **უ** ასო წარმოშობილია სწორედ იმ ორი ასოს შეერთებით, რომლებიც ძველად **უ**’ნის გამოსახატავად იხმარებოდა საზოგადოდ და კერძოდ ჩვენს ძეგლშიაც. ამიტომ დიდი საბოდიშო აქ არაფერია. ერთად-ერთი, რაც შეიძლება მართლაც უხერხული იყოს ასეთი გადმოცემის დროს, ეს ის არის, რომ ჩვენს ძეგლში არის შემთხვევა ამ ერთი (**უ**) ბგერის აღმნიშვნელი ორი ასოს ერთმანეთისაგან დაშორებისა: პირველი მათგანის ერთს სტრიქონზე დატოვებისა და მეორისა კი შემდეგ სტრიქონზე გადატანისა (**სრულ** სიტყვაში: 12a 14-15) და აქ მაინც იძულებული გავხდით, საზოგადო წესი დამერღვია და ერთის ნაცვლად ორი ნიშანი მეხმარა, რადგანაც სხვანაირად არ შეიძლებოდა, ვინაიდან ჩვენი გამოცემა სტრიქონ-სტრიქონ მისდევს ხელნაწერ ძეგლს. უფრო ნაკლებად ეცემა თვალში კაცს აბზაცებში მთავრული **უ**’ნის ხმარება (1a 4, 18b 19, 20b 19, 21b 18).

¹ საყურადღებოა მაინც, რომ ევსუქი ხუცის თხზულებაში („მკუდართა აღდგომისათვის“), რომელიც დაცულია უდაბნოს მრავალთავში, გვხვდება „ძალუერი“ („რამეთუ საზრდელი იგი მცნებაჲ არს გონიერთათვის და დაშჯაჲ ძალუერთა და მომთრვალეთათვის“: 72 v²), რაიცა ნაწარმოები უნდა იყოს „ძალ“-ისაგან, როგორც სომხ. *ძალა* („მემრუშე“) *ძილ*’ისაგან („ძალღი“).

შეუფერებლობა აქ ის არის, რომ ხელნაწერში ამ შემთხვევაში მთავრულად დაწერილი მხოლოდ პირველი ასოა (ო), და არა ორივე.

3. უფრო სამწუხაროა ის გარემოება, რომ მხედრულ ანბანში არ მოგვეპოვება ნიშანი, რომელიც ძველი ქართულის იმ ასოს გადმოგვცემდეს, რომელიც ძველად ტ'არს შემდეგ იჯდა, რიცხვებში ოთხასის გამომხატველი იყო და რომლის ადგილიც ანბანში შემდეგ უ'ნმა დაიჭირა. მართალია ჩვენში კარგა ხანია განმტკიცდა მის გადმოსაცემად „ჟ“ ნიშნის ხმარება, მაგრამ ეს ნიშანი ხომ უი ჯგუფის შეერთების ნიადაგზეა წარმომდგარი და, თუ ამასთან გავიხსენებთ, რომ პირველი ამათგანი (უ) კიდევ თავის მხრივ ორი ნიშნისაგანაა წარმოშობილი, დავრწმუნდებით, რომ ჯ ნიშანში ბოლოს და ბოლოს სამი ასოა შერწყმული. ამიტომ ცხადია, რომ ასეთი რთული ნიშნის ხმარება ერთი მარტივი ასოს გადმოსაცემად უხერხულზედ უხერხულია, მაგრამ აბა რა ვუყოთ, როცა სხვა ჩარა არა არის რა.

4. ის ასოები, რომლებიც აღარ იკითხება, ფრჩხილებშია ჩასმული. ყველა ასო ერთნაირად როდი ჩანს. ზოგი კარგად იკითხება და ზოგისა კი მხოლოდ ნაწილი ჩანს, მაგრამ, როცა ეჭვი არ არის, რომ ამა თუ იმ ადგილას ესა თუ ის ასოა, მაშინ ფრჩხილები ნახმარი არ არის. სადაც სულ აღარაფერი ირჩევა, იქ ადგილები ცარიელია დატოვებული.

5. ჩამოჭრილი ადგილები ხაზით არის ნაჩვენები. ჩამოჭრის წყალობით ხელნაწერში ზოგი ასო გადაკვეთილია, მაგრამ ხშირად გადაკვეთილი ასოს გადარჩენილი ნაწილი ცხადად და გარკვევით გვიჩვენებს, თუ რომელ ასოსთან გვაქვს საქმე. როცა ეჭვი არ არის, თუ რომელი ასოა გადაკვეთილი, მაშინ ამ გამოცემაში იგი გამოტანილია გარდაკვეთლობის ხაზს აქეთ და ისეა საქმე წარმოდგენილი, თითქო არც კი იყოს დაზიანებული. ეს კია ცუდი, რომ გამოცემაში გარდაკვეთილობის ხაზები უსწორ-მასწორადაა სხვადასხვა სტრიქონში არა მარტო მარჯვენა, არამედ მარცხენა სვეტებშიც კი. მარცხენა სვეტებში იმდენი შეუსაბამობა კიდევ არ არის, როგორც მარჯვენაში (მაგ., გვ. 3–4, 5–6, 9–10, 25–26, 27–28), რადგანაც მარცხენა სვეტში გადაკვეთილია ხოლმე დასაწყისი ასოები სტრიქონებისა, მარჯვენაში კი უკანასკნელი ასოები და ტექნიკურად ძნელი იყო ისე აწყობა, რომ გადაკვეთის ხაზები ყველა სტრიქონში ერთ შვეულზე მოხვედრილიყო. ხელნაწერში, რა თქმა უნდა, ყველა სტრიქონი, ასე თუ ისე, თანაბრად არის ჩამოჭრილი, მაგრამ ამ გამოცემაში ეს თანაბარი ჩამოჭრა ნაჩვენებია მხოლოდ ოთხ გვერდზე (15–18), სადაც სამაგიეროდ იძულებული ვიყავ მარჯვენა სვეტებში უსწორ-მასწორად ამეწყობინებია სტრიქონები, ხოლო მარცხენაში ზოგიერთი სიტყვა დამეყო.

6. ზოგიერთ სტრიქონში, ადგილის უქონლობის გამო, უკანასკნელი ერთი ან ორი ასო უფრო წვრილად არის გამოყვანილი, ვიდრე დანარჩენები. ზოგჯერ, იმავე მიზეზით, უკანასკნელი ასო წინაშია ჩასმული. ასეთი შემთხვევები აქ ნაკლები კვების ასოებითაა გადმოცემული (მაგ. 1a 6, 13, 19; 2a 1, 19; 3a 4, 9, 18, 22, b 11, 21 და მისთანანი). გამონაკლისს შეადგენს თავზე წარწერილი (19a 1) ან ქვეშ მოწერილი (1b 22) ასოები, რომლებიც სტრიქონთა სათვალავის გარეშე არის და სიდიდით ისეთებია, როგორც სხვა ასოები.

7. აპოსტროფითაა გადმოცემული ის განკვეთილობის ნიშანი, რომელიც ასოების ზემოდონის გასწვრივ მახვილ კუთხეს ქმნის, ხოლო ტირეთი – ორწერტილთაგან წარზიდული და გრძელ კუთხედ შეერთებული ხაზები.

8. ქარაგმები ხელნაწერში ხშირად არა ჩანს, მაგრამ გამოცემაში მაინც ყველგანაა ნაჩვენები, მიუხედავად იმისა, ჩანს ხელნაწერში, თუ არა.

9. ხანმეტი მრავალთავის ტექსტი ამოკითხულია სხვადასხვა დროს და სხვადასხვანაირად: ზოგი ზაფხულის დღეებში, ზოგი შემოდგომასა და ზამთარში, ზოგი დღის სინათლეზე, ზოგიც ღამის შუქზე, ზოგი გვერდი და ადგილი პირდაპირ ზედ დაცქერით,

ზოგიც კიდევ სინათლეზე ეტრატის დაჭერით და მელნის მიერ ამოჭმულ ასოთა ნაალაგევში გამოტანებულ შუქზე გაცქერით, ზოგიერთი გვერდის წაკითხვა შემოწმებულია მეორედ, ზოგისა კი არა. ამიტომ აქ მოცემული მასალა ყველა ერთნაირად სანდო არ არის. ზოგიერთ გვერდზე ძალიან ჭირს გადალეული ასოების ამოცნობა (მაგ. გვ. 12, 13, 26). მაგრამ დიდხანს ჭვრეტითა და ჭიტინით, თუ კაცი საამისოდ მოიცლის და თვალეხსაც არ დაინდობს, კიდევ ზოგი რამის ამოკითხვა შეიძლება, რაცა ალბათ ან ზოგი სულ ახალი იქნება, ან და კიდევ უეჭველია, ამა თუ იმ შესწორებას შეიტანს უკვე წაკითხულში. ჯერ-ჯერობით ეგებ იმით დავკმაყოფილდეთ, რაც ამოკითხულია და როგორც ამოშიფრულია.

XII.

უკანასკნელ დავურთოთ რამოდენიმე შენიშვნა ზოგიერთი ადგილის განსამარტებლად. მივყევით გვერდობლივ:

1a 1-3: წინადადება გაუმართავია. მესამე სტრიქონში ბოლოს თითქო რაღაც ასო კიდევ უნდა იყოსო. პირველ სტრიქონში ჩამოჭრილი უდა იყოს დიდი **ხ**, რომელიც გარედ უნდა ყოფილიყო გამოტანილი, ვინაიდან მომდევნო **ა** სხვა სტრიქონების პირველი ასოების ჩამოსწვრივ ხაზზეა დაწერილი. **b 18**: აქ რაღაც ასეთი რამ არის მოსალოდნელი: „აწ ჯერ არს“, რომელიც გადალეულია და აღარ იკითხება.

3a 12-13 „შეხუწირვიდეთ“: აქ **ხ** აღარ გვაქვს, რადგანაც ეტრატი ჩამოჭრილია, მაგრამ უეჭველია იგი თავის დროზე იყო, ვინაიდან სხვანაირად მომდევნო უ'ს ვერ მივიღებდით; **a15-16** „შევეახლნეთ“: აქ **ვ**-ის ჩამოჭრილი აქვს წინა მხარე და ნაწილიდაა დარჩენილი. მაგრამ უეჭველია, რომ მის წინ „**ხ**“ არ იყო, რადგანაც, რომ ყოფილიყო, მაშინ „შეხუეახლნეთ“ ფორმას მივიღებდით, მაგრამ ამას ვერ გავამართლებდით, რადგანაც ჯერ ერთი **ვ**-ის ნაშთი მოიპოვება და მერმე უ ასოსათვის ადგილი არ არის.

4a 6-7 „მოხუ(ვ)დეთ“: აქ რომ ერთი ასო არ ჩანს გარკვევით, იგი უნდა იყოს პატარა „ვ“, – სხვა არ უდგება. **a10-11** „სიტყვთა (?) სლვითა (?)“: საეჭვოა ორივე. **a19-20**: ფრჩხილებში ჩასმული ასოები საეჭვოა. **a22**: საეჭვოა უკანასკნელი სტრიქონის წაკითხვა, განსაკუთრებით უკანასკნელი ასოსი. **b 18-22**: აღარაფერი ჩანს, ალბათ იმიტომ, რომ აქ სინგურით იყო დაწერილი ახალი თხზულების სათაური და გადარეცხის დროს სულ მთლად გადაილია.

5b. ძალიან გადალეულია მთელი სტრიქონები და რისამე ამოკითხვა ძნელია.

6a 12 „მსხორად“; ასე უნდა იყოს ხანმეტ მრავალთავში. რა ვიცი, თითქო არ შეიძლება სხვანაირად წაკითხვა. მერმინდელ მრავალთავებში ამის ადგილას სულ სხვადასხვა ვარიანტი გვაქვს: **C** „მაცხოვრად“, **D** „მსტოვრად“, **E** „მსახურებად“. სწორი არც ერთი არ უნდა იყოს, რადგანაც თავდაპირველად ალბათ „მსახურად“ იყო, რომელსაც ყველაზე უფრო **A** და **E** უახლოვდება.

7b 16-22: აღარაფერი ჩანს, რადგანაც აქ ალბათ ივლიანე ეპისკოპოსის თხზულების სათაური იყო სინგურით დაწერილი და გადარეცხის დროს გაქრა.

9a 13 „რ~ლ იგი თვთ მათ“: ამ ასოებს, უკანასკნელს გარდა, ბოლოები აქვს ჩამოჭრილი, მაგრამ ჩამოჭრილია ცერად ისე, რომ მომდევნო ასოები მეტად არის გადარჩენილი თავ-თავის წინამავლებზე.

10a 1 „მათნი“: გარკვევით იკითხება „მათნი“ (და არა „მამათანი“, როგორც ლუკას აქვს: 1, 17); **b 13** „თის ხილისაჲ“, ამ ასოებზე იგივე უნდა ვთქვათ, რაც **9a 13**, მაგრამ შეეცევით: წინამავალი ასო უფრო მეტადაა გადარჩენილი, ვიდრე მომდევნო.

12. ბევრი რამ არ ირჩევა და არც ამოკითხულია, იქაც ზოგი რამ საეჭვოა.

13. აქაც იგივე ითქმის, რაც წინა გვერდზე.

14b 9 „წი იგი“: აქ უფრო გარკვევით ჩანს „იგი“, ვიდრე „წი“. ამ სიტყვას ქარაგმა არ უჩანს: „წიგნი“ რომ ეწეროს მთლად, ამისთვის ადგილი არ არის, ასე რომ უნდა ვიფიქროთ, რომ „წიგნი“ კი არის დაწერილი, მაგრამ შემოკლებით, ქარაგმით: „წი“; b12 „ხ“: თითქო ეს ასო ორჯერ არის დაწერილი.

15a 2 „მას უშჯულობა“ კიდევ ჩანს ნაწილობრივ, მაგრამ ისე, რომ ჩამოჭრის წყალობით პირველი ასო მეორეზე უფრო ნაკლებ არის დაზიანებული, მეორე მესამეზე, მესამე მეოთხეზე და ეგრე თანდათანობით სამ უკანასკნელ ასომდე („ება“), რომლებიც სულ ჩამოჭრილია; a8 თითქო უფრო „უჯეროსა“ უნდა იკითხებოდეს, ვიდრე „უშჯულოსა“.

16b. მთელი სვეტი ძალიან მკრთალია და წაკითხვა აქა-იქ საეგებიოა. b 2 „წყმიდეს იგი“: ასოები გადაჭრილია და მხოლოდ ბოლოებიღა უჩანს ცოტ-ცოტა.

17a 2 „შეხგვანდა“: ასოები გადაჭრილია, მაგრამ ბოლოები ჩანს და ეჭვი არ არის, რომ ასე იკითხებოდა; b 14–20: აღარაფერი იკითხება, რადგანაც აქ ახალი თხზულების სათაური უნდა იყოს, რომელიც სინგურით იქნებოდა დაწერილი და მთლად გადასულა გადარეცხის დროს.

18a 12 „მკოდოვსა“: ეს სიტყვა ხანმეტ მრავალთავში აღარ არის, მაგრამ აღდგენილია უდაბნოს მრავალთავის მიხედვით. იქ „მკოდოვსა“ იკითხება, თუმცა ათონის დაბადებაში (გამოსლვ. 30,14) „მკოდავი“ იკითხება. აღვნიშნოთ უნდა, რომ ს ა ბ ა მ ეს სიტყვა ამ ადგილიდან იცის, მაგრამ „მკოდოვან“ის ფორმით მოჰყავს (უჩვენებს გამოსლვ. 30, 15; ჩ უ ბ ი ნ ა შ ვ ი ლ ს ადგილის ჩვენებაში ბეჭდვითი შეცთომა უნდა ჰქონდეს: 40, 12); b 9-10 „წინა დაუდვათ“: არავითარი ნიშანი არ არის იმისი, რომ „წინა დახუდვათ“ წავიკითხოთ; b 11 „კათოლიკისა“: ეს სიტყვა ამოკითხულია B ტექსტის მოშველების შემდეგ, – მანამდე არ იყო ნათელი.

20 ამ გვერდზე კიდევ შეიძლება რამე-რამეების ამოკითხვა. b 14 „დახბანა“: აღდგენილია 19a 3-ის მიხედვით; b16 „ოვი“: ალბათ „(ხმალ)ოვი“ არის.

22a 13: აქ რაღაც ერთი ასოა ჩამოჭრილი, ალბათ ვ ან დ. პირველ შემთხვევაში გვექნებოდა „ვქა“, მეორეში კი „და“, უფრო კი „და“ არის მოსალოდნელი. მართალია, რაკი წინა სტრიქონზე უკვე გვაქვს ეს კავშირი, აქ იგი საჭირო აღარ არის, მაგრამ ალბათ გადამწერელს შეცთომა მოუვიდა, – მეორედ დაწერა. არა მგონია, ჩამოჭრილი იყოს ორი ასო, რომ მაგ. „არა“ წავიკითხოთ.

23a 10-11 „ხესმა დიდი სმენად“. აქ პირველი სიტყვა არავითარ ექვს არ იწვევს, მეორისა თანხმოვანები (დ'ონები) კარგად ჩანს, პირველი ხმოვანი კი არა: შეიძლება „დედი“ც წავიკითხოთ და „დიდი“ც. მაგრამ შემდეგ გარკვევით ჩანს სამი ასო: „სად“. ამის შემდეგ კიდევ „სმ“ იკითხება, ბოლოში კი „ე“ არ ჩანს. მეორე სტრიქონზე გარკვევით იკითხება „ნად“. მაგრამ აზრი არ გამოდის: „ხესმა დედისად სმენად“ უხეიროა როგორც ფორმით, ისე შინაარსით. კარგი იქნებოდა აქ: „ხესმა დიდი საიდუმლო“, მაგრამ ასოების მოყვანილობა ამის წაკითხვის ნებას არ გვაძლევს. ამიტომ შეიძლება ასე ვიფიქროთ: როცა გადამწერმა გამოიყვანა: „ხესმა დიდი“, შემდეგ „საიდუმლო“ უნდოდა გამოეყვანა და დაწერა კიდევ პირველი სამი ასო, მაგრამ შემდეგ იგი მიატოვა, მაგრამ კი არ წაშალა, არამედ ახალი („სმენად“) სიტყვის წერას შეუდგა.

25b 6 „ეწ“: თითქო ასე უნდა იკითხებოდეს, ქარაგმით. სხვანაირად, რა ვიცი, არ გამოდის. თუ წაკითხვა სწორია, მაშინ „ერმან“ უნდა ვიგულისხმოთ.

26. ამ გვერდზე მეტად უშლის წაკითხვას ის გარემოება, რომ მეორე (25) გვერდიდან ძალიან გამოტანებულია ასოები.

28. ბევრი რამ საეჭვოდაა წაკითხული.

XIII.

ს ა ნ მ ე ტ ი მ რ ა ვ ა ლ თ ა ვ ი

(შინაარსი)

გ ვ ე რ დ ი

1. იოჰანე ეპისკოპოსი.	შობისათვის	1
2. „ „	ნათლისღებისათვის	5
3. ივლიანე ეპისკოპოსი.	ნათლისღებისათვის	8
4. იოჰანე ეპისკოპოსი	ბზობისათვის	9
5. ევსუქი ხუცესი.	მკუდართა აღდგომისათვის	11a
6. იოჰანე ეპისკოპოსი.	ფარისეველთა შურისათვის (საკითხავი დიდსა ოთხშაბათსა)	11b
7. „ „	სხუამ საკითხავი დიდსა ოთხშაბათსავე	18
8. „ „	საკითხავნი დიდისა ხუთშაბათისანი	19
9. ?	უბიწოებისათვის (?)	21
10. ?	ხარებისათვის (?)	23
11. ?	ბზობისათვის (?)	25
12. ?	მეძავისა და ფარისეველისათვის (?)	27

1. იოჰანე ეპისკოპოსი. შობისათჳს

ხ აცადე თუ ბაგითა შე	1	იგი და ნუგეშინის საცემე
ნითა უკეთურებისა	2	ლი შეიწირვის ეპისკოპო
სიტყუად'	3	სისა მიერ ანუ მღდე
შკუეთუ ჳორციელი	4	ლისა მიერ რ~ლ იგი ხევედრე
სა მეფისა გინა თუ (ერ)	5	ბინ სახიერსა და მოწყა
თისა მთავრისა მიმარო	6	ლესა ღ~ა შენთჳს და ყ~ლისა
გუნებაჳნ ქუეყანი	7	ვე შენისა ცხოვრებისა
სა ამის საწუთროჲსა	8	უნაკლულოდ ყოფისა
სარგებელი რ~ი მცირეთა	9	თჳს' და მერმე მეოხ
ჟამთა საჳმარ არს	10	ვიყოფთ ყ~ლთა მისა მი
და მას მოციქულსა	11	მართ წ~დთა მოციქულ
მისა მიმართ შეწყნარე	12	თა წინაწარმეტყუელ
ბისათჳს ვევედრებოდით	13	თა და მარტვრთა რ~ა
და ოდეს იგი შევიდის ვ~რ	14	მცა შეგიწყალა შენ ღ~ნ'
იგი შიშით და ძწოლით	15	პრა ხ~ ჳორცთა ა~დ სულ
ვდგეთ და გულს ვეტყო	16	თა შენთათჳსცა კადნი
დით და ღ~თისა მიმართ	17	ერ არნ წ~ე საკურთხე
ვილოცვიდით მისისა	18	ველსა
მის გულის(ა მ)ოქცევისათ~ს	19	კაცო რ~ამცა შიშით და
რ აოდენისა ბევრეული	20	ძწოლით ხდეგ ეკლესიასა
სა ვედრებისა გჳღირს	21	შინა გინა თუ მახლო
რ~ლსა ჟამსა საშინელი	22	ბელად ვ~ემდის მიგესმო

დის

1. იოჰანე ეპისკოპოსი. შობისათჳს

ლოცვად შემწირველისა ^ა	1	სხუად ხუპატიოსნეს
მის' : და ოდეს იგი იხილა	2	ამისსა რ~ლსა ესე მივეახ
ღ~ნ სიმდაბლჳ და ცრემლი	3	ლებით' რ~იმცა გუაწრა
შენი' მაშინ შემწირველი	4	ფებდა მიახლებად სასუ
სადცა მის ისმინა' და	5	ფეველსა' : — : —
მოგცა თხოვად გული	6	აწ გევედრები საყუარელ
სად' არა ხ~ ამის ცხოვრე	7	ნო და გლოცავ ნუმცა
ბისად ა~დ საუკუნოდ	8	განრისხნების' სახიერი
სადცა არა გიც(ნ)ო	9	ღ~ი ჩ~ნ ზ~ა უდებებით მო
ბიესა რ~ამცა დიდითა	10	ღებისათჳს ჳორცისა და
მშჳდობითა სავსე ხიყო	11	სისხლისა მის ქ~შისა'
სული შენი' და მრავ	12	მოიჳსენეთ და მოციქუ
ლითა დ(ა)წყნარებითა	13	ლისად ვ~რ იგი ხიტყვს ¹ ვ~დ
ჟამსა მას შეწირვისასა	14	გან ლა იცადენ კაცმან
ჟამსა მას ოდეს გალო	15	თავი თჳსი და ესრეთ
ბენ ქერობინნი და სერა	16	პურისა (მის)განი ჳამენ
ბინნი'	17	და სასუმელისა მისგანი
ღა ამასცა განეზრა	18	სუნ' რ~ საკურნებე
ხევდით' ვ~დ რადმე ხი(ყ)ოს'	19	ლი არს სულთად და ჳო
შენდობად ცოდვათად	20	რცთად რ~ლ ესე დიდებად
ჟამსა მას ზიარებისა	21	მოგუაქუს' : სიმდიდ
სა' რადმე რად არს	22	რჳ არს მოუკლებელი

¹ I კორინთ. 11, 28.

1. იოჰანე ეპისკოპოსი. შობისათჳს

მომატყუებელისა სუ	1	ჩნი განწმიდოს' და რა
რვილისად' ჯერ არს'	2	არა ერთი ერთისა განვი
რა ყლითავე განკრძალ	3	თხვისათჳს შევკრბეთ
ვითა' შიშით და ძწოლიო'	4	აღ კეთილსა და სიყუა
მივეახლებოდით და	5	რულსა ვაჩუენებ
შეხუერდეთ და ხუმაღ	6	დეთ' არა ხ თუ თუა
ლობდეთ' და აღვიარ	7	ლითა და ბაგითა ად გუ
ნეთ ცოდვანი ჩნნი' :	8	ლითაცა წდითა' —
და ცრემლით ვეგლოვდეთ	9	ღა გაგსოსმცა რლსა
უშჯულოებათა ჩნთ'	10	ნიჰსა ღირს გყო შენ მოწ
ღა დიდსა ლოცვასა შე	11	ყალემან ღწ' ამიერიო
ხუწირვიდეთ ოლისა მი	12	გან მე ამას ესევრსა
მართ' და ესრეთ გან	13	სიტყუასა არა დავაფ
ვიწმიდნეთ თავნი და	14	დო საყუარელნო' და
მეუფესა ზეცისასა შე	15	გლოცავ რა თქნცა არა
ვეახლნეთ' და ოდეს	16	გეწყინებოდის'
მოვილოთ წდ ესე შევამ	17	რად სარგებელ არს ცუ
თხვნნეთ' პირნი' თუალ	18	დად მოწრაფებად
ნი' ყურნი' და გული'	19	ძმანო' მცირედ არიან'
და ყლნი ასონი ჩნნი'	20	აწინდელნი ესე ჟამნი'
ჯუარად გამოვიწერ	21	განვიღჳძოთ მოვიგონო'
ნეთ მით' რა გონებაფ	22	ყივე წრაფად ყლთათჳს'

1. იოჰანე ეპისკოპოსი. შობისათჳს

ვაჩუენოთ' გინა თუ	1	აწ ნუმცა წყალობი სა
წერილთაჲ გინა თუ (ლოც?)	2	წილ განვარისხებთ ღ ა
ვაჲ გინა თუ ზიარე	3	ა~დ ყ~ივე დაწყნარები თ
ზაჲ ყ~ლთათჳს შე	4	და შუენიერებით ვაჩ უე
ვიმოსოთ შიში და	5	ნოთ რ~ა ო~ი ჩ~ნი ი~ჴ ქ~ჭ
განკრძალვით მოხუ(ჯ?)	6	გუექმნეს მლხინებელ
დეთ საშინელსა (მ)ას	7	ცოდვათა ჩ~ნთა' დ ა
და ყ~ლთა ყ~ლითავე სახე	8	მივემთხჴნეთ საუ
ვექმნეთ ვ~ა ხიტყვს	9	კუნესა მას აღნათ
მოციქული (სიტყვთა?)	10	ქუემსა
(სლვითა?) და რ~ა არა	11	მადლითა და წყალობი
წყევად მოვილო(თ)	12	თა და კაცთ მოყუა რე
მით უდებებითა რ~ წე	13	ბითა ო~ლისა ჩ~ნისა ი~ჴ ქ~ჭ
რილ არს ¹	14	სითა რ~ლისა თანა შ უე
წყეულ ხიყავნ რ~ნ ქმნის	15	ნის დიდებაჲ მამისა
საქმწ ღ~ჲ შეურაცხებიო	16	სულით წ~დითურთ'
რ~ შფოთი იგი და გინ(ებაჲ)	17	უკუნისამდე ამენ
მაგინებ(ელი შეს)აწირა	18	
ვისაჲ (მის არს და) დიდი	19	
შეურაცხებაჲ არს (რ~ ესე)	20	
ვ~რითა შეგინებულ არს	21	
და ხიკადრებს ზიარებად	22	

¹ იერემ. 48, 10.

2. იოჰანე ეპისკოპოსი. ნათლისღებისათჳს

რ ულებდა' : წინა	1	და ესრეთ ხასწავებ
დ აცუეთისაჲცა	2	და ნათლის მცემელ
იგ ი შჯული აღას	3	სა მას ო~ი და ხეტყო
რ ულა' : და შესა	4	და ¹ — —
წ ირავიცა იგი და	5	ხ აცადე აწ რ~ ესრე შუე
მ ღუენი შეწირა' და	6	(ნის) აღსრულებად
ტ ამრისაჲცა იგი	7	ყ~ლივე (სიმართლწ) რ~
შ ესლვამ არავე	8	ს(აწუთროსა) მომ
შ ეურაცხ ყო და	9	ც(ემ მე) დიდებასა
მ ოსწს მიერთა მაჲ	10	და არღ(ა არს) ჟამი
წ იგნთაცა კითხ	11	გამოჩინე(ზად) დიდე
ვ ად მოწრაფე ხიყო	12	(ბისა ჩემ)ისა და
დ ა იოჰანწსგანცა	13	ნუ გამოხუ(ჩინ)ებ
ნ ათლისღებასა ყ~ლ	14	(შ)ენ საიდუმლო(ოსა)
თ ა ხეზიარა'	15	(ღ)~თეებისა ჩ(ე)მისას(ა)
ბ რა თუ წყალმან	16	(ე)შმაკ(სა რ~ი ა)რღა
რაჲ იგი განწმიდა	17	(მნებავეს) ნუ
რ~ იგი ხიყო განმწმე	18	(უ)კ(უე ეშმაკ)მან
დ ელი წყალთა(ჲ)	19	(მიც)ნას და ვერღა
დ ა ამა(ს) ყ~ლ(სა ჩ~ნი)	20	(მკა)დროს მე
ს ა ცხოვრებისათჳს	21	(განცდად ვ~ა ა)
ა ღხასრულებდა	22	დამ(ს)

¹⁾ მათე 3, 15.

2. იოჰანე ეპისკოპოსი. ნათლისღებისათჳს

ბმისთჳ რა დახეცეს	1	ცეოდი ვა კაცი და
იგი ღთეებისა ჩემისა	2	(ნ)ულა მადიდებ მე ვა
გან და სიბრძნისა	3	კაცსა ხაცადე აწ
და აწ ნუ ხაოტებ	4	რ ესრე შუენის ყი სი
ნადირსა მას მო	5	მართლჳ აღსრუ ლე
ვიდეს ჟამი რლსა ვი(?)	6	ბად
დიდო მე(?) და სიტყუა	7	მას ჟამსა ხიყო
ნი ღთეებისა ჩემისანი	8	მუნ ხილვაჲ დიდ ი
გარნა აწ ესრე შუე	9	და საკვრველი და
ნის აღსრულებად	10	საშინელი ფდ რ
ყი სიმართლჳ	11	იოჰანე აღხიპყრა
რ მსხორად (ნ)ათესა	12	მარჯუნჳ თჳსი
ვისა მის კაცთაჲს(ა)	13	ძწოლით და დახ დ
მოსრულ ვარ რა	14	ვ(ა ში)შით თავსა
თანანადები იგი	15	ზა ოლისასა
მათი გარდავიკა	16	ღა ზეცანი განხე
დო' და ვა კრა	17	ხუნეს და ანგ ე
ვი ნათესავისათჳ(ს)	18	ლოზნ(ი გ)ანკვრვე ზ
კაცთაჲსა მოვედ	19	ით' ზეგარდამო
დაკლვად	20	ხედვიდეს რლ იგ ი
აწ ჯერ არს ჩემ(და რა)	21	ხიქმ(ნ)ებოდა
კაცთა თანა ვიქ	22	ღა ს(უ)ლ(ი) წა სახე დ ¹

¹⁾ მათე 3, 16.

2. იოჰანე ეპისკოპოსი, ნათლისღებისათვის

ო

თისაგან (ხიპყ)რო	1	მადლი ღა გამოუ
ბებოდა (ა~დ მან)	2	თქუმელთა მათ
სამ(ითა მით დღითა)	3	
ჯოჯოხეთი (წარმო)	4	
ტყუე(ნა) და უკუ	5	
ნისამდე ხიდლია	6	
ღაღათუ ვი(სმე ხე)	7	(სუ)
გონოს ვ~დ (ჩ~ნ)თ(ვს)	8	ლით წ~დითურთ თა ვ
მან ესოდენი (ესე?)	9	ყანის ხუცე(მდე)თ
თავს იდვა ა~დ	10	და ვადიდებდ(ეთ)
იგი დიდებულ არს	11	მამასა და ძესა
და დიდებისა მის	12	და წ~დასა სულსა
ვინ შეხუძლოს	13	და აწ და მარადის
გამოთქუმად	14	და უკუნიითი უ
აწ მოვედით სა	15	კუნისამდე ა~ნ
ყუარელნო და	16	
ჩ~ნ ყ~ლთა მისა დიდე	17	
ბად შევწირო(თ) ვ~ა	18	
წ~დამან პავლე	19	
მოციქულმან	20	
გუასწავა ¹ და	21	
ვთქუათ	22	

¹⁾ II კორინთ. 9, 15.

3. ივლიანე ეპისკოპოსი. ნათლისღებისათჳს

ქლთა დაბადებულ	1	ცეცხლი იგი საიდუმლო ღ
თა ო~ი წიაღთაგან	2	შ(ე)ზავა წყალთა
მამისათა მოვიდა	3	და შ(ე)ზავა შეუზა
ჩ~ნდა და განმ	4	ვებელთა სულნი
დიდრდა ყ~ი დაბადე	5	ჯორცთა თანა გან
ბული მადლითა მი	6	ბანნა და ო~ნ
სითა და (გ)ამო	7	მონისაგან ნათელ იღ ო
გვჩნდა ჩ~ნ დაშჯილთა	8	და ჩ~ნ ყ~ლთა ჭემმა
მაცხოვრად და	9	რიტთა მათ ჯორცთა
ყ~ლისა ცოდვისა გმო	10	სიწმიდისა მისისათა
ბად განაქარვა	11	შეგინებული და შებ
ბამოგვჩნდა ღ~ი რა~	12	ღალული განვიბანე თ
დენცა შემძლებელ	13	ღა რ~ლნი მეფობისა
ვიყვენიტ ხილვად	14	გან სიგლახაკესა
მზისა და კულა~	15	შევრდომილ ვიყვენ ით
მონებად გუეწო	16	მეფობადვე მოგყ
და და მკვდრად	17	ვანნა რ~ მდიდ ა
შეიწყნარა მდინარ(ე)	18	რი იგი ჩ~ნ(თჳს) დაგლა
მან წყაროდ იგი	19	ხაკნა რ~ა ჩ~ნ მისითა
მოწყალებისად' და	20	სიგლახაკითა განვ
ყ~ლთა შენდობლად	21	მდიდრდეთ ¹
გამოჩნდა	22	ბამოგვბრწყინდა

¹⁾ II კორინთ. 8, 9.

4. იოჰანე ეპისკოპოსი. ბზობისათჳს

და ჩჳლთა მიხმად	1	ლი სახელითა ო~მთა ¹
ლა ესევ~რი გალობად	2	აწ რ~ლსა ესე ვიკითხა
რ~ მის მიერ ხესწა	3	ვთ წინაწარმეტყუე
ვა მათ ვ~ა პირველ	4	ლო დ~თ გვთხარ ჩ~ნ ვინ
სა მ ას მაშინ მოსეს	5	არს ესე დღეს მომა
ა თანა	6	ვალი სახელითა ო~მთა
ჟრმათ ა თანა დღეს სი	7	და იგი ხიტყვს
ხა რულით ხიხარებს	8	ღაღათუ ჩემი არს
ნეტ არი დ~თ რ~ მო	9	სიტყუად ა~დ სიტ
ხეპ არა მას ყრმა	10	ყუად ყრმათა მიცე
თა გან ქნარი იგი	11	მულ არს და მათგან
ათ მალი საგალობე	12	დამტკიცებულ არს
ლად რ~ლ იგი თვთ მაჲ	13	ქებაჲ' მის მიერ' რ~ნცა

ჩ ა მ ო ჭ რ ი ლ ი ა

¹⁾ მათე 21, 9.

4. იოჰანე ეპისკოპოსი. ბზობისათჳს

იქცენ' გულნი მათნი	1	თანა' ამას გალ ო
შვილთა ზ~ა და უ	2	ბასა ღ~თისა მიმა რთ
რწმუნონი გონები	3	ვიტყოდით და ვა დი
თა მართალთაჲთა ¹	4	დებდეთ მას რ~ლი აღ
აჲ ყრმანო გვთხარო	5	მალლდა ცასა ცა თა
და ჩ~ნცა ვინაჲ თქ~ნ	6	სა აღმოსავალ ით
და ესევ~რი გალობაჲ	7	და ქუეყანასა
შუენიერი ვინ გას	8	ვ~ა მას სათნო ხ უ
წავა' ანუ ვინ გუ	9	ჩნდა ჯერ იჩინა კი
ლის ხმა გიყო' ანუ	10	ცუსა ზ~ა დაჯდ ომად
ვინ შეგკრიბნა და	11	აჲ ყრმათა თან ა
თუმცა შეგეზიარე	12	აღვიდოთ რტოე ბი ზე
ნით ჩ~ნცა : — : —	13	თის ხილისაჲ

ჩ ა მ ო ჭ რ ი ლ ი ა

¹⁾ ლუკა 1, 17.

5. ევსუქი ხუცესი.
მკუდართა აღდგომისათჳს

6. იოჰანე ეპისკოპოსი.
ფარისეველთა შურისათჳს

ჯადოს მსაჯულ	1	რ~ლისად არს დიდებაჲ
მან მან' ამის	2	უკუნითი უკუნი
თჳს განხეშოვრენ ^ა	3	სამდე ა~ნ
უკეთურებასა	4	(სიტყუად) თქუ
და სახიერებასა იწ	5	მული იოჰანწისი ეპის
რაფდით	6	კოპოსისად ფარისე
რ~ ყ~ლნი ქმნულნი	7	ველთა მათ შურისათჳს ^ბ
მისნი' ღ~ნ მოიყვან	8	(ი~ჯ)მისა ვ~ა სახარე
ნეს საშჯელად ყ~ლი	9	ბად ხიტყვს' ვ~დ გა
თავე სახილველითა	10	მოვიდეს გარე და
გინა თუ კეთილითა	11	ზრახვა ყვეს მისთჳს
გინა თუ ბოროტი	12	რ~ამცა წარწყმიდეს
თა' და მიიღოს	13	იგი და შემდგომი
კაცად-კაცადმან	14	ამისი ¹
საქმეთ(ა თჳს)თა	15	რაოდენნი ხართ
ებრ	16	ელიადს მოწაფენი
მარჯუენისაგან	17	რ~ნ იგი ქურივისა
მამისა და უ(ნ)	18	მის ტაბლად არა
ჯისაგან მისა და	19	შეურაცხ ყო გლა
უხ(ილავისაგ)ან	20	ხაკისად' ჩ~ნ თანა
საყოფლისა სუ	21	დახადგერით' რ~
ლისა წმიდისა	22	რ~(ლ)იცა სიტყუად

¹⁾ მათე 12, 14.

6. იოჰანე ეპისკოპოსი. ფარისეველთა შურისათჳს

სიმდაბლისად	და(?)	1	ჩუ ვჰამთ და იგი და
ად		2	უსრულებელ არს
ის		3	მ ამას
		4	გლახაკ
		5	სა ზა და
	არცა	6	ე ბ' : —
ჴ ა	ს	7	მ მცა დ
არცა ცეცხლი		8	და დუმლით
მო ვა ად		9	
იგ		10	მო
ქალწულისა		11	
ვა და აღორძნდა		12	
და ჯრითა		13	
და მამამან სრო		14	
ვლ ყო		15	
ქუეყანასა		16	
მ		17	
მ		18	
მსე		19	
მა		20	ახ(ვა ყვეს მი)ს თჳს რა
სი		21	მცა წარწყმიდეს იგ ი
და დ		22	რაჲ არს იგი მიზეზი

6. იოჰანე ეპისკოპოსი. ფარისეველთა შურისათჳს

ხანიჭოს' : — : —	1	ხრცხუენიან და	
ბ ამო	2	გვთხოვრებენ'	ხ~
ვე	3		ამო
ნი	4		მათი
ყმ	5		
	6		ვ~დ რად
ვე	7	ო	ათსა
სა	8	ო	აღხად
ი~ვ	9	ო	და წყლ
და	10	ო	კურ
წყმ	11		კურა —
ვი კაცთად	12		სასწაულ
ენენ	13	ო	ა ხას
მას და	14	წავებ	ესევრ
სა	15		და ხვ
თ	16	(ითხა?)	
წა	17		მისთვის
	18		ჩ~ნ რ~ა
	19		მიდეთ ო
რი	20		ძმანი(?)
	21	ბაიად(?)	ეგებო
მი	22		ოზდეს

6. იოჰანე ეპისკოპოსი. ფარისეველთა შურისათჳს

და ხიტყოდეს ოსა	1	შ~დ პირითა ყრმათა
ნა რ~ი ხა(რ მ)აღალ	2	ჩჩვლთა მწოვარ თაჲ
თა შინა კურთ	3	თა დახემტკიცოს
ხეულ არს მომავა	4	ქებაჲ ²
ლი სახელითა ო~მთა ¹	5	ოდეს იგი იეზაბელს
მეუფჳ (ი~წ)ლისაჲ	6	ხეგულებოდა და
ხ~ იგინი	7	პყრობად ვენაჳი
გალობასა მას(?)	8	იგი ნაბუთჳსი ³
მჭუე	9	და წ~ი იგი სიცრუვისა ჲ
ბოდის	10	მიგიწერა ვ~რ ერთ
ღრჳე	11	გულობით შეხიწყნა
ბადეს(?) უშურ	12	რეთ ხ~ ოდეს პი
ნი ასა	13	ლატე ჯუარსა მა ს
ბოდეს მოშურნე	14	ზ~ა დახწერს ჳემბა
თა მათ	15	რიტსა ფიცარსა მას
ღა მო	16	მაშინ გული გიწყრე
და	17	ბის და ხაყენებთ
მისა	18	და (ხეტყვთ)
ყვან რ~ (ი)გინ(ი) სიტ	19	ნუ დახწერ მეუფედ
ყუასა წინაწა ^რ	20	ჳურიათად ⁴ და
მეტყუელისასა	21	ნუ გ(ამ)ოხაჩინებ
აღხასრულებდეს	22	ჳ(ე)შ(მ)ა(რიტ)სა ნუ

¹ მათე 21, 9.² ფსალმ. 8, 2; მათე 21, 16.³ III მეფეთა 21, 15.⁴ იოანე 19, 21.

6. იოჰანე ეპისკოპოსი. ფარისეველთა შურისათჳს

გუამხილებ ჩნსა	1	ხისწავებდეს ეგე
მას უშჯულოება	2	ვწრი იგი ხუფროდს
სა ნუცა ღთის კად	3	გონიერ არს' : —
რებასა'	4	რწსარ გებელ არიან ყლი
მ უშჯულონო ჰუ	5	სა თვს სწავლანი იგი
რიანო და თუმ	6	სადმ რთონი და ჯერ
ცა ხაყენებდით მაჲ	7	არს მარადის წურ
(რ)ლ(ნი) იგი უჯეროსა	8	თამ მათი და არა
საქმესა შინა არიეჲ	9	საბ რალობელ არს
გინა თუმცა თვთჲ	10	მისი იგი გონიერად
(თვ)ს(თ)ა (თ)ა(ვთა შეხიკ)	11	დაწერად და ხიტყვთ
დიმეთ და ხთქუთ	12	ნუ დახწერ მეუფედ
(ვ)დ რად ესე ვყავთ	13	რად ხიტყვთ ნუ დახწერ
ჲდ ესოდენ თუ რლ	14	და რასა გავნებს
იგი დახწერს მარჲლ	15	თქნ წერილი იგი' : —
დიდებასა მას მე	16	ჲნუ რლისა ერთისა
უფისასა რლისა	17	თქნ განისაჲ საც
გან ჩნ ცად აღვაღჲ	18	ხოვ რებელი მიგილო
მას ხაყენებთ	19	ჴემმ არიტისა მის
ღაღათუ ვინ უგუ	20	დაწერამან და ხა
ნურ ხიყოს ად სიტ	21	ყენებდეს იგინი
ყუათავე ღთისათა	22	დაწერასა მას

6. იოჰანე ეპისკოპოსი. ფარისეველთა შურისათჳს

ხ~ იგი მათ ხეტყოდა	1	ყვეს რ~ამცა წარ
რ~ი დავწერე დავწერე ¹	2	წყმიდეს იგი' : —
ხ~ ესე სიტყუად ჩ~ნდა	3	ღა ვ~რ ცნა ი~ჯ წარვი
ცა სარგებელ არს	4	და მიერ ² არა თუ
ხუფროდს ხ~ მცირედ	5	ვისგან ხეთხრა ა~დ
ს წ ა ვ ლ უ ლ თ ა თ ვ ს	6	(თვ)თ გულის ხმა ყო'
რ~ა უკუეთუ ვინმე	7	რ~ იგი არს გულთამე ³
ტყუვილით ხა ცთუ	8	ნიერი (რ~ ხიტყვს ფსალ)
ნებდეს ესე ვ~რი სახ	9	(მუნი ³ ვ~დ ო~ნ იცნის
ფ სიტყუად ხქ~ას ვ~დ	10	ზრახვანი ბრძენ
რ~ი იგი შენდამდე მს' ეკ	11	თანნი ა(რი)ა(ნ) ა(მ)აო'
ლესიისაგან მისწა	12	(და) ვ~(ა) სახარებად
ვიეს მრწამს' დ	13	(ხიტყვს ⁴) ვ~(დ) არა
აღათუ განვაგრძ	14	(ხუკმდა მას კაც)
ვე სიტყუად ეს ე ა~დ	15	(თაგან წამებად)
აღშწნებისა თ ვსვე	16	(რ~ მან იცოდა რა)დ
ვყავ	17	(ხიყო კაცისა მის თ)ანა
ა მიერიოგან მასვე	18	ღა (ვ~რ ცნა ი~ჯ მიხრ)იდა
ს ი ტ ყ უ ა ს ა მ ო ვ ი	19	მიე(რ ადგილით) არა
დეთ' და გამ ო ვ ი	20	თუ შიშისაგან სიკუ
დეს ფარისეველნი	21	დილისა ა~დ ვ~დს მო
იგი და ზრახვა	22	ხიწიოს ჟამი მისი

¹ იოანე 19, 22.² მათე 12, 14.³ ფსალმ. 93, 11.⁴ იოანე 2, 25.

6. იოჰანე ეპისკოპოსი. ფარისეველთა შურისათჳს

ჯუარცუმისაჲ'	1	და მიერ მუნ სადა ზა
შეხვეანდა მისა რა	2	კუვად არა ხიპო
პირველად მ(კ)უდარ	3	ვებინ მუნ ხიქცე
ნი აღადგინნეს (და) სნე	4	ვინ და სადა შური არა
ულნი განკურნნეს	5	არნ მუნ ხიხა
(მშიერნი სიმართლითა)	6	რებნ სადა უშურვე
განამდნეს (და სარ)	7	ლი იგი სიყუარული
წმუ(ნოებითა განა)	8	აღხე სრულებინ'
მ(ტკიცნეს და ამი)	9	ღა ხიდიდებინ მამ
სა (შემდგომად მოსლ)	10	და ძჳ და სლი წდაჲ
ვ(ად პატიოსანსა)	11	და აწ და მარადის
მას სიკუ(დილსა)	12	და უკუნითი უკუ
ღა ჯ(ერ ხიყო რამცა)	13	(ნის)ამდე აწ
ჯუ(არს ხეცუა იწ)	14	
და მა(შინ რლნი ხი)	15	
(ყვნეს ჯოჯოხეთს)	16	
(რამცა მისლვითა)	17	
მი(სითა განარინნა)	18	
(რლნი სხდეს ბნელ)	19	
სა და აჩდილთა სი	20	
კუდილისათა' : —	21	
ღა ვრ ცნა იწ წარვი	22	

7. იოჰანე ეპისკოპოსი, საკითხავნი წლისა ოთხშაბათისანი

ყლთა ხრწმენეს	1	მგრეცა ჩნ ვიჩუენებით
და შემდგომი ამ	2	რ რლნი ესე ამის ეკ
სი' : —	3	ლესიადსა ყრმანი
ხემსგავსნეს შვილნი	4	შეკრებულ არიან
ეკლესიისანი ყრ	5	და ხელიან სასიტყუ
მათა ძუძუდ სმწო	6	ელსა მას უბიწოსა
ვართა რლნი იგი	7	სძესა ჩნცა ესე
დღითი დღედ ხწოვედ	8	ვრი საზრდელი მოძ
ძუძუთა დედისა	9	ღურებისად წინა და
თა ხუემსგავსე	10	უდვათ პეტრეს
ნით ჩნცა დედასა	11	კათოლიკისა იგი
მოკდოვსა რლსა იგი	12	სიტყუად
სიმშლითა მოხაკლ	13	შა აწინდელთა შო
დის სძე : —	14	ბილთა ყრმათა
ღა ვრ სამცა ვინ იხი	15	უზაკუველი იგი სძე
ლა დედად შვილის მო	16	გსუროდენ' ვა
ყუარწ რლი ხხედავენ	17	მას შინა აღორძნ
შვილსა მას მტირალსა	18	დიან ცხო(ვ)რებად
სიმშლილსა გან' და	19	შკუეთუ გ(ემ)ოფ
მიხცის მას ძუძუდ	20	გიხილავს რ ტკბილ
იგი ჳმელი რამცა შვი	21	არს ოლი რლსა იგი
ლი იგი ვრ დაადუმა	22	მოხუჳედით ლოდსა

8. იოჰანე ეპისკოპოსი. საკითხავნი წლისა ხუთშაბათისანი

სა		
ხუფროს და მოყუასთა	1	მ~დ არა არ(ს) მონება და
მიმცემელისა მის ფერჯ	2	აზნაურება რ~ ყ~ლნი ვ ა(?)
ნი ო~ნ დახბანნა იუ	3	(მე?) ერთ ხიყვნეთ ქ~ე ი~ჯღს
დადსნი ავაზაკსა (მას)	4	მიერ () ბუნებით
და მარადის მპარავსა	5	ხიყო და არს და ხიყო ს
რ~ლ იგი ყ~ლდვე თანაზიარ	6	და
ხექმნა ტაბლასა და შე	7	მ შენდო
წყნარებულ და შენ	8	ბისაჲ მოგუცა ღ~ნ
დიდ რა(მე გგო)ნიეს თა(ვი)	9	სახედ
და ხზუაობ და ხიტყვ	10	და და ჩ~ნ(?)
მ~რ ჯერ არს ერთი ერთისა	11	მცირ ვა
მიმართ თავყოფით	12	გა ად განდგო
ფერჯთა ბანაჲ უხუ	13	მილი(?) ჩ~ნ
ცესთა მწე(მ)თა მიმართ	14	გუაგ
და კულად მონა(თა გნ?)	15	
ვ~ე მეუფედ	16	დეზად ო~ნ
და შეუძლებელ გგონიეს	17	იგი ო~ნ(?)
ღალათუ ამას ქუეყა	18	არს და ამისთჳს თქ ა
ნასა მონისაჲ და ო~დ	19	შკუეთუ მე ო~ნ და
სხუაჲ სახჴ არს : ა~დ	20	მოდღუარმან ესე სა
მუნ სახჴ ჭემმარიტი	21	ხედ დაგიდევ ესრევე
ვ~ა ხიტყვს პავლეჲ ¹	22	თქ~ნცა ხყოფდით ²

¹ გალატ. 3,28.² იოანე 13, 14-15

ბმიერითგან ჯერ არს რა	1	და ამისთვის ხიტყოდა
მცა არა ერთი ერთსა	2	რწნ ყოს და ხასწაოს ¹ მას
ხწუნობდა ვა იგი პირ	3	დიდ ხერქუას სასუფე
ველ' რ აწ განგუწ	4	ველსა ცათასა ¹ ესე
მედს	5	საქმითცა
მათ წ	6	აღასრულა
დაღაცათუ ერ	7	მ რწლსა ესევწრი
ციელ	8	მჰარ
ჯერ არს რამცა	9	ი' იგი არა
ზა არა ა	10	
და არა თქა(?) ეს	11	ა ზა მჯ
სი	12	დომარე არს მან მიმ
	13	(ცემელისა მის) ფერწნი
მამ(?)	14	(დახბანნა) და რწლ იგი
ცა(?)	15	ხარ
დიდ არს	16	ოვი' ვწრ
თქწცა ეგრევე ერთი (ერ)	17	ასა მას
თი	18	
ყო	19	(შკუეთუ) გნებავს
რო	20	ეზად მოვედ
არა	21	და გასწაო გზად' რ
საქმითცა ხასწავე(ბ)	22	უ ხცნობ'

¹ მათე 5, 19.

9. უბიწოებისათვის

	კ~დ	ი~ე	
არს' და გონიერ ყვ	1	სა მხ	ბად
ნის ჩჩვლნი ა~დ მხი	2		შვი
ლებულ (ხიყვნ)ეს	3		უ
ყრმათ(ა უმანკოთა)	4		უ
გან' მოხუცებუ(ლ)	5		
ნი იგი და მო	6		
ველნი შჯუ	7		
რ~ლნი	8		
სა მას შჯუ	9		
სა უვარ ხყო(ფ)	10		დეს
დეს	11		უბიწო
წ (ინ)აწარმეტყუე	12	(ხიყვნ)ეს ყრმანი იგი	
ლისასა იკითხვი	13	დადათუ ვის ხაც ი	
დეს' და	14	ლობდეს მათ სამ	
იგი წინაწარმეტ	15		სა
ყუელნ(ი) ხასწავე(ზ)	16	თვთ მაცხოვარი	
დეს მას	17	(ხიტყვს ვ~დ)	
დეს	18	შ(კუეთუ) არა ხიქ	
ბ ამოვიდა ყრმა	19	(ცეოდით და ხიქ)მნნეთ	
თა უმანკოთა	20	ვ~ა ყრმანი უბიწო(ნი)	
გან' უმანკო(?)	21	ვერ შეხვდეთ' სასუ	
ბუნებად და(?)	22	ფეველსა ცათასა ¹	

¹⁾ მათე 18, 3,

9. უბიწოებისათვის

ბ წ ჯერ არს ჩნდა რა	1	ბასა მას რა ერთი არს
ყლისაგანვე სიცრუ	2	მეუფე ცათაჲ' : — —
ვისა უბიწო ვიყვნეთ	3	ღა ოდეს ხოქუა
და უბიწოებითა უ	4	მეუფედ მამად
გალობდეთ რა იგი	5	ნუ განხყოფ ძესა
მხოლოდ (უბიწო) არს	6	რა მამისაგან ხცან
რლსა (იგი ხიტყვს)	7	შენ ძე მისი
პავლე ¹ ვდ	8	ღა თუ ხოქუა ძე
შ ე (ესე)ვრი ხგვანდა	9	მეუფედ ნუ გან
ჩნდა მდდელთ მოძ	10	ხაშორებ მამასა
ღუარი წდ უბიწოდ	11	რა მისაგან გულის ხ
და უმანკოდ და	12	მა ხყავ შენ მამა დ
ა განშოვრებული	13	და რა ერთი სუფევად
ცოდვილთაგან	14	მამისად და მისად
ესრეთ შევიდა ქალა	15	და სულისა წდისა ^ა
ქად მეუფე იწმი	16	არს — — : —
სად რა ხიტყვს ²	17	ბ წ მმანო გულის ხ
ბ ჰა მეუფე შენი	18	მა ყავთ რა წინა
მოვალს შენდა	19	წარმეტყუელნი ქე
და ოდეს გესმეს (ი)წმ	20	სა ქადაგებენ მე
სა მეუფე ქწ ნუ	21	უფესა იწმისასა
განხყოფ მეუფე	22	რა (ხიტყვს?)

¹ ებრაელ. 7, 26.

² ზაქ. 9, 9; მათე 21, 5; იოანე 12, 15.

10. ხარებისათჳს

3

ხესმა იწრაფა და შე	1	ენითა მიხუგებდა
ვიდა სახლსა ზაქა	2	შერ დაითმინა ელისა
რია(ღსსა) და ელისა	3	ბედ შვილისა თჳსისა
ბედ პოა მიდგომი	4	კრთომად : სუ
ლი და მოიკითხა (იგი) ¹	5	ლითა წ~ დითა აღხივს ო
ხ~ ყრ(მაღ იგი) შინაგან	6	(ვმ)ა ყო და ხქ~ა ქალ
მ(იხუ)გებდა რ~ ში	7	(წულ)სა
ნაგან საშოსა და	8	ძ(უ)რთ(ხე)ულ ხარ შენ
დგრომილ ხიყო	9	(დედა)თა შოვრის და
ხესმა დიდი სმ(ე)	10	(კუ)რთხეულ არს ნა
ნაღ რ~ ბუნებისა	11	ყოფი მუცლისა შენ ^o
საზღვარი იოჰა	12	საღ ²
	13	შენ კურთ(ხ)ეულ რ~ლ
ნილ ხიყო' ამისთჳს	14	სა გიტჳრთავს გან
	15	მაქარვებელი წყევი
(სიტ)ყუად(?) : —	16	საღ
ხლდომით ხიტყოდა	17	შენ კურთხეულ რ~ლ
რ~ თჳსსა დედასა	18	სა მო(გ)ა(ქუ)ს სიბრ
კრთომისა მისგან	19	მნისა ()
ხა(უწყებდა?)	20	შენ კურთხეულ რ~ი
მ დედა	21	(ეგე მი)დგომილ ხარ'
სა' მისისა დედისა	22	() ლი?) სამოთ

¹ ლუკა 1, 39-40.² ლუკა 1, 41-42.

ხესა ხიქცეოდა'	1	რამცა მოვიდა დე
შენ კურთხეულ ხარ	2	დად ოლისა ჩემისად
(რ ტად)რად ღთისა გამოხჩნ	3	ჩემდა ესე მე ქალ
დი	4	წულო შინაგან მცე
შენ კურთხეულ რლი	5	ნარემან მასწავა
სა მუცელი ხიპოვა	6	შენსა მოკითხვასა
სამღდელოდ წმი	7	ხუფროს ბუნებისა
დად	8	კრთებოდა ²
ბურთხეულ ხარ შენ	9	მსე ელისაბედისნი ღთით
დედათა შოვრის	10	სიტყუანი ხ ზაქა
და კურთხეულ არს	11	რია სახლსა შინა ვა
ნაყოფი მუცლისა	12	პირველად ვთქუ
შენისად ¹	13	დადგრომილ ხიყო
ბურთხეულ არს	14	და ურწმუნოები
ნაყოფი რი ჭამოს	15	სათვს' აღვრნი ხესხ
ადამ და ხბლოს	16	ნეს რ სწორად მიდ
მტერსა	17	გომისა უტყუ ხი
ბურთხეულ არს	18	ყო იგი საზღვრად
ნაყოფი ყლისა სოფ	19	დაშჯისა ყრმისა შო
ლისა სა(მკაუ?)ლი და	20	ბისათვს მიხილო
სამოსელი და	21	და ვრ გამოვდა
ვინად არს ესე ჩემდა	22	უდაბნოდსაგან

¹ ლუკა 1, 42.² ლუკა 1, 43-44

11. ბზობისათჳს

უსწავლელთა ყრ	1	მავალი განჴე
მათა რასა ხუ	2	ნილ და გარდაიქცეს
მეტესსა ღაღადებენ	3	და მეუფესა მას ცა(?)
წინაწარმეტყუელი	4	თასა ხექმნეს და
საგან დაწერილსა	5	უმორჩილებელ
შარისეველნი იგი ხუფ	6	ღა ვ~რ იხილა ე~ნ მათ ი
როს ამით ხადუმებ	7	იგი სული გარდაქცე
დეს' რ~ შეხუძნდა	8	ული და ოდეს იგი
მათ გალობაჲ იგი	9	სწავლასა მას შჯ უ
მათი : ხ~ ძალითა	10	ლისასა არა შეირ ც
ღ~მთა მათი იგი შეწა	11	ხვნეს რ~ლ იგი მისთჳს
მებაჲ თჳსითა მით	12	მოხასწავებდა
მედგრობითა მათ	13	მაშინ აღხუხუნეს
განჴე ხემხილებოდა	14	პირნი მათ ყრმათ ა
რ~ იგინი შჯულისა სწავ	15	ნი და ხუფრომსა დ
ლულ ხიყვნეს' და	16	ხუგალობდეს და ხი
წინაწარმეტყუელ	17	ტყოდეს
თა წიგნნი აღმოხე	18	ჴსანნა ძეო დ~თის ო ¹
კითხნეს და იცოდეს	19	და რ~ლთა იგი ხესმო
მაცხოვრისა მოსლ	20	და დახიწყლვოდეს
ვაჲ და ვ~რ იხილუ ^ბ	21	ყ~ლნი და ხეტყოდეს
მათ ნათელი იგი მო	22	არა გესმისა რასა

¹⁾ მათე 21, 15,

(ეს)ე ყრმანი ზიტყჳან	1	ჩ~ნცა ზ~ა გუაც სიტყჳს]
ხ~ ი~ჳ ხე~ა მათ' არა	2	მიგებ(ად) და მოჳსე
აღმოგიკითხავსა (რ~)	3	(ნებად)ად რ~ლ
წ ერილ (არს ვ~დ)	4	
პ ირით(ა ყრმათა ჩჩჳ)	5	
ლ თა (მწოვართად)	6	
თ ა და(ხამტკიცე)	7	
ქ ებ(ად) ¹	8	
დაღათ	9	
ნ ენ	10	
დებ	11	
ა წ მმანო	12	
	13	
თა	14	
	15	
	16	
	17	
	18	
	19	
	20	
	21	
	22	

¹⁾ მათე 21, 16 (ფსალმ. 8, 2).

12. მეძავისა და ფარისევლისათჳს

წ ა ჭ რ ი ლ ი ა

და ჩჴნ თანა ჯერ ი(ჩი)	13	აღსადგინებელ ად
ნა მოსლვად (მ)ე	14	მკუდართათ ჴს
უფემან გლახაკ	15	რად ხიქცეოდა
თა თანა შემოქ	16	ღა ამ(ი)თ ყ~ლითავ ე მხი
მედმან ქმნულ	17	ლებითა სიყუარ ულ
თა თანა დიდისა	18	სა მას შიში იგი შეხ დ
სიყუარულისა გან(?)	19	ვეს და ერთგუ ლად
ხ~ იგინი სიტყუათა	20	დიდითა მით სუ რვი
მისთაგან განკჴრ	21	ლითა ხმსახურ ეს
ვებულ ხიყვნეს	22	სრულსა ღ~ა და

წ ა ჭ რ ი ლ ი ა

ესე არა თუ უ	13	წმიდნეს' რაოდენ
დე ბეზით რაჲ ა დ	14	ესე რ~ი თვთ ო~ა შეხეხ~
დი დიტა წრაფიტა	15	რ~ლითამე სიტყვტა
და სურვილიტა ამ	16	პა და მა (?)
ბო ვრს ხუყოფდა	17	თაჲ ამათ ერთ-გო
ფერ ტტა და თმითა	18	ნებაჲ და და ერთ-(ს)არწ
თვ სიტა წარხვოცდა ¹	19	მუნოებაჲ ()
წ~დ ასა მას და დიდე	20	თა საქებელტა და (?)
ბ უღსა მას და პა	21	მათი(?) ესე საქმწ(?) და(?)
ტი ოსნად ად	22	მღელ(?)

¹⁾ ლუკა 7, 38

XIV.

შესაღარბებელი მასალა მერმინდელ მრავალთავთაზე*

თქუმული წლისა იოვანე ოქროპირისაჲ ნათლისღებისათჳს
ოწისა¹

C 344

D 234

E 470

დასაწყისი ²: რ ვა და ველნი შუენიერნი სავსენი ყუავილითა თითო
პირითა შემკულნი და ვა ხენი პატიოსნად შემოსილნი ფურცლითა და
სადგურნი მფრინველთა სულიერად მკმობელთანი...

შუა ნაწილი: ღა ვრ იგი ერთი-ერთისაგან ეძიებდეს ³ მისთვის და
იკითხვიდეს გულის ხმა ყვეს⁴ იოვანესგან⁵ ვინ იყო იგი რ სიმდაბლით
იგი⁶ გამოჩნდა და არა ამპარტავანებით რ⁷ ყლსა შჯულსა⁸ სიმდაბლით
აღასრულებდა წინა დაცუეთადცა იგი შჯულისაჲ⁹ აღასრულა¹⁰ და შესა-
წირავიცა იგი მსხუერპლი¹¹ შე-ვე-წირა¹² და ტაძრისაცა¹³ იგი შესლვად
არავე¹⁴ შეურაცხ | ყო და მოსეს¹⁵ მიერთაცა წიგნთა მოსწრაფ¹⁶ იყო.

C 347

D 236

E 472

A 5

E 473

ღა იოვანესგანცა¹⁷ ნათლისღებასა ყლთა ეზიარა არა¹⁸ თუ წყალმან
რად იგი | განწმიდა ¹⁹ რ იგი იყო განმწმედელი წყალთად და ამას

D 237

* შემოკლებანი:

A = ხანმეტი მრავალთავი.

B = უდაბნოს მრავალთავი IX საუკ. (უნივერსიტ. სიძველ. მუზეუმის ხელნაწერი № 1109).

C = სვანური მრავალთავი (სიძვ. მუზეუმის ხელნაწ. № 19).

D = პარხალის მრავალთავი (სიძვ. მუზეუმის ხელნაწ. № 95).

E = მეტაფრასი მეცამეტე საუკუნისა (სიძვ. მუზ. ხელნაწ. № 90) [NB. ამ ხელნაწერიდან აქ არ არის შემოტანილი, რაც რამ ორთოგრაფიულ განსხვავებას წარმოადგენს მხოლოდ].

¹) ამ სიტყვისა და მისი მომდევნო სიტყვის გამოცემის დროს საფუძვლად დადებულია სვანური მრავალთავის ტექსტი (C). სათაურის ბოლოს DE უმატებენ: ჩნისა იჴ ქწსა.

²) დასაწყისი ამ სიტყვისა ასე იკითხება Dში: „და ვა და ველნი შუენიერნი და სავსენი ყუავილითა ოქროფერითა შემკულნი და ვა ხენი შუენიერად შემოსილნი ფურცლითა და სადგურნი მფრინველთა ნელად მკმობარეთანი“... უფრო განსხვავებულია მეტაფრასში: „ვა ველნი შუენიერნი და სავსენი ყუავილითა მით ოქროფერითა შემკულნი და ვა ტევანნი შუენიერნი შემოსილნი ფურცლითა და სადგურნი მფრინველთანი სულნელ მკმობელთანი“...

³) E ეძიებდა; ⁴) DE გულის ჴმა ყვეს; ⁵) D იოვანესგან; ⁶) იგი] E გამოტოვებულია; ⁷) რ] E და; ⁸) E ყლსავე სჯულსა; ⁹) D წინადაცუეთილუბადცა იგი შჯულისაჲ, E წინადაცუჭთისაჲცა იგი სჯული; ¹⁰) C აღარულა; ¹¹) და მსხუერპლი] D ძღუენი, E და ძღუწნი; ¹²) C შე- ვი -წირა, DE შეწირა; ¹³) E ტაძრისაჲცა; ¹⁴) D არაჲ; ¹⁵) D მოსწს; ¹⁶) D მოსწრაფე, E კითხვად მოსწრაფე; ¹⁷) D იოვანესსაცა; ¹⁸) D არაჲ, E არ~ჲ; ¹⁹) E შებრუნებით: განწმიდა იგი.

ყ~ლსა ჩ~ნისა ცხორებისათჳს აღასრულებდა და ესრჳთ¹ ასწავებდა ნათლის-
მცემელსა² ო~ნი და³ ეტყოდა აცადე აწ რ~ ესრეთ⁴ შუენის აღსრულებად ყ~ნი
სიმართლჳ⁵ რ~ საწუთროსა მომცემ მე დბ~სა და არღა არს ჟამი გამოძიებად⁶
დ~ბისა ჩემისა⁷

6 ღა ნუ გამოუჩინებ შენ საიდუმლოსა ღ~თეებისა ჩემისასა ეშმაკსა
რ~ნი არღა მნებაჲს ნუ უკუე ეშმაკმან მიცნას და ვერღარა მკადროს მე
განცდად ვ~ა ადამსა⁸ | ამისთჳს რ~ა დაეცეს იგი ღ~თეებისა ჩემისაგან და
სიბრძნისა და აწ ნუ აოტებ⁹ ნადირსა მას მოვიდეს ჟამი¹⁰ რ~ლსა ვიდიდო
მე და სიტყუანი ღ~თეებისა ჩემისანი

C 348 ბარნა აწ ესრჳ¹¹ შუენის აღსრულებად ყ~ნი სიმართლჳ¹² რ~ მაცხოვ-
რად¹³ ნათესავისა¹⁴ კაცთაჲსა მოსრულ ვარ რ~ა თანანადები იგი მათი¹⁵
გარდავიტადო და¹⁶ ვ~ა კრავი ნათესავისათჳს კაცთაჲსა მოვედ დაკლვად აწ
ჯერ არს ჩემდა¹⁷ რ~ა კაცთა თანა ვიქცეოდი ვ~ა კაცი და ნულა მადიდებ მე
ვ~ა ღ~ა¹⁸ და¹⁹ აცადე აწ რ~ ესრჳ²⁰ შუენის აღსრულებად ყ~ნი სიმართლჳ²¹
მას ჟამსა²² იყო | მუნ²³ ხილვაჲ დიდი და საკვრველი და²⁴ საშინელი ფ~დ

A წყდება რ~²⁵ იოვანე აღიპყრა მარჯუენჳ²⁶ თჳსი ძრწოლით²⁷ და დასდვა
შიშით²⁸ თავსა ზ~ა ო~ლისასა და ზეცანი²⁹ განეხუნეს და ანგელოზნი
განკვრევებით ზეგარდამო³⁰ ჰხედვიდეს³¹ რ~ნი იგი იქმნებოდა და სული წ~დ
სახე|დ ვ~ა ტრედი³² გარდამოცდა და დაადგრა თავსა ზ~ა ო~ლისასა.....

D 238 **ბოლო:** საფლავსა დაიდებოდა³³ ა~დ³⁴ საფლავით მკუდარნი
E 474 აღადგინნა დაღათუ იცვებოდა ვ~ა მკუდარი ა~დ მცველნი იგი შე- ვე -
A 7 აძრწუნნა³⁵ სამ დღჳ³⁶ ღათუ³⁷ ჯოჯოხე|თისაგან იპყრობებოდა ა~დ მან
სამითა მით დღითა ჯოჯოხეთი წარმოტყუენა და ოკ~ე³⁸ იძლია

C 349 ღაღათუ ვისმე ეგონოს ვ~დ ჩ~ნთჳს მან ესოდენი ესე³⁹ თავს იდვა
ა~დ იგი დიდებულ⁴⁰ არს და დბ~ისა მისისა⁴¹ ვინმე შემძლებელ იყოს
გამოთქუმად⁴² აწ მოვედით საყუარელნო და ჩ~ნ⁴³ ყ~ლთა მისა დბ~დ⁴⁴
შეეწიროთ ვ~ა წ~ნ მოცქ~ლმან პავლჳ⁴⁵ გუასწავა და თქუა⁴⁶

¹) DE ესრეთ; ²) DE უმატებს: მას; ³) და] E გამოტოვებულია; ⁴) E ესრე; ⁵) E ყ~ივე სიმართლე; ⁶) DE გამოჩინებად; ⁷) E ჩემისაჲ; ⁸) D ადამს; ⁹) D ნუ უტევებ, E ნუ აუწყებ; ¹⁰) E მოვიდენ ჟამნი; ¹¹) D ესრეთ, E ესრე; ¹²) E სიმართლე; ¹³) D მსტოვრად, E მსახურებად; ¹⁴) D ნათესავისათჳს, E ნათესავსა; ¹⁵) მათი] E გამოტოვ.; ¹⁶) D რ~; ¹⁷) E ჩემი; ¹⁸) D ვ~ა კაცსა; ¹⁹) DE გამოტოვებულია „და“; ²⁰) D ესრჳთ, E ესრე; ²¹) E სიმართლე, D გადასმულია: ყ~ნი სიმართლჳ აღსრულებად; ²²) E უმატებს: შინა; ²³) მუნ] E გამოტოვ.; ²⁴) დიდი და საკვრველი და] E გამოტოვ.; ²⁵) რ~] E გამოტოვ.; ²⁶) E მარჯუენაჲ; ²⁷) D ძწოლით; ²⁸) E გამოტოვებულია „შიშით“; ²⁹) D ცანი; ³⁰) D გამოტოვებულია „განკვრევით“, E გადასმულია: ზეგარდამო განკვრევით; ³¹) DE ხედვიდეს; ³²) E სახედ ტრედისა; ³³) E დაიდვა; ³⁴) DE უმატებენ: მან; ³⁵) D შე- ვე - აძრწუნა, E შეაძრწუნა; ³⁶) D სამსა დღესა, E სამსა მას დღესა; ³⁷) DE დაღათუ; ³⁸) E უკუე; ³⁹) E ესოდენი; ⁴⁰) E დბ~ლი; ⁴¹) D მისისაჲ; ⁴²) ვინმე შემძლებელ იყოს გამოთქუმად] D ვინ შეუძლოს გამოთქუმაჲ, E ვინმე შეუძლოს გამოთქუმაჲ; ⁴³) ჩ~ნ] E გამოტოვ.; ⁴⁴) D გადასმულია: დბ~დ მისა; ⁴⁵) E პავლე; ⁴⁶) D გუასწავა ჩ~ნ და ვთქუათ.

მადლი ღა გამოუთქუმელთა მათ ზა ნიჭთა მისთა და რლ¹ იგი კდ გუესმა ესე არს ძე ჩემი საყუარელი მამისგნ სულთ წდითურთ² თავყუანის³ ვსცემდეთ⁴ მამასა და ძესა და წსა სულსა აწ და მს და ოკნი ოკნი ამენ⁵.

თქუმილი ნათ(ლისღებისათჳს ქსს⁶ ძისა ღთისა ოლისა) ჩნისა იოჰან(ნსს მიერ) ივლიანე ეპსკპსისა⁷ ტაბია ქლქისა⁸

ჟლთა დაბადებულთა ონი წიადთაგან მამისათა მოვიდა ჩნდა და განამდიდრა⁹ ყლი დაბადებული მადლითა მისითა | და გამოგჳნდა ჩნ დაშჯილთა¹⁰ მაცხოვრად და ყლისა ცოდვისა გმოზად¹¹ განაქარვა გამოგჳნდა | ღი¹² რაოდენ¹³ შემძლებელ ვიყვენით ხილვად მისა¹⁴ და კლდ მონებად გჳწოდა და მდიდრად¹⁵ შეიწყნარა მდინარემან წყაროდ იგი მოწყალებისად და ყლთა შემნდობელად¹⁶ გამოჩნდა¹⁷

ცეცხლი იგი საიდუმლოდ შეეზავა¹⁸ წყალთა და შეეზავა¹⁹ შეუზავებელთა²⁰ სულნი ჳორცთა თანა განბანა²¹ და ონ მონისაგან ნათელ ილო და ჩნ ყლთა ჳეშმარიტთა მათ ჳორცთა სიწმიდისა მისისათა შეგინებული და შებღალულნი²² განვიბანეთ²³ და რნი მეფობისაგან სიგლახაკესა შვერდომილ ვიყვენით მეფობადვე მოგჳყვანა

რ მდიდარი იგი ჩნთჳს დაგლახაკნა რა ჩნ მისითა მით²⁴ სიგლახაკითა განმდიდრდეთ გამოგჳბრწყინდა | ჩნ მზე იგი²⁵ სიმართლისად და რლთა იგი მწუხარებით გუეძინა განვიფრთხვეთ სიხარულით

A 8
D 239

A წყდება

¹) D რი; ²) D უმატებს: აწ; ³) D თავყუანის, E თყნის; ⁴) D უმატებს: ყნი, E კი უმატებს: და ვადიდებდეთ; ⁵) E ქარაგმით: აწ.

⁶) ქსს] E გამოტოვ.; ⁷) E ეპისკოპოსისად; ⁸) სვანურ (C) მრავალთაჲში ეს სათაური წითურად არის დაწერილი და ისე გადალეულია, რომ ზოგან აღარაფერი იკითხება. გაურჩეველი ადგილები აღდგენილია E'ს მიხედვით და ჩასმულია ფრჩხილებში. პარხალის (D) მრავალთაჲში კი სათაური ასე იკითხება: თქჳმლი ივლიანე ეპსკპსსა ტაბია ქლქისა ნათლისღებისათჳს ქსს ძისა ღთისა ოლისა ჩნისა იჳ ქსსა იოვანეს მიერ (ნახე აგრეთვე პროფ. კ. კეკელიძის გამოცემა. კიმენი. I, 10).

⁹) DE განმდიდრდა; ¹⁰) D დარჩილთა, E დასჯილთა; ¹¹) C ყლისა ცოდვისად გმოზისად, E და ყლი ცდვა; ¹²) E ჩნ ღმერთი.

¹³) D რაოდენცა, E რაოდენცა; ¹⁴) DE მზისა; ¹⁵) D მკჳდრად, E მკჳდრებად; ¹⁶) E მდაბლად; ¹⁷) E განმოუჩნდა; ¹⁸) D შეზავა; ¹⁹) D შეჳზავნა, E შეზავნა; ²⁰) E შეუზავებლნი; ²¹) C განბანასა; ²²) D შეგინებულნი და შებღალულნი, E გადასმით: შებღალული და შეგინებული; ²³) D განვიბანენით; ²⁴) მით] E გამოტოვ.; ²⁵) ჩნ მზე იგი] E მზე.

დიდსა სამშაბათსა განთიად

B 70v¹ თქმლი წდისა ევსუქი ხუცისა იშმლისაჲ მკუდართა ¹ |
აღდგომისათჳს და საშჯელისათჳს და მიგებად კაცად-კაცადსა
B 70v² საქმეთა თჳსთაებრ და ბრძენთა მათ და სულელთა ქლწლთათჳს
და საკითხავი მათჴს სახარებისაჲ ვინმე იყოს მონაჲ იგი
სარწმუნოჲ და გონიერი და შემდგომი ამისი²

დასაწყისი³: მისმე არა ენებოს და სუროდის მკუდართა აღდგომისა
იგი საიდუმლოჲ და ვისმე არა სწადოდის რ~ლ იგი მას დღესა იქმნებოდის
ოდეს იგი დაეცეს საყვრსა ზეცისასა და მკუდარნი აღდგებოდინ და
აღმართებოდინ საფლავისანი.

B 76r² **ბოლო:** ხ~ ესე ჭეშმარიტად ვიცით რ~ უკუდავ არა ყოფად ვართ და
A 11 ყ~ლი დაბადებული წარსლვად არს და კაცად-კაცადსა ყ~ივე მოჰ|კადოს
მსაჯულმან ამისთჳს განეშორენით უკეთურებასა და სახიერებასა
იწრაფდით ვ~ა იგი წერილ არს

B 76v¹ რ~ ყ~ლნივე ქმნულნი მისნი ღ~ნ მოიყვანნეს საშჯელად ყ~ლითავე |
სახილველითა გინა თუ კეთილითა გინა თუ ბოროტითა და მიიღოს
კაცად-კაცადმან საქმეთა თჳსთაებრ მარჯუენისაგან მამისა და უნჯისაგან
მისა და უხედველისაგან საყოფლისა ს~ლისა წდისა რ~ლისაჲ არს დბ~
ოკ~ი ოკ~ე ა~ნ

(სკთხ~ვნი წდისა ოთხშაბ~თსნი

თქმლი წდისა იოვანე მთავარეპს~კისისა კსტ~ნეპლლისაჲ ოდეს
შეკრბეს ფარისეველნი იგი და მრახვა ყვეს რ~ამცა წარწყმიდეს იგი
ხ~ ვ~რ ცნა ი~ჲ წარვიდა მიერ და შემდგომი ამისი⁴)

.
.

A 14 ესე იტყვან რ~ იგინი სიტყუასა მას წტყლისა ადასრულებდეს ვ~დ
B 79r¹ პირითა ყრმათა ჩჩვლთა მწოვართაჲთა დაემტკიცოს ქებაჲ⁵

¹) დედანში იკითხება: მკუდართა; ²) მათე 24, 45; ³) დასაწყისი მოთავსებულია ხელნაწერის 26-ე რვეულის უკანასკნელ გვერდზე, ხოლო ბოლო მოთავსებულია 27-ე რვეულის მეექვსე ფურცელზე.

⁴) სათაური და საკითხავის დასაწყისი აღარ არის, რადგანაც ხელნაწერს აკლია ერთი (28-ე) რვეული, რომლის უკანასკნელი ფურცლები ამ სიტყვის დასაწყისს უნდა სჭეროდა; ⁵) ფსალმ. 8, 2; მათე 21, 16.

ოდეს იგი იეზაბელს გულებოდა¹ დაპყრობად ვენაჰი იგი ნაბუთლსი² და წიგნი იგი სიცრუვისად მიგიწერა, ვერ ერთგულებით შეიწყნარეთ

ხ³ ოდეს პილატე ჯ⁴რსა მას ზ⁵ა დასწერს ჭეშმარიტსა მას მაშინ გული გიწყრების აყენებთ და ეტყვთ ნუ დასწერ მეუფედ ჰურიათად⁶, ნუ გამოაჩინებ ჭეშმარიტსა ნუ | გუამხილებ ჩ⁷ნსა უმჯულოებასა ნუცა ღ⁸თისა კადრებასა ჟ⁹ უმჯულონო ჰურიანო და- თუმცა -აყენებდით მათ რ¹⁰ნი იგი უმჯულოსა საქმესა შინა არიედ

A 15

ბინა თუმცა თვსთა თავთა შეიკდიმეთ და სთქუთ ვ¹¹დ რაჲ ესე ვყავთ ა¹²დ ესოდენ თუ რ¹³ლი იგი დასწერს მართლ დიდებასა მას მეუფისასა რ¹⁴ლისაგან ჩ¹⁵ნ ცად აღვალთ მას აყენებთ დაღათუ ვინმე უგუნურ იყოს ა¹⁶დ | სიტყუათავე ღ¹⁷თისათა ისწავებდეს ეგევ¹⁸რი იგი უფროჲს გონიერ არს

B 79r²

რ¹⁹ სარგებელ არიან ყ²⁰ლისავე თვს სწავლანი იგი საღმრთონი და ჯერ არს მ²¹ს წურთად მათი და არა საბრალოებელ არს მისი იგი გონიერად დაწერად და იტყვთ ნუ დასწერ მეუფედ რად იტყვთ ნუ დასწერ მეუფედ რასა გავნებს თქ²²ნ წერილი იგი ანუ რ²³ლისა ერთისა თქ²⁴ნგანისად საცხორებელი მიგიღო ჭეშმარიტისა მის დაწერამან და აყენებდეს იგინი დაწერასა მას | ხ²⁵ იგი მათ ეტყოდა რ²⁶ი დავწერე დავწერე²⁷

A 1

ხ²⁸ ესე სიტყუად ჩ²⁹ნდაცა სარგებელ არს ოფ³⁰ს ხ³¹ მცირედ სწავლულთათვს რ³²ა უკუეთუ ვინმე ტყუილით აცთუნებდეს ესე ვ³³რი სახ³⁴წ სიტყუად³⁵ ჰქ³⁶ას ვ³⁷დ რ³⁸ი იგი შენდამდე ეკლესიისაგან მისწავიეს მრწამს დაღათუ განვაგრძვე სიტყუად ესე აღშწნებისათვსვე ვყავ

ამიერიითგან მასვე სიტყუასა მოვიდეთ და გამოვიდეს ფარისეველნი იგი და ზრახვა ყვეს რ³⁹ამცა წარწყმიდეს იგი და ვ⁴⁰რ | ცნა ი⁴¹ჲ წარვიდა მიერ⁴² არა თუ ვისგან ეთხრა ა⁴³დ თვთ გულის ხმა ყო

B 79v¹

რ⁴⁴ იგი არს გულთ მეცნიერი რ⁴⁵ იტყვს ფ⁴⁶ნი⁴⁷ ო⁴⁸ნ უწყნის ზრახვანი ბრძენთანი რ⁴⁹ არიან⁵⁰ ამოა და ვ⁵¹ა სახარებაჲ იტყვს⁵² ვ⁵³დ არა უკმდა მას კაცთაგან წამებაჲ რ⁵⁴ მან იცოდა რაჲ იყო კაცისა მის თანა და ვ⁵⁵რ ცნა ი⁵⁶ჲ მიჰრიდა მიერ ადგილით არა თუ შიშისაგან სიკვდილისა ა⁵⁷დ ვ⁵⁸დს მოიწიოს ჟამი მისი | ჯუარცუმისად შეჰგვანდა მისა რ⁵⁹ა პირველად მკუდარნი აღადგინნეს სნეულნი განკურნნეს მშიერნი სიმართლითა განაძღნეს და სარწმუნოებითა განამტკიცნეს და ამისა შემდგომად მოსლვად პატიოსანსა მას სიკვდილსა და ჯერ იყო რ⁶⁰ამცა ჯუარს ეცუა ი⁶¹ჲ და მაშინ რ⁶²ლნი იყვნეს ჯ⁶³ჯ⁶⁴ხოს რ⁶⁵ამცა მისლვითა მისითა განარივნა

A 17

რ⁶⁶ლნი სხდეს ბნელსა და აჩრდილთა სიკუდილისათა და ვ⁶⁷რ ცნა ი⁶⁸ჲ წარვიდა მიერ | მუნ სადა ზაკუვად არა იპოვების მუნ იქცევიან და სადა შური არა არნ მუნ იხარებნ სადა იგი უშურველი სიყუარული აღესრულებინ და იდიდებინ მმ⁶⁹ჲ და ძ⁷⁰ და სული წ⁷¹დჲ აწ და მ⁷²ს და ოკ⁷³ი ოკ⁷⁴ე ა⁷⁵ნ

B 79v²

¹) ასეა ხელნაწერში; ²) III მეფეთა 21, 15; ³) იოანე 19, 21; ⁴) იოანე 19, 22; ⁵) ხელნაწერში: სიტუად; ⁶) მათე 12, 14; ⁷) ფსალმ. 93, 11; ⁸) ხელნაწერში: არია; ⁹) იოანე 2, 25.

A 18

ოთხშაბათისათვის¹ თქმლი მისივე ოდეს შეკრბეს ჰურიანი იგი და თქს რაამე ვყოთ კაცისა ამისთვის რ მრავალთა ჰყოფს სასწაულთა უკუეთუ მიუტეოთ | ყლთა ჰრწმენეს და შემდგომი ამისი²

მმსგავსნეს შვილნი ეკლესიისანი ყრმათა ძუძუმს მწოვართა რლნი დღითი დღედ სწოვედ ძუძუთა დედისათა

შემსგავსენით ჩნცა დედასა მკოდოვსა რლსა იგი სიმშლითა მოაკლდის სძჴ და ვრ სამცა ვინ იხილა დედაჲ შვილის მოყუარჴ რლი ხედავენ შვილსა მტირალსა შიმშილისაგან და მისცის მას ძუძუჲ იგი ჴმელი

რამცა შვილი იგი ვრ დაადუმა

B 80r¹

მგრეცა ჩნ ვიჩუენებით რ რლნი ესე ამის ეკლესიისა ყრმანი შეკრებულ არიან და ელიან სასიტყუელსა მას უბიწოსა სძესა ჩნცა ესევრი საზრდელი მოძღურებისაჲ წინა დაუდვათ პეტრეს კათოლიკისა იგი სიტყუაჲ ვა აწინდელთა შობილთა ყრმათა უზაკუველი იგი სძჴ გსუროდენ რა მას შინა აღორძნდეთ ცხრბდ

A წყდება

შკუეთუ გემოჲ გიხილავს რ ტკბილ | არს ოლი რლსა იგი მოუჴედით ლოდსა ცხოველსა რლი იგი კაცთაგან შეურაცხ იქმნა ხ ღთისაგან რჩეულ და პატიოსან...

სკოთხენი წდისა ხუთშბთსნი

B 83v¹

თქმლი წდისა იოვანე მთავარეპკპსისა კსტნეპლლისა ოდეს იგი აღდგა ოლი სერისა მისგან და იწყო მოწაფეთა ღაბანაჲ ფერკთაჲ³

დასაწყისი: წყალობასა ღთისასა და კაცთ-მოყუარებასა ქადაგებს ყლი დაბადებული და არა რაჲ არს დაბადებულთა მისთაგანი ხილულნი გინა უხილავნი რლნი არა ქადაგებენ კეთილსა ჴა ღთისასა...

B 86v¹

შუა ნაწილი: ვრმცა თქა შვილ ნათლის იქმნენით და უკუეთუმცა მოძღურად მამასა ხ ხადოდა⁴ ვრმცა თქა ვდ ვარვე ეგრე და კუალად თქა ერთი არს მოძღუარი თქუენი ქე

B 86v²

აწ უკუეთუ მე მოძღუარმან და ონ დაგბანენ ეგრევე თქნცა ჰყოფდით⁵ რ სახედ დაგიდევ ვა იგი მე ვყავ ეგრევე თქნცა ჰყოფდით

¹) ბერძნულში ეს სიტყვა დიდი სამშაბათისთვისაა დადებული. ²) იოანე 11, 47–48; ³) იოანე 13, 4–5. ⁴) პირველ ხანზე მართალია B ხელნაწერში ქარაგმა და ხოლოდ უნდა წავიკითხოთ, მაგრამ შეიძლება ნამდვილად იგი ობიექტური პრეფიქსი იყოს, ხანმეტი დედნიდან გადმოწერის დროს უნებლიედ გადმოყოლილი („ხადოდა“). ⁵) ასეთი სიტყვები გვხვდება A 19b^{19–22}, მაგრამ იგი ამ ადგილისა კი არ არის, არამედ შემდგომისა, სადაც იგივე სიტყვები განმეორებით იქნებოდა მოყვანილი.

ჯერ არს ჩნდაცა საყუარელნო შეწყნარებად სახც ესე მოძღურებისად რ~ ესე ჭეშმარიტად მოძღუარ და უფალ და ჩნ ერთობით მონანი მისნი აწ რამე არს ესევრისაგან ძიებისა სარგებელი ამის ესევრისაგან ძიებისა მეცნიერებად ვისწაოთ დაღათუ¹ მცირედსა შეუძლოთ აღსრულებად

სადა არიან რ~ლნი იგი შეურაცხ ჰყოფენ ერთობით მონა მოყუასთა სადა არიან რ~ლნი პატივსა თავისასა ხ~ ეძიებენ² | უფროდს მოყუასთასა

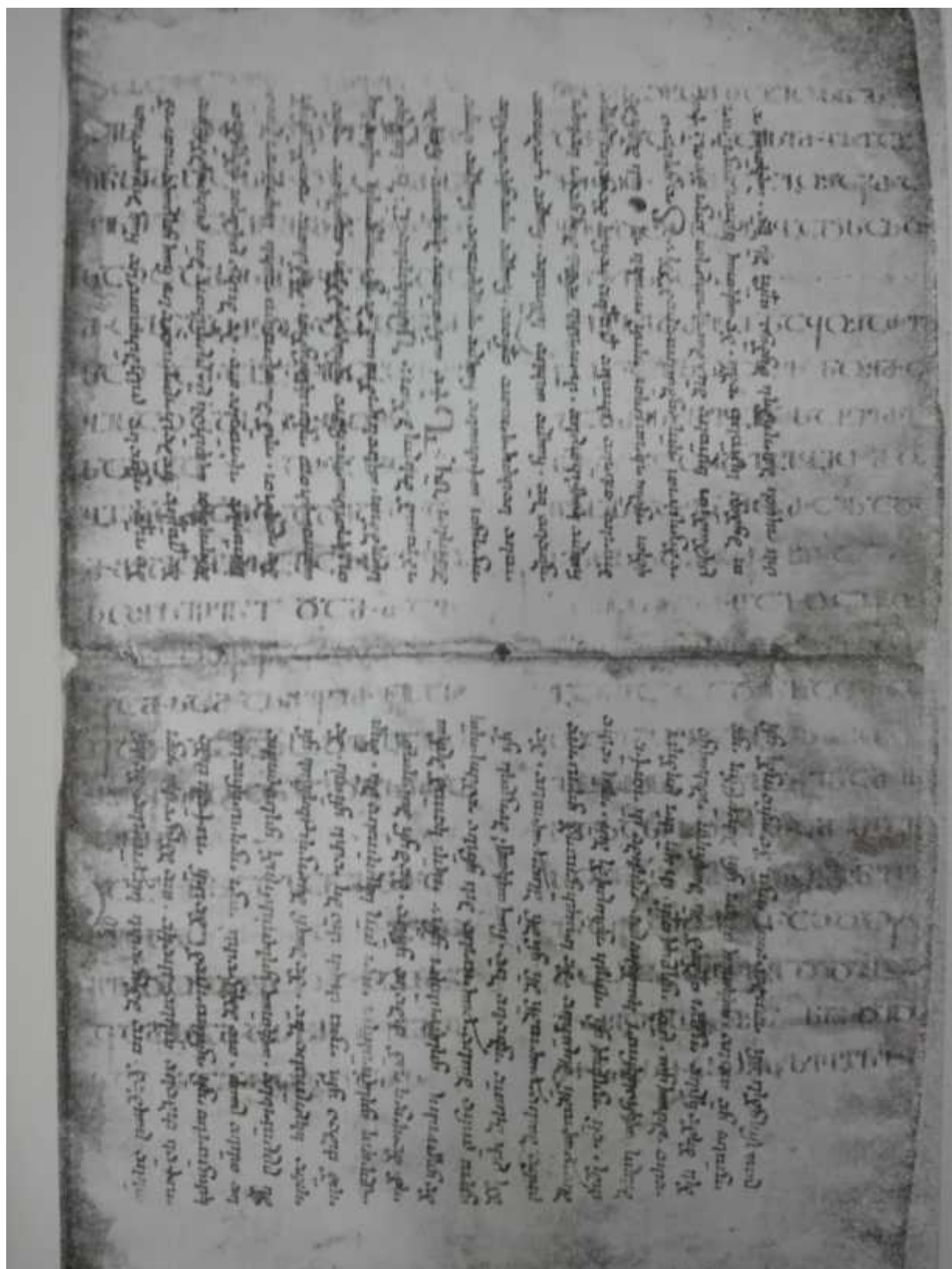
მიმცემელისა მის ფერცნი ო~ნ დაჰბანნა იუდაძსნი ავაზაკსა მას და მ~ს მპარ(ავ)სა რ~ლი იგი ყ~ლადვე თანაზიარ ექმნა ტაბლასა და შეწყნარებულ და შენ დიდ რამე გგონიეს თავი ჰზუაობ და იტყვ ვ~რ ჯერ არს ერთი-ერთისა მიმართ თავ-ყოფით ფერცთა ბანაა... (შემდეგ B ხელნაწერს აკლია).

A 19

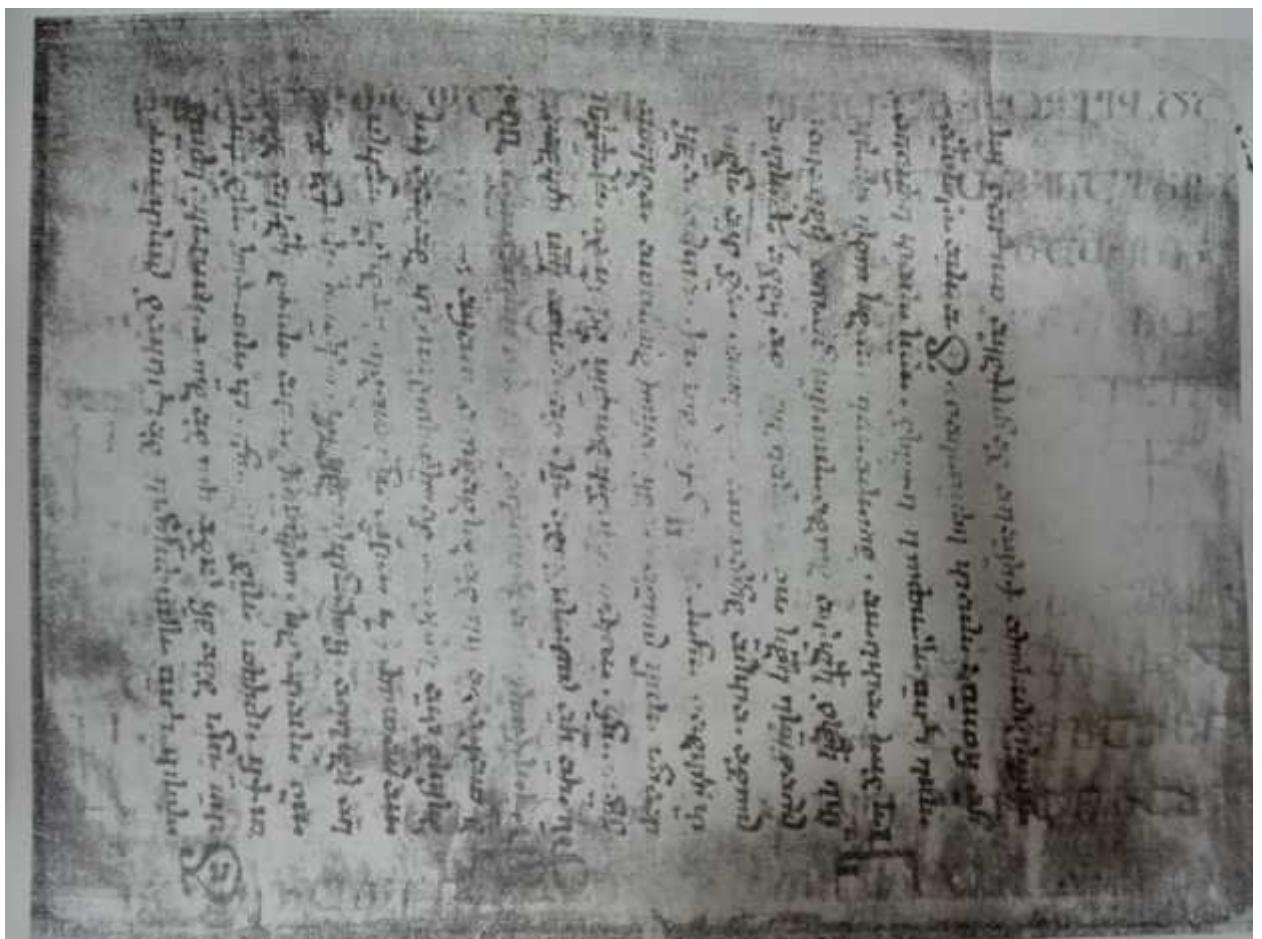
¹) ხელნაწერში: დაღათუ; ²) შეიძლება აქაც ხ~ პრეფიქსული წარმოშობისა იყოს (ე. ი. „ხეძიებენ“).

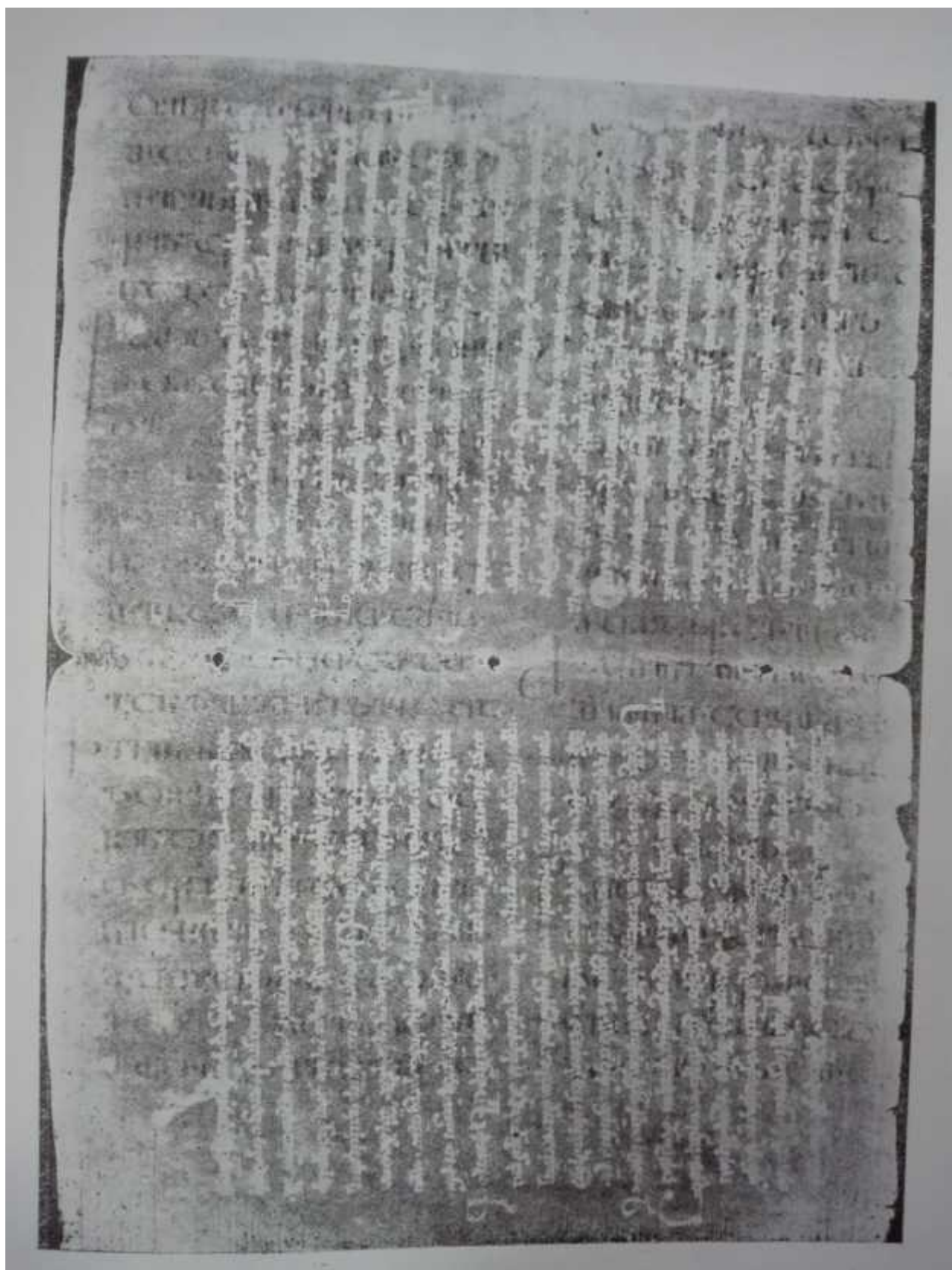
სურათებისათვის

ამასთან დართულია სამი სურათი ხანმეტი მრავალთავის შემდეგი გვერდებისა: 2, 23, 25. ამათგან მეორე და ოცდამეხუთე გვერდი მთლიანად არის წარმოდგენილი, ხოლო ოცდამესამე – ნაწილობრივ. ოცდამეხუთე გვერდის შესახებ უნდა შევნიშნოთ, რომ იგი პირდაპირ ქალაქდზეა გადაღებული ეტრატში გამოტანებული სხივების საშუალებით, რის გამოც ზედ ასოები ნეგატიურადაა წარმოდგენილი: შავი თეთრად და თეთრი შავად.

ხანმეტი მრავალთავი

ხანმეტი მრავალთავი

გვ. 25